

Környezeti Nevelési Program

tervezete

KöNKomP, 2004.

KÖRNYEZETI NEVELÉSI PROGRAM

2003-2008

TERVEZET

Készült a KvVM megbízásából

Készítette: SULINOVA KHT-KÖNKOMP.

2.0. verzió

2005 január

1 Összefoglaló

A **Kormány** Környezeti Nevelési Programot alkot. Ebben épít a nemzetközi, kiemelten az Unió tapasztalataira, a közismert szakmai elvekre, és támaszkodik a hazai hagyományokra, a környezeti neveléssel kapcsolatos adatokra, vizsgálatokra.

A program a következő célállapot elérése érdekében fogalmazódott meg:

a hazai környezeti nevelés megfelel a globális, európai és hazai célkitűzések szerint a fenntarthatóságot szolgáló tanulás céljainak mind a formális, nem formális és informális tanulás terén; ezáltal segíti elő a tájékozott, környezeti fenntarthatóságért cselekvő állampolgárok számának növekedését. (3.fejezet)

A környezeti nevelés, vagy tágabban a fenntarthatóságot szolgáló oktatás gyakorlatának, kereteinek helyzetelemzéséből következtetések vonhatók le a jelenlegi trendekről. A célállapot és a trendek ismeretében szakmapolitikai javaslatok születtek, melyek meghatározzák a Környezeti Nevelési Program céljait kétéves és négyéves távlatban. A Környezeti Nevelési Program keretét 4 fő cél alkotja, melyek további 11 célra vannak lebontva. A 2005-2006 évre, a prioritásként javasolt célokhoz, 13 projekt javaslat készült.

1. A nevelési, oktatási, kutatási és fejlesztési feladatokban kapjon kiemelt szerepet a környezettudatos életvitel tanulása
 - 1.1. A közoktatás és a szakképzés környezeti nevelési szempontú fejlesztése
 - 1.2. A felsőoktatás és felnőttképzés környezeti nevelési szempontú fejlesztése
 - 1.3. A kutatás és fejlesztés, továbbá a nemzetközi kapcsolatok környezeti nevelési szempontú fejlesztése
 - 1.4. A közszférán túli szereplők (üzleti szereplők, önkormányzatok és non-profit szervezetek) bevonása a döntési és nevelési folyamatokba
2. A környezettudatos cselekvés előmozdítása a társadalom mindennapjaiban
 - 2.1. A fogyasztói szokások és ezeket meghatározó igények környezeti nevelési szempontú fejlesztése
 - 2.2. A munkahelyek környezeti tudatosságot szolgáló fejlesztése
3. Környezettudatos értékek közvetítése a média által
 - 3.1. A környezettudatosságot megalapozó médiaprogramok támogatása
 - 3.2. Fenntartható fogyasztói szokások és magatartás közvetítése a médiában
4. Környezeti információk alkalmazásának fejlesztése

- 4.1. Környezeti információk gyűjtésének és adatbázisba szervezésének fejlesztése
- 4.2. Környezeti információkhoz való hozzáférés, értelmezés és célszerű használat fejlesztése és támogatása

A fő célok szakmailag megalapozott támpontokat adnak az adott időszakra vonatkozó más ágazati programozáshoz, regionális és helyi tervezési folyamatokhoz, melyek figyelembe vétele és beépítése az adott területeken előmozdíthatja a környezettudatosság fejlesztését és horizontális jellegének meggyökeresedését. A Nemzeti Fejlesztési Terv és a Környezeti Nevelési Program összehangolása a konkrét programok szintjén is meg kell történjen.

A fő célok és a projektcélok megvalósulását 2005 végén értékelni kell a hozzájuk rendelt indikátorok alapján. Ekkor nyílhat lehetőség arra, hogy az eredményesnek, hatékonyak és fenntarthatónak bizonyult projekteket alapul véve a következő rövid távú tervezési időszakra beépüljenek a tapasztalatok és érvényesüljenek az esetleges új prioritások.

Jelen programtervezet a társadalmi és a széleskörű társadalmi egyeztetés, és egy, a társadalmi vita keretében megtartandó konferencia előkészítő anyagaként szolgál. Az érintettek véleménye és javaslatai a záró dokumentumban megjelennek. A KNP végső szövege az államigazgatási döntést követően készül el és kerül nyilvánosságra.

Tartalom

1	Összefoglaló.....	2
2	Bevezetés	4
2.1	Nemzetközi háttér.....	4
2.2	Dokumentumok a magyar környezeti nevelésben.....	5
2.3	A Környezeti Nevelési Program elkészítése	7
3	A Környezeti Nevelési Program célkitűzései.....	8
4	Jelentés a környezeti nevelésről	8
4.1	Közoktatás	8
4.1.1	Környezeti nevelés az Unió tagállamok közoktatásában.....	9
4.1.2	Környezeti nevelés az óvodákban.....	11
4.1.3	Környezeti nevelés tanórákon és tanórán kívül	11
4.1.3.1	A környezeti nevelés humán erőforrása az iskolában	12
4.1.3.2	A környezeti nevelés tartalma és formái az iskolában	13
4.1.3.3	Környezeti nevelési tevékenységek a hátrányos helyzetű diákok nevelésében.....	16
4.1.3.4	A tanulás színtere, intézményi környezete	17
4.1.3.5	Minőségirányítás és fejlesztés a környezeti nevelésben.....	18
4.1.3.6	A környezeti nevelés tanári segédanyagai.....	18
4.1.4	Kommunikációs és partnerségi folyamatok a környezeti nevelés szervezésében.....	19
4.1.5	Infokommunikációs technológiák a környezeti nevelésben.....	20
4.1.6	A környezeti nevelés finanszírozása a közoktatásban.....	21
4.2	Iskolarendszerű középfokú szakképzés	21
4.2.1	Európai helyzet	21
4.2.2	A környezeti nevelés a középfokú szakképzésben.....	21
4.2.2.1	A környezetvédelmi szakképzés kapcsolata a környezeti nevelés trendjeivel	22
4.2.2.2	Környezeti nevelés a nem környezetvédelmi szakképzésben.	23
4.2.3	A szakképzés kapcsolata helyi környezetével.....	23
4.3	Felsőoktatás	24
4.3.1	Környezeti nevelés az európai felsőoktatásban.....	25
4.3.2	A magyar felsőoktatási rendszer átalakulása	25
4.3.3	Fenntarthatóság a magyar felsőoktatás működtetésében	26

4.3.3.1	A magyar felsőoktatás fenntarthatósági tartalmi elemei a nem pedagógiai képzésekben	26
4.3.3.2	A környezeti nevelés különleges területe: pedagógusképzés Magyarországon	27
4.4	Formális felnőttképzés	28
4.4.1.1	Környezeti tartalmak a köztisztviselői továbbképzési rendszerben.....	29
4.4.1.2	Pedagógus továbbképzések.....	29
4.5	Nem-formális tanulás	30
4.6	Információ, informális tanulás	30
4.6.1	Partnerség, koordináció és a hálózatok szerepe.....	31
4.6.2	Tájékoztatás	31
4.7	A társadalom fogadókészsége a környezeti nevelés és a környezetvédelem iránt	32
4.8	Következtetések és javaslatok.....	33
5	A Környezeti Nevelési Program kerete, kiemelt céljai, javasolt projektjei, és megvalósulásuk értékelése	42
5.1	1. főcél: A nevelési, oktatási, kutatási és fejlesztési feladatokban kapjon kiemelt szerepet a környezettudatos életvitel tanulása.....	43
5.2	2. főcél: A környezettudatos cselekvés előmozdítása a társadalom mindennapjaiban	52
5.3	3. főcél: Környezettudatos értékek közvetítése a média által	56
5.4	4. főcél: Környezeti információk alkalmazásának fejlesztése.....	59
6	Irányjelző a KNP felhasználóinak	62
6.1	A projektjavaslatok célcsoportjai	63
7	Melléklet.....	64
	Elemzett dokumentumok és csoportba sorolásuk.....	64

2 Bevezetés

A 21. század első éveinek legfontosabb hazai kihívásai a globalizáció, az Unió integráció, valamint az országon belüli integráció a társadalmi-gazdasági szegregáció megszüntetése. Eközben a környezet az emberi élet számára egyre károsabbá válik olyan humán tevékenységek által, melyeket piaci folyamatok irányítanak, és melyek során a – sokszor fel sem ismert – közös környezet érdekei rendre hátra szorulnak az egyéni, gazdasági érdekek miatt.

A környezeti problémák megelőzéséhez, a megosztott felelősség és a szubszidiaritás elvének érvényesítéséhez elengedhetetlen a környezeti fenntarthatósági szempontok horizontális és vertikális integrációja. A környezettudatos viselkedés széles körű elterjedésének legfőbb akadályai az ismerethiány, a pozitív minta hiánya, a környezeti szempontból helytelen viselkedés társadalmi elítélésének hiánya, valamint a közösségek együttműködésének gyengesége. A környezetvédelemről, a környezeti haszon és kockázat felismeréséről alkotott képet elsődlegesen a személyes tapasztalás határozza meg, amelyet a személyes kapcsolatrendszerben (pl. családban, oktatásban, közszolgáltatásban, ismerősöktől) szerzett információ, továbbá a tömegkommunikáció követ. Mindezek a csatornák gyakran a fenntarthatósággal ellentétes értékeket és ideálokat is közvetítenek.

Mindezekre a kihívásokra, és a környezeti értékek fenntartása érdekében és a fenntarthatósághoz szükséges képességek, környezettudatosság fejlesztésére a **Kormány** Környezeti Nevelési Programot alkot. Támaszkodik a tényekre: az erőforrások tekintetében takarékos kommunikációs technológiák elterjedtek, és Magyarországon sokféle környezeti nevelési tapasztalat, humán erőforrás és kipróbált eszköz áll rendelkezésre.

2.1 Nemzetközi háttér

Az Európai Unió alapszerződesei sorában a **környezetpolitika** első alkalommal 1987-ben jelenik meg.¹ A maastrichti egyezmény 130. cikkelye megállapítja, hogy a környezetvédelmi követelményeknek a Közösség minden stratégiájának meghatározásában érvényesülnie kell. A 126. cikkely 3. fejezete az oktatásra, szakképzésre és az ifjúság tájékoztatására vonatkozóan kéri a közösséget, hogy „segítse elő az információ- és tapasztalatcserét azokon a területeken, amelyek közösek a tagállamok oktatási rendszereiben”.

Az amszterdami egyezmény, mely az Európai Unió számára a fenntartható fejlődést² az egyik legfontosabb alapvető prioritásnak tartja, 1997-ben így fogalmazott³: „A környezetvédelem követelményeit integrálni kell az európai politikák és tevékenységek meghatározásába és végrehajtásába ... különösen szem előtt tartva a fenntartható fejlődés előmozdítását.” Az uniós politika négy alapvető célja között megjelenik a környezetvédelem és az életminőség javításának gondolata.

Az Európai Bíróság legújabb közbeszerzési direktívái már tisztázzák a környezetvédelmi szempontok érvényesítésének lehetőségeit. A beszerzés tárgyának a meghatározásánál; a műszaki követelmények megfogalmazásánál; többváltozatú (alternatív) ajánlattétel megengedése révén; az alkalmassági szempontok között; a bírálati szempontok meghatározásánál; valamint a szerződésnek a teljesítést szabályozó előírásai között jelenhetnek, jelennek meg a környezeti szempontok. Az Unió összes települési önkormányzatainak 19%-ánál a környezetvédelmi kritériumok megjelennek a közbeszerzések legalább felénél (érték szerint számítva). E tekintetben élenjáró országok 2003-ban: Svédország 50%, Dánia 40%, Németország 30%, Ausztria 28%, Egyesült Királyság 23%.

A Strukturális Alapokra vonatkozó általános szabályokról szóló 1260/1999 EK Tanácsi Rendelete alapvető követelményként írja elő a fenntartható fejlődés ún. horizontális elvének érvényesítését az Uniós források felhasználása során. A gyakorlatban a fenntartható fejlődés célja, hogy a fejlesztések oly módon valósuljanak meg, hogy azok biztosítsák a környezeti értékek maximális védelmét és a természeti erőforrások megőrzését, és figyelembe vegyék a társadalom érdekeit. A fenntartható fejlődésnek három, egyenrangú pillére a gazdaság, társadalom és környezet harmonikus fejlesztése.

Noha az Európai Unión belül az oktatás a nemzeti kormányok hatáskörébe tartozó ügy, mellyel kapcsolatban az uniós intézmények felhatalmazása igen korlátozott, a tagországok közötti oktatási együttműködés jelenlegi szintje, valamint az oktatás felértékelődése a különböző szociális és munkaerő piaci célok megvalósításában, olyan közösségi kezdeményezéseket indított el, melyek nagy hatással vannak a nemzeti kormányok oktatáspolitikájára, s melyeket Magyarországnak is figyelembe kell vennie. A tagországok közötti oktatáspolitikai együttműködés eszköze az úgynevezett nyitott koordinációs eljárás, amely – anélkül, hogy az Unió hatáskörökét vonna magához – a tagországok politikáit és az általuk működtetett szolgáltató rendszereket

határkövek és indikátorok megállapításával, valamint működő gyakorlatok módszereinek, működési tapasztalatainak terjesztésével közelítik egymáshoz. Az OM stratégiája⁴ szerint „kiemelkedő jelentősége van a nemzetközi együttműködések során megszerzhető tapasztalatoknak például a multikulturális oktatás, a sajátos nevelési igényű tanulók integrált oktatása, vagy például környezeti nevelés vagy médiaismeret oktatása terén”.

Az **Uniós környezeti nevelés** politikai dokumentuma az 1988-as brüsszeli Oktatási Miniszteri és Tanácsi közös konferencia záróokmánya, amely megfogalmazza, hogy a korábban a természet szeretetére és védelmére bátorító környezeti nevelés gyakorlata kiszélesedett, és immár magában foglalja a fenntartható fejlődés és a társadalom témaköreit is. Az elegendő ismereteken túl az attitűdök és a magatartás változtatása, az életviteli szokások módosulása is a környezeti nevelés célja. A módszerek között a hálózatok fejlesztésétől, a pozitív és eredményes példák terjesztésétől, a pedagógusok szakmai fejlesztésének támogatásától, az oktatáspolitikai döntésektől valamint a partnerségi folyamatoktól vár eredményt. A 90/313/EEC Irányelv már a környezeti információkhoz való jutás jogáról, az EK Alapszerződésének 126. és 127. cikkelyei alapjául egy alapvető és új európai környezeti nevelési politika kialakításáról szól.

Az ENSz tagországok és ezen belül az Európai Unió tagországai fontos stratégiai dokumentumként kezelik az „Oktatás a fenntartható fejlődés szolgálatában, Riótól Johannesburgig: Egy évtizednyi elkötelezett munka tanulságai”⁵ c. kiadványt, amely alapján (és a Japán Kormány kezdeményezésére) az ENSz meghirdette a **2005-2014-ig** terjedően a **fenntarthatóság tanulása évtizedének programját**⁶, melyet az UNESCO koordinál. Az Európai Unió tagországainak többségében van Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia, melyekben megjelenik az oktatás és kommunikáció. A fenntarthatóság tanulása évtizedéhez kapcsolódóan sok országban vannak nemzeti oktatásfejlesztési tervek (nemzeti stratégiákra épülő akcióprogramok, feladatrendszerek, K+F tervek stb.). A UNECE⁷ a tagállamok széles részvételével 2004 júliusára elkészítette az Oktatás a Fenntarthatóságért Stratégiát.

2.2 Dokumentumok a magyar környezeti nevelésben

Az OM Középtávú Közoktatás-fejlesztési Stratégiája (2003) olyan Magyarországot feltételez, „amelyre a demokrácia további erősödése, a társadalmi szolidaritás érvényesülése a gazdaság jövedelemtermelő

képességének és versenyképességének folyamatos javulása, a természeti környezet megóvása, az életminőség javulása jellemző”. „Mindezzel összhangban a következő időszakban az Oktatási Minisztérium olyan folyamatok elindítását, illetve megerősítését tartja szükségesnek, melyek elősegítik azt, hogy az oktatás ... hatékonyan szolgáljon olyan alapvető társadalmi célokat, mint a demokratikus jogállam működése, a környezet védelme, a polgárok egészségi állapotának és életminőségének javulása...”

A Stratégia⁸ középtávú fejlesztési céljai az élethosszig tartó tanulás megalapozása a kulcskompetenciák fejlesztése révén, az oktatási egyenlőtlenségek mérséklése, az oktatás minőségének fejlesztése, a pedagógus szakma fejlődésének támogatása, az információs és kommunikációs technológiák alkalmazásának fejlesztése, az oktatás tárgyi feltételeinek javítása, a közoktatás költséghatékonyságának és irányításának javítása.

A környezeti nevelés hazai jogszabályi háttere az Alkotmány **környezetvédelemmel** kapcsolatos paragrafusából vezethető le: 18. § A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez. Az Alkotmányban megfogalmazott alapelv megvalósulását – többek között – az alábbi jogszabályok és intézkedések garantálják:

A Környezetvédelmi törvény (1995. évi LIII. Törvény) 54. § 1. cikkelye szerint „minden állampolgárnak joga van a környezeti ismeretek megszerzésére és ismereteinek fejlesztésére”. A törvény megfogalmazásában „**fenntartható fejlődés** a társadalmi-gazdasági viszonyok és tevékenységek azon rendszere, amely a természeti értékeket megőrzi a jelen és a jövő nemzedékek számára. A természeti erőforrásokat takarékosan és célszerűen használja, ökológiai szempontból hosszú távon biztosítja az életminőség javítását és a sokféleség megőrzését.” Magyarországon 2003-ban kormányhatározat született az ország Fenntartható Fejlődés Stratégiájának megírásáról. A munka jelenleg is folyik.

A Nemzeti Fejlesztési Tervben (NFT) a fenntarthatóságnak való megfelelés horizontális célként szerepel. A fenntartható fejlődés és a környezetvédelem célkitűzései, és a megvalósításukat szolgáló feladatok az Uniós szabályozás stratégiai dokumentumai⁹ alapján az alábbiakban határozhatók meg:

1. A fejlesztési projekteknek illeszkednie kell a projekt megvalósulásának helyén érvényes helyi környezetvédelmi programhoz, stratégiához. A projekt kialakítása és megvalósítása során biztosítani kell az érintetteknek a döntésekben való részvételét.

2. A kutatásoknak és technológiai fejlesztéseknek olyan irányát kell ösztönözni, amelyek a környezeti elemek minőségének megőrzéséhez szükségesek. Azoknak az innovációknak kell prioritást élvezniük, amelyek leginkább csökkentik a természet károsodását és az ember egészségének veszélyeztetését. A fejlesztéseknek az anyag és energia intenzív termékek és szolgáltatások körétől, az anyag és energia szegény, inkább tudás és kultúra alapú termelés és fogyasztás irányába kell mutatniuk.
3. A humán erőforrás-fejlesztés típusú projektek esetében a fenntartható fejlődés, mint tartalmi elem (ismeret, képesség, készség) megjelenését érdemes vizsgálni. A fejlesztések járuljanak hozzá, hogy a társadalom tagjaiban (érintettekben) a fenntarthatóság értékei, illetve a környezet iránt érzett felelősség tudatosuljon, és erkölcsi normává váljon.

Ezeket a célokat és feladatokat az NFT öt operatív programjának megvalósításakor figyelembe kell venni. Közülük az egyik, a Humán erőforrás-fejlesztés operatív program (HEFOP) HEFOP céljai négy prioritáson keresztül valósulnak meg, az Unió ESZA és ERFA támogatásával. A 3. prioritás (Oktatás és képzés támogatása az egész életen át tartó tanulás politikájának részeként) öt intézkedése lehetőséget teremt környezettudatosságot erősítő oktatás és képzés kialakítására a közoktatás, a szakképzés, a felsőoktatás és a felnőttképzés területén, mivel a környezeti fenntarthatóság érvényesítése horizontális prioritás az egész NFT-ben.

Az iskolai **környezeti nevelés**ről a Nemzeti Alaptanterv rendelkezik¹⁰: e szerint „a környezeti nevelés átfogó célja, hogy elősegítse a tanulók környezettudatos magatartásának, életvitelének kialakulását annak érdekében, hogy a felnövekvő nemzedék képes legyen a környezeti válság elmélyülésének megakadályozására, elősegítve az élő természet fennmaradását és a társadalmak fenntartható fejlődését”. Az Óvodai Nevelés Alapprogramja¹¹ és a Nemzeti Alaptanterv alapján minden közoktatási intézmény, és közoktatásban dolgozó pedagógus feladata a környezeti nevelés is. A környezeti nevelés helyi programját a Közoktatási törvény 2003-as módosítása nyomán minden iskolának kötelező megalkotnia.

2002 október 21-én az Oktatási Minisztérium (OM) és – a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium jogelődje – a Környezetvédelmi Minisztérium (KöM) – a 2002–2008 közötti időszakra megállapodást kötött a környezeti nevelésről. Az együttműködési megállapodás az – OM és KöM által, a környezeti nevelés,

oktatás, képzés fejlesztéséről (1999-2002) szóló – 1999. június 5-én aláírt tárcaközi szerződés lejárta után folyományaképpen került elfogadásra.

A dokumentum kimondja, hogy a két tárca összehangolja a környezeti neveléssel kapcsolatos tevékenységét. A szaktárcák a közös feladatok folyamatos összehangolásának ellátására tárcaközi bizottságot állítottak fel, mely kidolgozza a végrehajtási terveket, évente beszámol a feladatokról, és rendszeres egyeztetési lehetőséget biztosít. Létrejött a környezeti nevelési és fenntarthatóságra nevelési célok megvalósításának koordinálására, a környezeti nevelési információk biztosítására, a szakértői és szervezeti hálózat kialakítása, munkájának hatékonyabbá tételére a Környezeti Nevelési és Kommunikációs Programiroda (KöNKoMP). Működése révén az elmúlt években az összes hazai környezeti nevelő, és nevelési program (az oktatási intézményen kívüliek elsősorban az állapotfelmérés, a lehetőségek keresése terén; az oktatási intézmények és a társadalmi szervezetek sokféle tevékenységük anyagi támogatásával és szakmai fejlődési lehetőség formájában) lendületet kapott.

Az oktatási és a környezetvédelmi miniszter környezeti nevelés terén az együttműködés közös alapelveinek tekinti, hogy

1. A fenntartható fejlődés, a környezet állapota, a társadalom környezeti ismeretei és környezettudatos magatartása szoros összefüggésben állnak. Ezért kívánatos a környezet- és az oktatáspolitikai összehangolása.
2. A környezeti nevelésben a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium és az Oktatási Minisztérium stratégiai és operatív partnerek.
3. A természeti, környezeti és vízügyi oktatásban, nevelésben és tájékoztatásban a társadalmi és környezeti értékek feltárása, tudatosítása az európai és globális folyamatokkal összefüggésben kell, hogy megtörténjen.

A Kormány a környezettudatosság erősítését – vagyis a szélesen értelmezett környezeti nevelést – a Nemzeti Környezetvédelmi Programokban állami feladatként definiálja. A Magyar Köztársaság Parlamentje 1996-ban fogadta el a 1997-2003-as időszakra az első Nemzeti Környezetvédelmi Programot (NKP). Az NKP-II¹² az Európai Unió 2010-ig szóló, a tagországok számára iránymutatásul szolgáló 6. Környezetvédelmi Akcióprogram alapján készült a 2003-2008 közötti időszakra. Az NKP-II. megvalósításának fontos elemei a különleges kezelést igénylő területekre vonatkozó tematikus akcióprogramok, amelyek közül az első a Környezettudatosság növelése Akcióprogram.

Civil szervezetek együttműködésében, a szaktárcák támogatásával készült el 2003-ban a Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia 3. kiadása¹³, melynek legfontosabb alapelve, hogy a környezet is és a nevelés is minden egyes embert érint. A részletes, az élet minden cselekvésére lebontott, széleskörű összefogással, szakmai háttérrel készült kötet 33 fejezetében található helyzetleírások, problémafelvetések mellett 400 javaslatot – legfontosabbnak, leghatékonyabbnak, legsürgetőbbnek tartott – is tartalmaz, melyeket igyekeztek konkrét célcsoportoknak címezni.

2.3 A Környezeti Nevelési Program elkészítése

A Környezeti Nevelési Program (KNP) szintje a Nemzeti Környezetvédelmi Programhoz igazodóan a 2008-ig tartó időszak. Ez jelenti a programozás hosszú távját. A 2005-2006 időszakra a környezetvédelmi tárca prioritásokat jelölt ki a célok rendszerében. A projekt javaslatok céljaihoz a logikai kerettervezés elvárásainak megfelelően objektívan megítélhető indikátorokat¹⁴, az indikátorok megítéléséhez szükséges információforrásokat és végül az adott cél vonatkozásában értelmezendő feltételezéseket tartalmaz.

A KNP-ban a környezeti nevelés hagyományos fogalma szerepel¹⁵, noha tudjuk, hogy ezen a területen is folyamatos fejlődésnek vagyunk egyszerre tanúi és részesei.¹⁶ A KNP alkalmas arra, hogy a fenntarthatóságot szolgáló oktatás későbbi fogalmi és módszertani tisztázását követően a fenntarthatóságot szolgáló oktatás stratégiájának részét alkossa.

3 A Környezeti Nevelési Program célkitűzései

Környezeti nevelési célállapot: a hazai környezeti nevelés megfelel a globális, európai és hazai célkitűzések szerint a fenntarthatóságot szolgáló tanulás céljainak mind a formális, nem formális és informális tanulás terén; ezáltal segíti elő a tájékozott, környezeti fenntarthatóságért cselekvő állampolgárok számának növekedését.

A Környezeti Nevelési Program célja, hogy középtávon (2008 végéig) minden központi és regionális tervezési és beavatkozási ponton segítséget adjon ahhoz, hogy szakszerűen és összehangoltan jelenjenek meg a környezeti fenntarthatóságot erősítő oktatási, nevelési, tanulási feladatok. Felhasználható legyen elsősorban az Európa Tervben.

Programozási célállapot: Logikai keret mátrix, program és projekt szintű összekapcsoltsággal, az előzetesen elvégzett részvételi alapú, nagycsoportos, komplex, kormányzati, üzleti, akadémia és non-profit érdekeltkegyeztetési folyamata nyomán kialakult tervek felhasználásával, mely a meglévő és szűken értelmezett környezeti nevelési programelemeket átlátható, a későbbiekben tevékenységekre bontható és jól kommunikálható rendszerbe foglalja.

Feltételezések: A környezeti nevelés alapvetően függvénye a humán erőforrás felkészültségének; a releváns intézményrendszerek állapotának; a támogatásnak és a társadalom fogadókészségének. Ezek helyzetének elemzése elválaszthatatlan része a Program létrehozásának. A KNP megvalósítása érdekében időszakonként, különböző szinteken kell meghozni a konkrét projektek forrásainak biztosításához és a finanszírozás módjához szükséges döntéseket.

Időtáv: A Környezeti Nevelési Program (KNP) – a Nemzeti Környezetvédelmi Program Környezettudatosság növelése akcióprogramjához kapcsolódóan – a 2003-2008 időtávra fogalmazza meg a környezeti nevelés szakmai feladatait.

4 Jelentés a környezeti nevelésről

Az Európai Unió tagországai együttműködésében az oktatási szektor általában a közös munkaerő-piaci és gazdaságfejlesztési területeket alapozza meg, emellett megjelennek a környezeti tudatosságot erősítő, környezeti nevelési, illetve legújabbban a fenntarthatóságot szolgáló oktatást támogató együttműködések. Bár az oktatás az egyes tagországok belügye, megjelenik a célok érdekében az oktatási törekvések összehangolása, illesztése iránti igény

A támogatási formák és források Magyarországon folyamatosan változnak. A környezeti nevelés egyre hangsúlyosabbá válik az oktatási dokumentumokban, társadalmi programokban, valamint állami és helyi szinten is megjelenik a fenntartható fejlődés eszmerendszerének megfelelő társadalmi tudatosság kialakításának igénye, a forráselosztás rendszere azonban nem követi ezt szakmai irányt. Ennek oka a gyorsan változó gazdasági és társadalmi környezet; a politikai prioritások változása; a források gazdája, a pályázatok, a programok kiírói és működtetői valamint a szakterület közti folyamatos párbeszéd hiánya; továbbá az, hogy az aktuális támogatási irányok a környezeti nevelés területén sem mindig vannak összhangban hosszú távú tervekkel. A környezeti nevelési programok támogatására – eltérő feltételekkel – állami források (különböző alapok a KvVM (KAC), OM, NKöM, GyISM, FVM, MeH, illetve más tárcák gondozásában), önkormányzati és magánforrások, külföldi kormányok forrásai, EU-s és más nemzetközi források álltak és állnak rendelkezésre.¹⁷ Például 2003-ban, KAC-keretből¹⁸ a KvVM különböző társadalmi célú programokat, tevékenységeket összesen 882 millió Ft-tal támogatott.¹⁹

4.1 Közoktatás

A környezeti nevelés tervezéséhez – mint bármely tervezéshez – megbízható, és egyes esetekben ismételt adatokra van szükség. Ilyen adatokra az Unió tagországok környezeti nevelési stratégiai dokumentumaiban egyes oktatási területeknél találunk utalást. A tagországok többségében évek óta készülnek környezeti attitűdvizsgálatok minden korosztályban és csoportban. Magyarországon az oktatás környezeti elemeiről hiányosak, a lakosság környezeti tudatosságáról és hozzáállásáról gyakorlatilag nincsenek adatok. A KNP végrehajtásának értékeléséhez szükséges többféle mutató (indikátor) kidolgozása.

4.1.1 Környezeti nevelés az Unió tagállamok közoktatásában

Az Európai Közösségben az 1988-as Brüsszeli Európai Bizottsági Határozat alapján minden tagállamban kötelező:

- létrehozni a „környezeti nevelés jelenlegi politikájának” dokumentumát;
- a környezeti nevelés alapvető megállapításait figyelembe venni a tantervfejlesztésben, és interdiszciplináris kurzusok tervezésekor;
- bátorítani a tantermen, tanórán kívüli iskolai tevékenységeket, melyek révén a környezetről az iskolában szerzett elméleti ismeretek gyakorlattá válhatnak;
- megtenni a megfelelő intézkedéseket a tanárok környezeti jártasságának növelésére mind a tanárképzésben, mind a továbbképzésben;
- ellátni a pedagógusokat és a tanulókat megfelelő oktatási programokkal és segédanyagokkal.

Közösségi szinten elvárás²⁰, hogy az „öko-polgárság” a jövőben integráns részét képezze a társadalmi ismeretek (állampolgári ismeretek, demokrácia, fenntarthatóság), és kiemelten az európai polgári ismeretek oktatásának. A Tagállamoknak és az Európa Tanácsnak segítenie kell a tartalmi megújulást, és a kapcsolattartást, valamint a Tagállamokban az önálló környezeti nevelés alapjainak megerősítését. A Tagállamok és érintett szakhatóságai együttműködését kiemelten kell támogatni. Az Unió erőfeszítéseit az iskolai keretek között, vagy az egyetemeken megvalósuló tevékenységekre összpontosítja. Közösségi szinten tervezi megoldani a jobb koordinációt, a jobb információ áramlást, és a jogi eszközök, programok minősítését.

A szubszidiaritás elve alapján a tagállamok felelősek a nemzeti oktatási programok kialakításáért, az interdiszciplináris és tanterven (tanórán) kívüli pedagógiai tevékenységekért és a pedagógusképzésért. Mindeközben a tagországok gyakorlata „a helyi sajátosságok figyelembevétele miatt sem mehet a környezeti nevelés szervezeti keretének, valamint Európa-szerte elfogadott céljainak és eredményeinek rovására”. Az egyes országok környezeti nevelési gyakorlatát tehát azok az oktatási dokumentumok szabályozzák, amelyek nemzeti szinten az oktatáspolitikai eszközei.

A tanulás tartalmát és követelményeit alapvetően a nemzeti alaptantervek, kerettantervek tartalmazzák, amelyekből a helyi tantervek készülnek. Ezekben minden tagország esetében vannak környezeti nevelési, valamint a fenntarthatóság tanulásának gyakorlatát meghatározó szövegrészek, fejezetek. Tagországoként változó, hogy a környezeti nevelést önálló tantárgyban, más

vagy sok tantárgyba integráltan, vagy az iskolák által az előbbiekből választható módon folytatják. Ugyanakkor megállapítható, hogy az Unió gyakorlat sokkal általánosabban és kiterjedtebben alkalmazza az infúziós-integráló módszert, azaz nem különálló tárgyként, hanem valamennyi tantárgyba beépítetten valósítja meg a környezeti nevelés célkitűzéseit és követelményeit.

A tanulás színterének, intézményeinek fejlesztésében, működtetésében figyelembe veszik a fenntarthatósági szempontokat: ez vonatkozik az intézmények környezetgazdálkodására (energiagazdálkodás, hulladékgazdálkodás stb.), az egészségfejlesztésre (étkezés stb.) valamint az intézményi és fenntartói menedzsment fejlesztésére is. Az óvodától a diákotthonokig, az iskolától a különböző gyermek- és ifjúsági intézményekig Uniószerte terjed az intézmények fenntarthatósági programjainak kidolgozása és megvalósítása. Maga az iskola válik ezekben a helyzetekben a környezetkultúra és az erőforrásokkal való ésszerű gazdálkodás képességfejlesztésének terepévé. A legjobb példái e törekvésnek a skandináv országokban létrejött és ma már világszerte²¹ terjedő ökoiskola mozgalom, Zöld Iskola, Zöld Óvoda mozgalmak és hálózatok.

10 országban működött az OECD CERI²² Környezet és Iskola Kezdeményezése (ENSI²³). Az 1986-ban indított Kezdeményezés egyike az első nemzetközi környezeti nevelési projekteknek. Szükség van megfelelő keretekre ahhoz, hogy az ökológizáció az iskolarendszer sajátjává váljon. Három lényegi elem elegendőnek tűnik: a regionális hálózat, az ösztönzés és az iskolák kötelezése arra, hogy önértékeléssel kombinált önszerveződő fejlődési folyamatokba menjenek bele. A program kiterjesztéseként cél az iskolák 15%-ának bevonása 2005-ig.

Kivételesen széleskörű az Európai Ökoiskolák Hálózata²⁴, amelyhez kapcsolódó intézmények mindegyikében a fenntarthatóságot segítő oktatás mellett megjelenik valamely energiagazdálkodási, ivóvíz takarékosági, hulladékkezelési vagy egyéb program. Az oktatási intézmények igen sokféle eszközzel élnek az egészségtudatos fogyasztási kultúra terjesztése érdekében. Belgium kitiltja az iskolákból a magas cukortartalmú üdítőitalokat és a csipsz-féleségeket, Németországban iskolai büfében csak egészséges élelmiszereket lehet árusítani. Ezek kötelező elemek, de a legtöbb országban szakmai és társadalmi szervezetek, iskolaszékek vállalnak önkéntesen „önkorlátozó” fogyasztási elveket.

Az infokommunikációs technológia (IKT) felhasználása általános a tagországok környezeti nevelésében. Sokféle hálózat jött létre és működik virtuális csatornákon. Szakmai, módszertani, tervezési és forrásteremtési, pályázati honlapok sokasága működik. Az oktatási intézmények túlnyomó többsége saját honlapot tart fenn. Az adminisztrációban és a diákok munkájában egyre nagyobb szerepet kap az irányított és az önálló munka. Közismertek és népszerűek a nemzetközi együttműködésben megvalósuló környezetvédelmi és környezeti nevelési projektek. A környezetről szerzett információk digitális kommunikációjára igen sok nemzetközi IKT projekt épül, ezek körében jelentős a norvég Savas Eső program, a Science Across Europe hálózat Globális Felmelegedés oktatócsoportja, a hollandiai Ózommérés projekt és mások. Az OECD ENSI és a kapcsolódó SEED program célja az, hogy összekapcsolja a helyi környezeti nevelést és az iskolafejlesztést. A Science Across Europe programban a pedagógiai projekt módszer, a tantárgyköziség, a multidiszciplinaritás elemei jelennek meg, amely elemeket a diákok nemzetközi kommunikációs kompetenciái fejlesztésével kapcsolnak össze.

Uniószerte és Magyarországon is működő, 1994-ben, egyesült államokbeli kezdeményezésre indult GLOBE-program²⁵ a világhálót a diákok által mért környezeti adatok cseréjére és a tanulók kommunikációjára használja. Napjainkban, az USA-n kívül 102 ország tagja a GLOBE-programnak; 13489 iskola több mint egymillió diákja és 20000 GLOBE-tanár figyeli a környezet változásait és gyűjti az adatokat. Eddig több millió mérési adat érkezett be az amerikai GLOBE Központ számítógépes rendszerére.

A középfokú szakképzéshez kötődő legsikeresebb környezeti akcióprogram a „Bioindikáció a Középszkolai Oktatásban” (BISEL) belga kezdeményezésre született. Célja a szakmai képességek fejlesztése főként a szakképzésben a bioindikáció használatával; és az Internet használatának támogatása.

Az iskola és társadalmi környezetének kapcsolata a környezeti nevelés fejlesztése során mindenhol erősödik. A helyi környezeti nevelés során (ebben elsősorban a német, a holland, a dán és a svéd és norvég iskolák mutatnak pozitív példákat) az oktatási intézmény szoros partnerségeket alakít ki a helyi kommunális szolgáltatókkal, a környezetvédőkkel, és mindenekelőtt az önkormányzattal. Az iskola (néhol az óvoda is) ezáltal könnyebben artikulálja saját feladatait a helyi fenntarthatósági stratégiához és programokhoz kapcsolódva, esetenként fontos lakossági funkciókat is felvállalva és betöltve. Az iskolafejlesztés során az intézmény tanuló szervezetté válik, gazdag

hálózatépítési gyakorlatra tesz szert, bevonódik abba a tudásmenedzsmentbe, amely során sok új tudást szerez és közvetít a fenntarthatóság gyakorlatával, helyi problémáival és lehetőségeivel kapcsolatban.

A minőségirányítási és minőségfejlesztési helyi rendszerek kidolgozása és működtetése az intézményfejlesztés hatékony módja. Ebből a célból jelentős előrelépés a környezeti nevelési standardok, követelmények indikátorokban történő megragadása és kifejezése. Elsősorban Skandináv országok (Izland, Norvégia, Finnország) valamint Hollandia szervezetfejlesztési gyakorlatában jelentős a környezeti nevelési indikátorok használata és ezek alkalmazása az intézmények értékelésében.

Az **egyéb ösztönző gyakorlatok** közül az évente kiadható pedagógus kitüntető díjak, megpályázható ösztöndíjak rendszere általánosan elterjedt a régebbi és az új tagországokban is. Létrehozták, és évente kiosztják azokat a kitüntetések, díjakat, amelyekkel a környezeti nevelés terén kimagasló eredményt elérő pedagógusok megbecsülését fejezik ki. A kitüntetések megpályázhatóak és/vagy társadalmi folyamatban (szerepet kaphatnak a pedagógusok, diákok, szervezetek, iskolaszék stb.) elnyerhetőek. A németországi Grawemeyer Díj, az olaszországi On-Line Mentor kitüntető cím és a többiek jelentős motiváló tényezők a pedagógusok számára, egyben fokozza a környezeti nevelés társadalmi elfogadottságát és minősíthetőségét.

Az európai országok többségében az intézményes környezeti nevelés finanszírozása döntően állami, szektorközi együttműködések során kialakított keretből, állami támogatások központosított alapjaiból történik. (pl. Lengyelország: Környezeti Nevelési Alap; Nagy-Britannia: alapítványi pályázat az iskolai partnerségek terén stb.). Nemzetközi és hazai alapítványok jelentős részt vállalnak egy-egy országos környezeti nevelési feladat támogatásában²⁶. Hollandiában például több tárca és tartomány közös együttműködésében valósul meg a korábbi „Környezeti Neveléssel a Fenntarthatóságért”, ma „Tanulás a Fenntarthatóságért” programegyüttes.

Egyre bővülő mértékben vesz részt az üzleti világ, a magánvállalkozások, gazdasági társaságok a környezeti nevelés finanszírozásában. A multinacionális cégek szponzorálásainak indítéka az, hogy ezzel a társadalmi szolgálattal hozzájárulnak a cég arculatának alakításához. Nagyvállalatok²⁷ keresnek támogatói szerepet a környezeti nevelésben.

Az oktatási intézmények az összes Uniós tagállamban pályázati úton szerzik meg azt a kiegészítő támogatást, amelyre szükségük van egy-egy költséges környezeti nevelési cél megvalósításához.

A skandináv térség kormányai (Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Svédország)²⁸ megállapodásban rögzítették közös környezeti nevelési céljaikat, együttes felelősségüket, és közös finanszírozású projektet (MUVIN)²⁹ valósítottak meg 1998 és 2001 között. Ennek a 206 iskolát összekapcsoló együttműködésnek modellértéke van a visegrádi országok, és az általában hasonló környezeti nevelési problémákkal rendelkező szomszédos országok számára. A MUVIN-projekt a környezeti nevelés tudásmenedzsmentjének összehangolására irányult: közös finanszírozási alpból pályázhattak az iskolák szakmai konferenciákra, vetélkedőkre és kiállítások rendezésére. Pedagógus- és tanulói díjakat alapítottak, környezetvédelmi akciókat valósítottak meg, vagy eszközöket fejlesztettek, iskolaépületeket egészítettek ki.

4.1.2 Környezeti nevelés az óvodákban

Az Óvodai nevelés országos alpprogramja elvei meghatározzák az óvodai tevékenység sorában a külső világ tevékeny megismerését, melynek kifejezett környezeti nevelési, fenntarthatóságot szolgáló nevelési szemlélete van. A program implementációjának tapasztalatairól, a helyi nevelési programok készítésének tapasztalatairól szóló elemzések szerint a helyi igényeknek és szükségleteknek megfelelően egyéni differenciált fejlesztési lehetőségek szemlélete alakul ki az óvodákban.

Az óvodakutatások³⁰ adataiból látható, hogy egyetértés van a környezeti nevelés fontosságának megítélésében a pedagógusok, a szülők, az oktatásirányítók és az óvodafenntartók között. Minden szereplő kulcsfontosságúnak tartja, hogy az óvoda attitűd és szokásalakító tevékenységeiben kiemelt szerepet kapjon a környezeti nevelés. A környezetbarát berendezés és működtetés megvalósítása az óvodákban kiemelt helyen szerepel a helyi nevelési programok bevezetése óta, de a finanszírozási hiányosságok sok helyen azonban gyengítik a tárgyi feltételek megfelelő színvonalú megteremtését. Miközben elsősorban az anyagi erőforrások szűkössége miatt a környezeti nevelés nem tud kellőképpen megvalósulni az óvodákban, mégis megállapítható, hogy a környezeti nevelés az óvodákban sokkal jobban érvényesül, mint a közoktatás más szintjein.

Az óvóképzés, a továbbképzések területén – folyamatosan szerveződnek és megújulnak a környezeti nevelési kurzusok, és növekszik a nem környezeti nevelési kurzusokban is a környezeti nevelési szempontok érvényesülése.

Ezzel párhuzamosan az oktatásirányítás, a szakmai szolgáltatók, és a gyakorló óvodapedagógusok együttműködésnek eredményeképp kialakulóban van az óvodai környezeti nevelés szakmai támogatórendszere, a Zöld Óvoda Rendszer (melyben adott kritériumrendszer alapján történő minősítés után egy-egy intézmény a környezeti nevelési óvodafejlesztés helyi központjává válhat).

Az óvoda neveléstartalma igen fontos elemet tölt be a gyerekek szokásainak alakításában. Az egész életen át tartó tanulás igényének és képességének kialakítása érdekében a szokások, magatartási formák megalapozása beépül a nevelőmunka folyamatába. A gyermeki tevékenységek sorában az ünnepkörök, a hétköznaptól eltérő események, jeles napok is jelentős hatással vannak a gyerekek értékrendjére, egészségtudatosságára, környezeti kultúrájára. Minden évben ezernél több óvoda pályázik a környezetvédelmi jeles napok megünnepléséhez támogatásra a szaktárcánál.

2001-ben az óvodai környezeti nevelésre az oktatási és a környezetvédelmi tárca összesen 17,9 millió forintot fordított. 2002-ben a KöM 19 millió Ft-tal, az OM 3 millió Ft-tal támogatta az óvodai környezeti nevelést. 2003-ban a KvVM KAC-keretből 15 millió Ft-ot, az OM 1.5 millió forintot, valamint a KvVM kisgyermekek további környezeti szemléletformálására („Flupi, a repülő hal” oktatócsomag) 18.400 Euro-t költött.³¹

4.1.3 Környezeti nevelés tanórákon és tanórán kívül

A NAT Kormányrendelet a kiemelt fejlesztési feladatként jelöli meg a környezeti és egészségnevelést. A dokumentum alapján a környezeti nevelés átfogó célja, hogy „elősegítse a tanulók környezet- és egészségtudatos magatartásának, életvitelének kialakulását annak érdekében, hogy a felnövekvő nemzedék képes legyen a környezeti válság elmélyülésének megakadályozására, elősegítve az élő természet fennmaradását és a társadalmak fenntartható fejlődését.”. Jelenleg a közoktatás terén már mind a bemeneti (Nemzeti Alaptanterv)³², mind a kimeneti (érettségi)³³ szabályozás elvárja a környezeti nevelési tartalmat.

A Nemzeti Alaptanterv alapján a környezeti nevelés kötelező feladat minden, a közoktatásban dolgozó, magyar pedagógus számára. A kormányrendelet hangsúlyozza, hogy a diákokat be kell vonni azokba a cselekvésekbe, amelyek a közvetlen környezetük értékeinek megóvását, gyarapítását szolgálják. Követelményként (erkölcsi-etikai, ugyanakkor módszertani követelményként) fogalmazza meg, hogy a diákokat úgy kell nevelni, hogy a természet és a környezet tisztelete és annak megóvása váljék meghatározóvá az életmódjukban: „A környezet ismeretén és a személyes felelősségen alapuló környezetkímélő magatartás egyéni és közösségi szinten egyaránt a tanulók életvitelét meghatározó erkölcsi alapelv.”

A környezettudatos attitűdök és környezettudatos cselekvések kialakításához a részvételi és élményalapú tanuláson, a lexikális tudáson, ismeretanyagon kívül minimálisan szükséges az alapismeretek összefüggéseinek értelmezése, az új ismeretek befogadására való képesség, valamint a cselekvés és a következtetés képessége. Az új NAT gyökeresen szakít az ismeretközvetítő pedagógia eszméjével, és csak elsajátítandó kompetenciákat határoz meg. A hatályos közoktatási törvény a képességek elsajátításához előnyösebb, a hagyományos tanóraktól eltérő tanulásszervezési módok (projekt, témahét) előtt is megnyitja az utat³⁴. A környezeti nevelés NAT-ba történő beemelése nyomán új lendületet kapott az iskolák környezeti nevelésének fejlesztése.

A szaktárcák 2002-ben megfogalmazott stratégiai alapelve (ld.2.2 fejezet) szerint közoktatási területen kiemelt figyelmet kell fordítani az életkori sajátosságoknak megfelelő magatartási szokások megalapozására, kialakítására, korszerű ismeretek nyújtására. Az oktatási és a környezetvédelmi tárca közösen és egyeztetett módon vesz részt a tantervi követelmények és taneszközök fejlesztésben, a tehetséggondozásban, a képzések engedélyezésében, a tankönyvek környezeti nevelési tartalmi felülvizsgálatában, és támogatják a közoktatási intézmények környezettudatos fejlesztését és működtetését.

Az előírásokat korábban sok helyen nem ismerték, vagy nem pontosan értelmezték: 2002-ben voltak olyan iskolák az országban, ahol – az iskolaigazgató vagy a szakpedagógus elmondása szerint – „nem mindenkit érint a környezeti nevelés”. Ezt tükrözte az is, hogy csupán az iskolák 22%-ban (!) említették a „Miért végeznek környezeti nevelést?” kérdésre azt a választ, hogy tantervi kötelezettségük.³⁵

A 2003-ban módosított közoktatási törvény³⁶ szerint az iskola nevelési programjának, helyi tantervének részeként el kell készíteni az iskola egészségnevelési és környezeti nevelési programját³⁷. Minden iskolában a munka pedagógiai program³⁸ szerint folyik, melyet a nevelőtestület fogad el, és a fenntartó jóváhagyásával válik érvényessé. A pedagógiai program a nevelési programot³⁹, a helyi tantervet, szakképző iskolákban a szakmai programot is, valamint az iskola belső kommunikációs és külső partnerségi programjait és különleges nevelési céljait, feladatait és eszközeit is tartalmazza. A pedagógiai programnak lehetővé kell tennie, hogy a tananyagot vagy annak egy részét a tanulók által megtervezhető és kivitelezhető feladatokon keresztül dolgozzák fel. A témaegységek projektoktatási feldolgozása a tanulók érdeklődésére, a tanulók és a pedagógusok közös tevékenységére, együttműködésére kell épüljön.

A hatályos közoktatásról szóló törvény 48. (3.) bekezdése értelmében a 2004-2005-ös tanévre kötelező a helyi környezeti nevelési programok megalkotása. Ez közös feladata és döntése az egész tantestületnek, amely a munkatársak és az iskolavezető együttműködését igényli. A program megvalósítása és minőségirányítása elősegíti az intézmény fejlesztését és tanuló szervezetté válását. Elkészítéséhez segítséget nyújt, mintaprogramokat is ajánl az Oktatási Minisztérium megbízásából készült „Segédlet az iskolák környezeti nevelési programjának elkészítéséhez” c. kiadvány⁴⁰, mely a KvVM által összeállított környezeti nevelési módszereket, kiadványokat bemutató „Ötletzsák” CD-melléklettel együtt minden közoktatási intézményhez eljutott. Központi és regionális segítséggel, néha anélkül, minden iskola elkészítette helyi környezeti nevelési programját. Ellenőrzés, felmérés hiányában nem ismert, hogy a helyi környezeti nevelési programok révén mennyiben mozdult előre a környezeti nevelés gyakorlata. Korábban elkészült a „Kerettantervi segédlet a környezeti neveléshez”, melyet az OM minden iskolába eljuttatott.

A környezeti nevelés gyakorlati megvalósulását törvény szerint tehát az iskolák helyi pedagógiai programjainak kell meghatározni.

4.1.3.1 A környezeti nevelés humán erőforrása az iskolában

A pedagógusok 96%-a belső szakmai elkötelezettségből (is) folytatja a környezeti nevelést. A vezetőségi felkérés (5% alatt) és az előzetesen ismert anyagi motiváció (2% alatt) elenyésző. A nem természettudományos tárgyak tanárainak környezeti integrációs aktivitása meglehetősen alacsony. A középiskolai felmérés szerint az irodalom tárgyban mindössze az iskolák 24%-

ában, a történelemben 22%-ában jelenik meg a környezeti nevelés, a többi humán tantárgyban pedig még ritkábban. Legtöbbször reálszakos pedagógusok (leggyakrabban iskolánként egy személy) foglalkoznak a környezeti neveléssel, tehát sok helyen csak a reáltantárgyakban kap helyet ez a szempont. Ebből adódóan a környezeti nevelés sok helyen leszűkül a környezetvédelem témaköreire, pedig – ahogy az a XXI. században szükséges lenne – a fenntarthatóság felé kellene bővülnie. A fenntarthatóság tartalma és készségfejlesztési módszerei gyakorlatilag ismeretlenek és szinte teljesen hiányoznak a jelenlegi pedagógiai gyakorlatból.⁴¹

Miközben a Középtávú Közoktatás-fejlesztési Stratégia⁴² célja a pedagógusok szakmai, társadalmi megbecsültségének, szakmai rangjának növelése, a környezeti nevelést végző, programokat szervező pedagógusok iskolán belüli, tantestületi elismertsége főképp erkölcsi (73%), 13%-uk eszmei mértékű anyagi elismerésben részesül, és a néhány egyéb típusú ritka elismerési mód mellett 12%-uk semmilyen elismerést nem kap kollégáitól.

4.1.3.2 A környezeti nevelés tartalma és formái az iskolában

Az iskolákban az oktatás megszervezése a pedagógiai programok részét képező helyi tantervek alapján történik, e tekintetben nincs szükség a jelenleg érvényes szabályozás módosítására. A helyi tantervek felülvizsgálata során az intézmények alkalmazhatják a kerettanterveket és az akkreditált országos programokat, adaptáció után átvehetnek más intézmények által készített tanterveket vagy a felülvizsgált NAT alapján maguk is elkészíthetik tanterveiket.

Az oktatás tartalmi fejlesztésében nem elválasztható a formai fejlődéstől: „a képesítési követelmények harmonizálása az oktatási-nevelési tartalmakkal és módszerekkel, valamint a tartalmi szabályozás szakaszaival”⁴³.

A **Nemzeti Alaptanterv közös követelményként** jelöli meg a környezeti nevelést. Az első NAT bevezetése után, a képesítési követelmények és a kerettantervi segédletek kidolgozása során szinte minden tantárgynál bemutatásra kerültek a környezeti, fenntarthatósági tartalmak beépítésének lehetőségei. A természettudományos tárgyak mellett a társadalomtudományok, a nyelvek vagy a számítástechnika oktatói is találhatnak ma már segítséget ahhoz, hogy ezeket a tartalmakat beépítsék. Ennek egyre több sikeres példája van, melyek azonban sajnos nem mindig kapnak nyilvánosságot, és nem mindig járnak az oktatás módszerének fejlődésével. Ugyanakkor ma az iskolák 83%-

ában tudatosítják és igyekeznek ellensúlyozni a média mértéktelen fogyasztásra ösztönző hatását, mely egy igen fontos fenntarthatósági tartalom.⁴⁴ Felmérés szerint a nagyvárosi középiskolák környezeti nevelési tevékenysége alatta marad a budapesti és a kisvárosi középiskolák környezeti nevelési tevékenységének.⁴⁵ Az OECD által kezdeményezett és koordinált PISA- (Programme for International Student Assessment) nemzetközi vizsgálatban⁴⁶ a természettudomány műveltségi területen a 15 évesek tudását a diákok esetleges szakirányú továbbtanulásától függetlenül mérte. „Meglepetésre, a nemzetközi átlagot meghaladó eredményt értek el a diákok ... bizonyos környezetvédelmi, illetve globális problémákkal” kapcsolatban.

Az iskoláknak lehetőségük van a fenntartható környezettel kapcsolatos képességeket **önálló tárgy** vagy modultárgy keretében is oktatni, a többség azonban az **integrálást** alkalmazza. A középiskolák 85%-ban integráltan oktatják a környezeti nevelést, és mindössze 4%-ra jellemző az, hogy inkább külön órakeretben oktatják, a maradék 11%-ban egyformán oktatják integráltan és külön órakeretben is. A gimnáziumokban inkább a tantárgyakba integrált és a tanórán kívüli környezeti nevelés van jelen. Felmérések szerint kevésbé történik meg a helyi környezeti értékek és problémák bevonása a tanórai és tanórán kívüli oktatásba.⁴⁷

A Stratégia⁴⁸ középtávú fejlesztési céljai az élethosszig tartó tanulás megalapozása a kulcskompetenciák fejlesztése révén, az oktatási egyenlőtlenségek mérséklése, az oktatás minőségének fejlesztése, a pedagógus szakma fejlődésének támogatása, az információs és kommunikációs technológiák alkalmazásának fejlesztése, az oktatás tárgyi feltételeinek javítása, a közoktatás költséghatékonyságának és irányításának javítása. Az általános közoktatási vizsgálatokból és stratégiákból arra lehet következtetni, hogy a környezeti nevelés a képességek fejlesztése és az **élményközpontúság** terén szakmai-módszertani szempontból szinten van, a pedagógus képzés és továbbképzés területén azonban lemaradás tapasztalható (ld. később, a 2.5. és 2.6. fejezetekben). A hazai kutatások szerint egy újszerű környezeti programban részt vevő gyermek környezeti attitűdje a program hatására mindig javul. A legismertebb, és egyre terjedő tanórán kívüli innovatív módszer, tanulásszervezés a környezeti akcióprogram (ld. alább).

A **tanórán kívüli tevékenység** hatékonyan felhasználható a környezeti nevelés céljaira is. Ezek közül az iskolák a legtöbbször említik a kirándulást. A szakkörök és a különféle akciók az iskolák több mint felében a környezeti

nevelési gyakorlat részei. A táborok szintén népszerű tanórán kívüli környezeti nevelési tevékenységek, az iskolák majdnem felében említették. Újszerű környezeti nevelési tábor a Szlovák Környezetvédelmi Minisztérium és a Fertő-Hansági Nemzeti Park közös természetvédelmi tábora, melyet a Szlovák-Magyar Kormányközi megállapodás „Gyerekcseré” programja alapján terepi környezeti nevelés biztosítása, együttműködés elősegítése érdekében tartottak. A hagyományosnak mondható környezetvédelmi táborpályázaton a KvVM támogatja a részvételt. 2003-ban 18 MFt-tal 178 táborpályázatot támogatott a 263 db benyújtott program közül. Kifejezett igény, hogy alapkülső képzése során minden diák legalább egy alkalommal eljusson erdei iskolába (erről a részleteket ld. alább). Erdei iskolába mégis csupán az iskolák 20-25%-a viszi rendszeresen a diákokat⁴⁹, mivel komoly anyagi vonzata van, melyet sok iskola és a szülők sem tudnak vállalni. Tapasztalatok szerint, évente kb. 600 általános iskola pályázik *Erdei Iskola Programra*. Az Erdei Iskola Program a támogatások és az eredményesség hatására egyre népszerűbbé vált, és ugyanakkor a hagyományos, természet megismerésére, védelmére koncentrált nevelés mellett egyre inkább eltolódik a hangsúly a fenntarthatóságot bemutató, segítő tanulás felé. A helyszínen megtapasztalható fizikai, szociális és gazdasági környezet összefüggéseinek megértésére, az emberi felelősség felismertetésére alkalmas forma. Más tevékenységeket csupán minden ötödik iskolában említettek. Ezek: projektek, terepgyakorlatok, környezet- vagy természetvédelmi tevékenység, pl. rendezvény, jeles nap, vetélkedő, tanulmányi verseny, tanulószoba stb.

Különböző szintű környezet- illetve természetvédelmi, ismereti **versenyre** az iskolák 78%-a nevez be diákokat. Fontos országos diákversenyek a középiskolások Kitaibel Pál Középiskolai Biológiai és Környezetvédelmi Tanulmányi Versenye (55 iskola), a Madarak és Fák Verseny, az Országos Komplex Környezeti Verseny, a Balogh János Környezet- és Egészségvédelmi Verseny, általános iskolásoknak a Kaán Károly Országos Környezet- és Természetismereti Verseny (14500 fő), a Bugát Pál Középiskolai Természetismereti Vetélkedő (50 iskola 1000 diákkal) és különféle rajzpályázatok, hulladékgyűjtési vetélkedők esetenként több ezer résztvevővel stb.

A Kutató Diákok Mozgalma 1995-ben indult Magyarországon, az átlagos középiskolás szintet meghaladóan tehetséges diákok kutatómunkába vonása érdekében. A Mozgalom keretében megalakult Kutató Diákok Országos Szövetségének éves konferenciasorozatában, a TUDOK-on (Tudományos

Diákkörök Országos Konferenciája 2003; 2004) a környezet- és természetvédelmi szakosztály segíti a témában a felkészülést, a szakmaiság megjelenését. A konferenciákon 100 előadás szerepel, melyek kétharmada általában a reáltudományok területéről érkezik. A résztvevők száma 200 körüli, közülük legutóbb több mint ötvenen Erdélyből, a Felvidékről és a Vajdaságból jöttek.⁵⁰

A főváros önállóan is szervez szaktárgyi versenyeket, melyen a kiemelkedő környezeti, fenntarthatósági készségeket is keresik⁵¹.

Általános és középiskolásoknak szóló, levegőtisztaságot, energiatakarékosságot és hulladékgyűjtést célzó programokat ill. vetélkedőket a KvVM 2003-ban 1,1 millió Ft-tal finanszírozott. Környezetvédelmi témájú tanulmányi versenyekre (Kitaibel Pál, Kaán Károly, Bugát Pál versenyek stb.) 7 millió Ft-ot költött, hulladékgyűjtési oktatóanyag készítését és terjesztését 2 millió Ft-tal, gyermekprogramokat („Gyerekcseré”, „Gyermeknap a Városligetben” stb.) 7,4 millió Ft-tal, társadalmi célú rendezvényeket, fiatalok, felnőttek környezettudatosságát erősítő programokon (pl. Sziget Fesztivál, Művészetek völgye) való megjelenést összesen 25 millió Ft-tal támogatta. Természet- és környezetvédő táborok pályázati támogatására 17,7 millió Ft-ot (KAC-keretből) szentelt.⁵²

A közoktatási törvény és a NAT szellemiségének értelmében, a képességfejlesztés, az önállóság és az alkalmazható tudás fejlesztése érdekében a környezeti nevelés hagyományosan (több mint egy évtizede) **akcióprogramokon** keresztül is működik. Az akcióprogramok olyan önálló témák, projektek, melyek jól elkülönülnek a sokféle oktatási tevékenységben, teljes oktatási rendszert alkotnak⁵³, országsszerte szervezhetők, nyitottak, és elvileg az adott iskolatípusban tanuló összes diák számára elérhetők.

A közoktatási törvény 48 § (5) szerint az oktatási miniszter és a környezetvédelmi és vízügyi miniszter közös programok kiadásával, pályázatok kiírásával segíti a környezeti nevelés, oktatás feladatainak végrehajtását és az Erdei Iskola Program megvalósulását. A két tárca együtt működteti az *Erdei Iskola Programot*, a középiskolai **GLOBE-program** magyarországi hálózatát, mely a résztvevő középiskolákban és szakközépiskolákban a Föld tudományos megismerését és az iskolák nemzetközi kapcsolatainak fejlesztését szolgálja. A 2000-ben indult GLOBE Nemzetközi Környezeti Nevelési Program legjelentősebb elemei a helyi környezeti adatok mérése, adatbázisba való

juttatása, az adatok tanulási célú felhasználása, és a nemzetközi kommunikáció. A hazai GLOBE-program 1999-ben indult⁵⁴. Magyarországon 25 iskola tart kapcsolatot a GLOBE programban egymással és külföldi partnereikkel. A nemzetközi lista első ötven helyezettje között négy magyar középiskola is szerepel.⁵⁵ A legfrissebb adatok szerint – a beküldött 90 260 mérési adattal – a Szentendrei Ferences Gimnázium világszereplőnek számít!⁵⁶

Az oktatási és tanuló hálózatok a természetes élővizek vizsgálatával, monitorozásával is foglalkoznak. Vizek környezeti változóival foglalkozik a főképp a középfokú szakképzéshez kötődő legsikeresebb környezeti akcióprogram, a „Bioindikáció a Középiskolai Oktatásban” (BISEL) is. A Comenius 3.1 European In-service Training Project és a Socrates Educational Programme (1995-99) támogatásával működik 2001 óta⁵⁷. A minisztériumok (OM, KvVM) közösen segítik a BISEL program terjedését és megvalósulását a lehető legtöbb oktatási intézményben. Magyarország BISEL-hez kapcsolódó iskolái kiemelkedő szerepet vívtak ki maguknak a BISEL nemzetközi hálózatán belül. Az országos program célja a szakmai képességek fejlesztése a szakképzésben a bioindikáció használatával; az Internet használatának támogatása a biológia és a szaktárgyi (környezetvédelem, erdészet, stb.) oktatásban, és a középiskolák számára az olcsó és rendkívül hatékony módszer népszerűsítése. Oktatási modul dolgoztak ki; akkreditált tanártovábbképzéseket tartanak hazai és határon túli magyar pedagógusoknak, nemzeti park oktatási szakembereinek; valamint oktatási segédanyagokat és eszközöket fejlesztenek a terepmunkához. A 16 megyében, 45 iskolában folyó szakiskolai akciót regionálisan 17 iskola koordinálja hálózati működésben.

2001-ben az OM-KvVM – közös pályázat keretében – a középiskolai környezeti nevelést 4 millió Ft-tal, 2002-ben 8 millió Ft-tal támogatta. 2003-ban az alap- és középfokú közoktatás akcióprogram-jai (GLOBE, BISEL) a KvVM révén 8 millió Ft támogatáshoz jutottak.⁵⁸

Társadalmi szervezetek tartanak fenn **élővíz-védelmi akciókat, hálózatokat** (pl. Életfa Szövetség „Kis-tó Projekt”, Göncöl Alapítvány „Hálózat az élővizekért”, Zöld Szív Ifjúsági Természetvédő Mozgalom⁵⁹ „Fogadj örökbe egy patakot” akciója), melyekben a vizekkel kapcsolatos ismeretek és a vízvédelem mellett a csatlakozó diákok a kapcsolattartásban, a társadalmi folyamatokban való részvételben is gyakorlatot szereznek. Ezeknek a hálózatoknak a fejlesztése mind a közoktatás, mind a társadalmi szemléletváltás terén sikert hozhat nem

pusztán az értékrend alakításával, de a fenntartható vízgazdálkodás illetve vízminőség terén is.

Civil szervezet, a HUMUSZ kezdeményezte és működteti több szervezettel együttműködve a **Tájésebészet Akciót**, amelyben a diákok feladata csupán környezetük illegális személerakóinak feltérképezése, nyilvánosságra hozatala. A résztvevő diákcsoportok segítséget kapnak az illegális lerakók felszámolásának kezdeményezéséhez. Tájésebészet akcióra 2003-ban 149, 2004-ben 135 csoport jelentkezett. 2003-ban 850, 2004-ben 439 lerakót jelentettek be. Ebből 171 lerakót fel is számoltak – természetesen nem személyesen a diákok.

2003-ban, társadalmi szervezetek környezet és természetvédő programjainak és tevékenységeinek támogatására a KvVM – KAC-keretből – 500 millió Ft-ot költött.⁶⁰

A környezeti nevelés legsikeresebb programja az elmúlt években az **Erdei Iskola Program** volt. Az erdei iskolai tanítás⁶¹ jelenlegi gyakorlata szerint az 1.-8. (leggyakrabban az 5.-6.) évfolyamok diákjai 3-5 napos bentlakásos, tanórai és tanórán kívüli oktatásban vesznek részt. Az erdei iskola programokon való részvételt a 2001/2002-es tanévtől támogatja nagyobb összegekkel a költségvetés a tárcákon keresztül. 2001-ben, közös pályázat keretében a KvVM és az OM – 25-25 millióval, 2002-ben 30-30 millióval támogatta az általános iskolások erdei iskolázását, emellett 4-4 millió Ft-tal járult hozzá középiskolai erdei iskola programok szervezéséhez. Ennek felhasználásával összesen 22.000 illetve 25.000 általános iskolás korú diák kapott részvételi támogatást. Az Erdei Iskola Program⁶² elindulásakor megnőtt a rendelkezésre álló forrás: 2003-ban 600 millió forintot, 2004-ben 280 millió forintot költöttek a programot aláíró tárcák az erdei iskolázást támogató tevékenységekre. A magasabb keretösszeg lehetővé tette a diákokra jutó fejenkénti támogatási összeg növelését is: 2003-ban közel 235 millió forinttal 28.000 diák erdei iskolázását támogatták a tárcák. Ugyanakkor a pályázatokból tudható, hogy az iskolák összesen kb. 50.000 diák erdei iskolázására igényeltek támogatást: a diákok majdnem fele támogatás nélkül ment el vagy hagyta ki (általában intézményével együtt) az erdei iskolát. Felmérés alapján elmondható, hogy ma még hiányos a pedagógusok erdei iskolázással kapcsolatos tudása még azokban az iskolákban is, melyekben már évek óta szerveznek ilyen programokat. A résztvevők és a vezetők egybehangzó véleménye szerint az erdei iskola hatékonyan fejleszti környezeti, fenntarthatósági ismereteiket és pozitív viszonyukat a globális környezet értékei felé.

Az iskolák számára egyszerűsíti az erdei iskola megszervezését, hogy kész tanulási programokkal, modulokkal, infrastruktúrával várják őket az ún. erdei iskola szolgáltatók⁶³. Ilyenek a nemzeti parkok látogatóközpontjai, bemutatóhelyei, az Erdészeti Erdei Iskolák, az önkormányzatok által fenntartott erdei iskola programok és szállások valamint a környezeti nevelés, a környezettudatosság fejlesztése mellett elkötelezett civil kezdeményezések. Ezek száma 500-600 közé tehető, melyek fele regisztráltan részt vesz a fejlesztési programban. Jelenleg nem áll rendelkezésre adat arról, hogy erdei iskola illetve oktatóközpont fejlesztésre mekkora összeget költöttek az elmúlt években, és mekkora létszámú diákságot képesek együttesen kiszolgálni. Becslések szerint ma 25-30 ezer férőhely áll rendelkezésre a regisztrált szolgáltatóknál. Ezen szolgáltatások többségének infrastruktúrája környezetvédelmi szempontból azonban még nem nevezhető „jó helynek” az erdei iskolázáshoz: ritka az alternatív energiaforrások használata, a szelektív hulladékgyűjtés megoldottsága, a természetes építőanyagok használata stb., így nem lehetséges ezek bemutatása, "megtapasztaltatása" a program során. Az erdei iskola program fejlesztése kapcsán az egyes helyszíneken, iskolákban megvalósuló programok, illetve létrehozott taneszközök nyomán követése fontos lenne a továbblépés érdekében (értékelési szempontsor kimunkálása, élő szakmai fórumok a tapasztalatcserére, önértékelési technikák terjesztése). 2004 októberében létrejött egy minősítési érdekegyeztető tanács az erdei iskoláztatás szereplői számára. A szolgáltatók csatlakozása önkéntes.

További, kevesebb forrással és kisebb közönséggel rendelkező, de fontos és régóta tartó környezetvédelmi akcióprogramok a **Levegőszennyeződési Program** a KGI szervezésében (1992 óta), melyben megfigyelési, mérési és következtetési feladatokat kapnak általános és középiskolás diákok 250 iskolában. 200 iskola diákjainak szervez 1998 óta a KGI „**Takarékoskodj! Iskolai Energiatakarékosági Program**”-ot, mely környezetbarát energiafelhasználásra ösztönöz az iskolában és otthon.

Az **ökoiskola**-hálózat, az OECD-ENSI⁶⁴ nemzetközi projektjeként 1986-ban indult útjára Magyarországon. Az ökoiskolákban nem csak a tanításban érvényesülnek a környezeti nevelés, a fenntarthatóság pedagógiájának elvei, hanem az iskolai élet vagy az iskola működtetése terén, csakúgy, mint a gyerekek étkeztetése vagy a táborok szervezése során.⁶⁵ Hogy a fenntarthatóság elvei az oktatási intézményekben minél hatékonyabban megjelenhessenek, az OM és a KvVM közösen létrehozta az ún. Ökoiskola Címet. A Cím azoknak az

iskoláknak az elismerését szolgálja, melyek, átgondoltan intézményesítetten, rendszerszerűen foglalkoznak a fenntarthatóság pedagógiájának gyakorlati megvalósításával.⁶⁶ (További információkat ld. a 4.1.1, 4.1.3.4, 4.4.1.1, 4.6.1 fejezetekben.)

Az Ökoiskola-programot az OM 2000 óta, a KvVM 2001 óta támogatja. Az OM többnyire célzott feladatként, míg a KvVM közvetetten, az OKI alapfeladatainak támogatásán keresztül járul hozzá a Program költségeinek finanszírozásához, KAC-keretből. 2000-ben az OM 2 millió Ft-tal, 2001-2002-ben az összesen 2,5 millió Ft-tal támogatta a Programot. 2001-ben a környezetvédelmi és vízügyi tárca 1,5 millió Ft-tal, 2003-2004-ben összesen 2,97 millió Ft-tal, 2003-ban az OM 2,5 millió Ft-tal, a KvVM 300 ezer Ft-tal járult hozzá a Program fennmaradásához és fejlesztéséhez. 2004-ben egyik tárca sem támogatta a Programot. 2005-ben az Ökoiskola cím elnyerését a KvVM 170 ezer Ft-tal támogatta. 2005-ben, NFT-keretből, az Ökoiskola-továbbképzés akkreditációjára és lebonyolítására – 2007-ig történő felhasználással – az OKI 7 millió Ft-ot kapott.⁶⁷

4.1.3.3 Környezeti nevelési tevékenységek a hátrányos helyzetű diákok nevelésében

A környezeti nevelési tevékenységek fontos elemei az esélyegyenlőtlenségek megszüntetésének, ezzel a lehetőséggel azonban csak az elmúlt 5 évben kezdtek élni a környezeti nevelők. A környezeti nevelés terén gyakori, a hagyományos óraszervezéstől eltérő tanulási formák sok lehetőséget adnak azon diákok érvényesülésére, fejlődésére is, akiket a hagyományos tanórai keretekben nem vagy csak kevéssé sikerül aktivizálni, fejleszteni.

A környezeti nevelés módszertani kínálatában megjelentek az első kezdeményezések a sajátos nevelési igényű tanulók érdekeinek megfelelő módszerekre, illetve a velük foglalkozó pedagógusok kezdik tudatosan kihasználni a környezeti nevelés adta lehetőségeket.

Szabad táboroztatási kapacitásukat rászoruló gyerekek megsegítésére felajánló szervezetek hazánkban is léteznek: ismeretes ma már olyan erdei iskolát szervező utazási iroda, amely 2002-ben – az akkori KöM támogatásával, valamint civil szervezetek szakmai közreműködésével – valósította meg ez

irányú karitatív programját. Ezt a tevékenységét – azóta a minisztérium és a civilek támogatása nélkül – továbbra is rendszeresen megszervezi.⁶⁸

A környezeti nevelés tartalmi területei közé tartozik a helyi szociológiai tudatosság kialakítása is. Fontos, hogy a diákok ismerjék településük társadalmi összetételét, és tudatosodjon bennük, hogy a szociológiai kategóriák (hátrányos helyzet, szegénység) nem eleve elrendelt adottságai az embereknek, hanem olyan létállapotok, melyek megváltozhatnak. A szociológiai tudatosság kialakítása ugyanakkor az egyik, ha nem a legérzékenyebb területe a pedagógiának, mivel amennyiben nem kellő körültekintéssel folyik, felszínre hozhat lappangó előítéleteket, kellemetlen, sőt megalázó helyzeteket idézhet elő egyes diákok számára.

A környezeti nevelés harmadik lehetősége a hátrányos helyzetű diákok esélyhátrányának csökkentésére a pozitív életcélok bemutatásával. Olyan a helyi erőforrásokra és lehetőségekre támaszkodó életpálya modelleket (pl.: biogazdaság, ökoturizmus) mutathat, melyek segíthetnek hátrányos helyzetükből való kiemelkedésükben.

4.1.3.4 A tanulás színtere, intézményi környezete

Az iskolák többsége műszakilag rossz állapotban van, funkcionálisan nem felel meg az elvárásoknak, sok közülük a szabványoknak sem.⁶⁹ Az oktatás presztízsenek helyreállítása és a nevelési célok megvalósítása érdekében jelentős központi és helyi fejlesztések szükségesek. Ennek érdekében mind az építés és rekonstrukció, mind az eszköz és felszerelésjegyzék felülvizsgálata, az eszközellátottság fejlesztése lehetőséget adhat – sok esetben emiatt külön felmerülő költségek nélkül, pusztán az eszközök és anyagok környezettudatos megvásárlásával – a környezeti fenntarthatósági szempontok érvényesítésére is. A Nemzeti Fejlesztési Tervvel összhangban a Középtávú Közoktatás-fejlesztési Stratégia⁷⁰ „célja az, hogy létrejöjjön a 21. századi képzési elveknek megfelelő épületállomány és oktatási eszközrendszer, amely tükrözi az esélyegyenlőség és fenntartható fejlődés elveit”.

A környezetnek nevelő ereje van: nem környezettudatosan kialakított, működtetett iskolában hiába folyik magas szintű környezeti nevelési munka, a két hatás kioltja egymást, vagy éppen ellenkező irányba fordítja a környezeti (és egészség-) nevelés hatását. Az iskolák környezetterhelése feleslegesen nagy. Tekintve, hogy majdnem hatezer iskolaépület (és 3000 óvoda) működik az

országban, országos szinten sem elhanyagolható a felesleges erőforrás-pazarlás és környezetszennyezés.

A nagyobb, építkezéssel járó beruházásoknál, felújításoknál (energiatakarékosság, megújuló energia alkalmazása stb.) érdemes környezeti szempontok figyelembe vétele, érvényesítése. Bármilyen egyéb termék esetében kevésbé a tényleges környezetterhelés csökkenés, hanem inkább a környezettudatosság üzenete, bemutatása történik meg (energiatakarékos számítógépek, világítás, irodagépek; víztakarékos csapok, WC öblítők; újrafeldolgozott/újrafeldolgozható papír, ilyen papírból készített kiadványok; takarítás, tisztítószerek; bioélelmiszerek stb.).

Az iskolák túlnyomó többsége **közbeszerzésre** kötelezett, és ez nagyban meghatározza környezettudatos működési lehetőségeiket. Magyarországon a 2003. évi közbeszerzési törvény lényegében ugyanazokat a környezetbarát megoldási lehetőségeket kínálja, mint az EU (ld. a 2. fejezetben). Kiköthető, hogy az ajánlattevő környezetközpontú irányítási rendszerrel rendelkezék.

Az iskolák legnagyobb hányadát kitevő nem önálló gazdálkodású intézmények esetében nincs mód arra, hogy a költségvetés energiára, ivóvízre szánt részéből elérhető megtakarítást átcsoportosítsák egyéb, például környezeti nevelési célokra. A teljes megtakarítás a fenntartó, általában az önkormányzat haszna. Ezért a rendszer nem ösztönöz takarékosságra.

Rendszeresen regisztrálják különböző – főképp központi igazgatási, és alkalmanként társadalmi – szervezetek az **intézményzöldítés**, környezettudatos működtetés különféle fajtáit, melyekkel az intézmények igyekeznek csökkenteni környezetre gyakorolt káros hatásait. A 2002/2003-as évben⁷¹ az alábbiak bukkantak fel a leggyakrabban az iskolák körében folytatott felmérésekben: Jeles napok (16%), Környezetvédelem (11%), Iskolaudvar (10%), Szelektív hulladékgyűjtés (8%), Szabadidő (7%). Az iskolazöldítési programok tartalmát tehát nagymértékben tradíciók határozzák meg. Jeles Napokat már közel nyolcvan éve ünnepelnek a magyar iskolák. 2003-ban például 416 db pályázó programjából 205-öt támogatott a KvVM 35, 6 MFt értékben. A bemutatott programokban, az iskolában tanuló diákok 60%-a, a pedagógusok 50%-a vett részt. A programok közül 78 folyamatos, 65 rendszeres, 9 egyszeri program. Környezetkímélő anyagok beszerzésével az iskolák 35%-ában próbálkoztak már⁷².

A tudatosan egészséges iskolabüfék aránya nem kimutatható az országban. Az iskolák 63%-ában megoldják valamilyen módon a tankönyvek többszöri felhasználását, de sajnos ezen intézményeknek csupán 44%-a ügyel arra, hogy tudatosítsa is ennek a jelentőségét a diákokban a papírtakarékosság szempontjából. Az intézmények 79%-ában viszont nem szerveznek cserebere akciókat az anyag- és eszköztakarékosság érdekében. Az iskolák csaknem 97%-a igyekszik valamilyen módon megoldani környezete természetközelségének biztosítását, ennek leggyakoribb formája a parkosítás, valamint a tanterem és a folyosók virágosítása, nemritkán bevonva a diákokat a telepítésbe vagy a gondozásba. A hulladékszegénységre, mint pozitív értékrendre nevelő akciók mellett a másodnyersanyagok újrafelhasználására is nevelnek az iskolák. A papírgyűjtés régóta bevált akció, melyet ma már leginkább központi támogatás nélkül, vállalkozók bevonásával valósítanak meg az oktatási intézmények. A többi, nem az iskolában keletkező anyagfajta iskolai gyűjtését újra és újra elítélik a szakértők pedagógiai indokok alapján. Az ezen anyagok (például fém, műanyag) különválogatva gyűjtésére alkalmas közterületi hulladékszigetek eközben egyre könnyebben elérhetőek. A veszélyes hulladékok közül a szárazelemek (zseblepek) gyűjtése nagyon sok iskolában folyik, miközben egyre több településen van más, nem oktatási intézményben, vagy közterületen veszélyes hulladék gyűjtő konténer.

Kormányzati támogatással évente nagyjából 3millió forintból tartják fenn az **Ökoiskola** mozgalmat, melynek jelenleg 55 tagiskolája van⁷³. 2005 elejére létrejön az ökoiskola minősítési feltételrendszer, ennek alapján az „Ökoiskola” címet csak olyan iskola viselheti, amelyik a környezetbarát működtetési elveknek és fenntarthatóságra oktatási tartalmaknak egyaránt megfelel.

Tantermen, **iskolán kívüli tanulási helyszínek** közé tartoznak a múzeumok, a könyvtárak, a művelődési házak, az élőgyűjtemények, a nemzeti parkok és bemutatóhelyek, a tanösvények, és az erdei iskola szolgáltatók bemutatóhelyei. Ezeken a helyszíneken hagyományosan és rendszeresen folyik környezeti nevelés, részben az iskolák helyi kapcsolatainak felhasználásával, részben szolgáltatás igénybevételével. A tanulók esélye az ilyen programokon való részvételre egyre inkább attól függ, milyen jól szervező és pályázó iskolában tanulnak, illetve szüleik mennyit tudnak az iskolán kívüli programok igénybevételére szálni.

2002-2003-ban az oktatást, környezeti nevelést segítő ökoturizmus mind az állami természetvédelem, mind a társadalmi szervezetek aktivitása kapcsán

felgyorsult. Tanösvények nagy számban találhatóak a nemzeti park igazgatóságok területén. Ezek között vannak saját kezelésben lévők (mintegy 70), valamint olyanok, amelyeket más szervezetekkel közösen üzemeltetnek az igazgatóságok, de vannak külső szervezetek által fenntartottak is. Állapotuk sajnos nem minden esetben kielégítő, ezért a következő időszakban ezek felújítása, illetve új tanösvények kialakítása szükséges.⁷⁴

Kisebb látogatóközpontok már régóta üzemelnek mindegyik nemzetipark-igazgatóság területén. Kihasználságuk igen jó, technikai felszereltségük a KAC-támogatásoknak köszönhetően folyamatosan bővül. Az újonnan létesült igazgatósági oktatóközpontok⁷⁵ fontos szerepet töltenek be a természetvédelmi nevelésben. A nemzetipark-igazgatóságok bemutatóhelyei (mintegy 60 helyszín) látogatottsági mutatója évről évre magasabb, ami a természetvédelmi szolgáltatás emelkedő színvonalának és a tájékoztatás növekvő hatékonyságának tudható be.

⁷⁶

4.1.3.5 Minőségirányítás és fejlesztés a környezeti nevelésben

A környezeti nevelés szervesen illeszkedik az iskolai életbe. Ugyanúgy vonatkoznak rá az iskola szabályai, mint más tevékenységekre. Az iskolákban 2002 óta kötelező valamilyen minőségirányítási eljárást alkalmazni. Ez lehet helyben kialakított minőségirányítási rendszer is. Mégis, az eddigi adatok szerint sok környezeti nevelési tevékenység egyáltalán nem rendelkezik minőségirányítással, vagy az iskolai minőségirányítástól független. A jelenség magyarázata valószínűleg abban keresendő, hogy a környezeti nevelési tevékenységek sokszor eltérnek a hagyományos pedagógiai tevékenységektől, melyekre a minőségirányítási rendszert kidolgozták, így nehezen illeszkednek a modellekbe. Az iskola hagyományos működés módjai és a környezeti nevelési programok közötti kapcsolat egyik alapeleme lehet a környezeti nevelés sajátosságait is figyelembe vevő minőségfejlesztési program, melyre szerencsére akad már egy-két sikeres példa.

4.1.3.6 A környezeti nevelés tanári segédanyagai

Egyes részterületeken sokféle környezeti nevelési tanári segédanyag, kiadvány készült. Ezek egy része raktárakban áll, terjesztése nem megoldott, miközben elévülnek. Nem elég könyv foglalkozik ugyanakkor fontos területekkel, például a hagyományokkal, játékokkal a 10-14 éves korosztály számára (ez segítené a készség szintű, élményszerű tanulást, helyi bölcsességek megismerését).

A legtöbb segédanyag érthető módon a környezeti nevelés legkorszerűbb, az újszerű tanulás-szervezésnek megfelelő módszereit igyekeznek megismertetni a pedagógusokkal, akik viszont alapképzésük elavultsága, hiányosságai miatt nem tudják hasznosítani a projektötletekkel, terepgyakorlati foglalkozás-vázlatokkal teletűzdelt segédanyagokat. Hiányoznak, vagy nehezebben elérhetők a konkrét tanóravázlatok, pedig ezek iránt jóval nagyobb (lenne) a kereslet.

Az Erdei Iskola Program keretében a 2003 folyamán összegyűjtött programokat, modulokat, eszközöket és szakmai anyagokat mindenki számára hozzáférhetővé tették⁷⁷ (130 teljes program, 58 erdei iskola modul, 39 kiadvány, módszertani bemutató, eszköz).

Fontos szem előtt tartani, hogy a segédanyagok fejlesztése önmagában nem változtat az iskolai gyakorlaton, ehhez szükségesek a segédanyaghoz kapcsolódó tantervi elemek, képzések, továbbképzések, értékelési javaslatok melyek segítik az adott fejlesztésnek az iskola életébe történő beágyazódását.

4.1.4 Kommunikációs és partnerségi folyamatok a környezeti nevelés szervezésében

A középiskolák mintegy negyedében a diákok a környezeti nevelési tevékenységet együtt tervezik a pedagógusokkal, illetve ugyanennyi iskolában a részletek szervezésében kapnak szerepet.⁷⁸ Elenyészően kevés iskola számolt be arról, hogy a diákoknak kötelező részt venni a pedagógusok által eltervezett tevékenységben.

A környezeti nevelés terén az iskolák átlagosan csupán egy másik iskolával tartottak kapcsolatot, ami nagyon alacsony aktivitás. Részleteiben azt láthatjuk, hogy az általános iskoláknak és a szakmunkásképzőknek általában egy, maximum 5 iskolával volt együttműködésük, míg a gimnáziumoknak és a szakközépiskoláknak leggyakrabban eggyel sem. Az iskoláknak mindössze 40%-a népszerűsíti valamilyen formában környezeti nevelési tevékenységét más iskolák felé. Az általános iskolák ebben az elsők, messze megelőzve a többi iskolatípust. Vannak nagyon jó példák; például nem egy iskola tart fenn honlapot, vagy az iskolák határon túli iskolával működnek együtt ezen a téren.

Az iskolák és fenntartóik környezeti nevelés terén alig tartanak kapcsolatot.⁷⁹ Bár a környezeti nevelés kötelező feladata az iskoláknak, elkülönített állami forrás nem áll rendelkezésre e feladat elvégzésére, és a fenntartók 37%-a semmilyen formában nem támogatja (de nem is ellenzi) az iskola környezeti

nevelési tevékenységét. Az iskolák kétharmadában a fenntartó támogatja a környezeti nevelést: pénzzel (22%), eszközökkel (28%) vagy egyéb módon, például pályázattal, személyi jutalommal, természetbeni szolgáltatással. Az iskolák kevesebb, mint harmadában szakmai együttműködésről számoltak be. A Fővárosi Közoktatásfejlesztési Közalapítvány kivételesen jól támogatja a főváros önkormányzati fenntartású iskoláinak környezeti nevelését: rendszeresen támogatja a főváros területén működő iskolák, óvodák, középiskolai kollégiumok és gyermekvédelmi intézmények környezetvédelmi projektjeit pályázati úton. 2004-ben a 497 pályázó közül 324 intézmény (óvodától középiskoláig) kapott támogatást 50-2800 eFt értékben, az összesen 80 MFt keretből.

A szülők bevonása a környezeti nevelői munkába még kezdeti stádiumban van. Általában kevés civil szervezettel működnek együtt az iskolák a környezeti nevelésben a kapcsolat felvételének nehézsége miatt, pedig erre igény mutatkozna. A diákok és tanárok által közösen tervezett tanulási folyamatok olyan készségek fejlődését mozdítanák elő, amelyek a közoktatás legfőbb nevelési céljai közé tartoznak: pl. kreativitás, önálló tájékozódás, kommunikációs készségek, problémaérzékenység, szolidaritás. A környezet ökológiai fenntarthatóságát szolgáló tevékenység nem zárkozhat az iskola falai közé, és nem vonatkozathat el az iskolai, családi és települési környezettől. A tanulóközösségek egy része bekapcsolódott környezetének életébe.

A környezeti nevelők egymás közötti fórumát adják az a 6-10 szervezet⁸⁰, mely a módszertani és tartalmi kérdéseket honlapjain, periodikus és nem periodikus kiadványaiban és előadásaiban nyilvánosan megvitatja. Ezek a szervezetek kapcsolatban állnak becslések szerint kb. 1000-2000 szakemberrel (ide értve a pedagógusokat is), 200-300 oktatási intézménnyel, rendezvényeik, illetve híreik elérnek 3000-4000 pedagógust, 100 ezer diákot, 150-200 iskolavezetőt.

Az OM és a KvVM a környezeti nevelés, oktatás, képzés fejlesztéséről (1999-2002) szóló együttműködési megállapodása keretén belül döntött arról, hogy közösen, a környezeti nevelés állami feladatának teljesítése során együttműködnek a stratégiai fontosságú területeken. Ezért létrehozták és fenntartják a Környezeti Nevelési és Kommunikációs Programirodát (KÖNKOMP), amelynek szakmai felügyeletét közösen látják el. Az 1999-ben megalakult Programiroda alapításának és működésének célja, hogy információs és szervező kikötővé váljék minden környezeti neveléssel és fenntartható fejlődéssel kapcsolatos témakörben. Szervezeti keretei, feladatai és azok a

minisztériumi együttműködés területeinek és azok finanszírozásának megfelelően folyamatosan változnak.⁸¹

A KöNKoMP alapműködéséhez szükséges anyagi fedezetet 2000-ben mindkét tárca 5-5 millió Ft-tal, 2001-ben a KöM 7,6 millió, az OM 8,07 millió Ft-tal, 2002-ben a KvVM 8,6 millió, az OM 9,2 millió Ft-tal, 2003-ban a KvVM 10 millió, az OM 25 millió Ft-tal biztosította. 2004-ben a Programiroda kettévált, közoktatási feladatait nagy részben az Edei Iskola Program koordinálása, és részben a NFT-n belül megvalósuló közoktatási programfejlesztés környezeti nevelési horizontális feladatának kialakítása, koordinálása, valamint a környezeti nevelési információk terjesztése jelentette.

4.1.5 Infokommunikációs technológiák a környezeti nevelésben

Az infokommunikációs technológiák (IKT) terén tartalomfejlesztés során olyan tartalom- és módszertani fejlesztésre van szükség, mely a célcsoportok szerinti differenciált és speciálisan az iskolákra irányuló tartalomszolgáltatás kialakítását teszi lehetővé.⁸² Ennek ki kell kiterjednie az interaktív és a multimédiás tartalmak növelésére, valamint e-learning (e-tanulás) jellegű oktatási anyagok fejlesztésére és terjesztésére is.

Az IKT nagyon sokféleképpen⁸³ segíthetik elő a környezeti nevelés célkitűzéseinek megvalósulását. Magyar nyelven néhány információtechnológiai lehetőség áll csak a pedagógusok rendelkezésére ahhoz, hogy környezeti nevelési munkát folytassanak (szakmai kommunikáció és tervezési segédlet erdei iskola szervezéséhez, élővízzel kapcsolatos programok szervezéséhez, táborszervezéshez; míg pl. a GLOBE-programban résztvevő diákok Interneten keresztül teszik közzé adataikat, és hasonlítják össze saját adataikat másokéval). Mindezen programokba való bekapcsolódás nem csak az IKT-alkalmazások használatának elsajátítását segíti elő, hanem nemzetközi jellegük miatt a nyelvtanulást is. Az infokommunikációs eszközök segítségével nagyságrendekkel kisebb anyagi ráfordítással megvalósíthatók a környezeti nevelés bizonyos céljai, mint hagyományos eszközökkel. Az infokommunikációs eszközök elviselhető költség- és időráfordítással lehetővé teszik az iskolák közötti, az iskolák és az önkormányzatok, kutatóintézetek illetve egyéb intézmények közötti partneri együttműködést, hálózatépítést. Mindemellett segítik a tanulás szervezés minden szintjén (egyén, csoport, osztály) a differenciált pedagógiai munkát.

Hazánkban a 15 éves és idősebb magyar lakosság mindössze 21%-a⁸⁴ él a világháló nyújtotta előnyökkel. Lassan terjednek az infokommunikációs technológiák a környezeti nevelésben is. Ennek alapvető okai az infrastruktúra és a környezeti nevelésben résztvevő pedagógusok infokommunikációs ismereteinek hiányosságai. Ehhez hozzájárul a szegényes kommunikáció a két területet (környezeti nevelés, informatika) művelő pedagógusok között. Becslések szerint jelenleg 100-200 pedagógus használ infokommunikációs eszközöket környezeti nevelési tevékenysége során, ennél valószínűleg egy nagyságrenddel többen a környezeti nevelési tevékenységük előkészítéséhez.

A Sulinet Programiroda⁸⁵ által működtetett tartalomszolgáltatás a világháló legnagyobb magyar nyelvű oktatási portálja. 2003-ban környezeti nevelési, környezettudatossági tartalomfejlesztés indult: egyrészt a Sulinet honlapon már meglévő anyagok fejlesztésén (Zöldzóna rovat), másrészt új anyagok kialakításán, publikálásán – együttműködésben a környezeti nevelés terén tevékenykedő szervezetekkel. A diákok számára készülő tartalmi fejlesztés fogalmi ismertető, interaktív kiadványok és játékok segítségével dolgozza fel a hulladékkezelés, ökológiai lábnyom, állatvédelem, szabadidő stb. témákat. A pedagógusok számára készülő főbb tartalmak például: erdei iskola, fenntartható fejlődés, környezeti szemlélet a tantárgyakban, a környezeti nevelés tantárgyi kapcsolata, elektronikus könyvtár, játékgyűjtemény, kiadványok.⁸⁶

Óvodásoknak, iskolásoknak, pedagógusoknak szóló, környezeti nevelési témájú CD-ROM-ok eddig különféle civil szervezetek, vállalkozások vagy a KvVM gondozásában jelentek meg.⁸⁷ A jelenleg hozzáférhető multimédiás CD-ROM-ok szakmai kidolgozottsága, információ tartalma, technikai színvonala változó, és terjesztésük nem minden esetben megoldott. Ennek oka lehet az alacsony példányszám, vagy a nem megfelelő kommunikáció. Mint minden más tartalmi területen, a környezeti nevelésben is ritkán használják ki a CD és a számítógép által kínált digitális technikai lehetőségeket, az interaktivitásuk nem minden esetben kielégítő. Beszerzési árak általában magas, így nem is minden iskola engedheti meg magának az azokhoz való hozzáférést. A környezeti nevelési témájú, multimédiás CD-ROM-ok két funkciót töltenek be: részint a tanárok órára való egyéni felkészülését, részint a gyerekek egyéni ismeretszerzését, otthoni tanulását segítik. Magas előállítási költségvonzatuk (pl. grafikai megjelenítés) miatt – nem készülnek „személyre szabott” lemezek.

4.1.6 A környezeti nevelés finanszírozása a közoktatásban

A pedagógusok, az iskolavezetők és a fenntartók szerint a legfontosabb a részvétel (a diákok részvételének) anyagi támogatása a környezeti nevelésben. Ezt követi a szakmai kapcsolattartás támogatásának fontossága, végül a szakmai fejlesztések (tananyagok, programok) anyagi támogatása.

A pályázati forrásokon kívül szinte meg se jelenik más finanszírozás. A környezeti nevelés a közoktatási normatívából nevesítetten nem részesedik. Nem aknázzák ki kellően a szponzorok, az iskolaalapítvány (és ezen keresztül a szülők és támogatók), valamint a személyi jövedelemadó 1%- adta lehetőségeket a környezeti nevelés terén. Az ilyen jellegű források környezeti nevelési célra történő mobilizálásához hathatós felkészítésre lenne szükségük az iskoláknak, hiszen a forrásteremtés, a kapcsolati tőke létrehozása, az együttműködések kialakítása magas szintű ismereteket, készségeket és vezetői támogatást, elismerést igényel. A civil szervezetekben szerzett ezirányú tapasztalatok komoly segítséget jelentenek a pedagógusoknak.

A munkát nem segíti elő, hogy a környezeti nevelést szakmailag elkötelezett pedagógusok végzik, minden egyéb külső motiváció nélkül (ld. előbb, a humán erőforrásoknál).

Az oktatási miniszter, valamint a környezetvédelmi és vízügyi miniszter 2002-2008-ra aláírt együttműködési megállapodása (ld.2.2 fejezet) keretében eseti, nem rendszeres támogatást kaptak 2002-2004 között a különböző országos rendezvények (versenyek fordulói, konferenciák), programok (tanulmányi versenyek, táborok, szakkörök), kiadványok.

Amennyiben egy iskola nem pályázott, illetve nem nyert, úgy a szülőktől szedi be a hiányzó pénzt, vagy lemond egy-egy költségesebb programról. Ez nyilván **esélyegyenlőtlenséget** okoz a tehetősebb és a szegényebb családok gyermekei között, mely iskolák között, de iskolán, osztályon belül is megjelenik.

A hatályos közoktatási törvény a ingyenes és nem ingyenes oktatási szolgáltatásokról a 114.§-ban rendelkezik, melynek értelmezései eltérnek az egyes iskolafenntartók között. A fenntartók között nincs egységes gyakorlat abban sem, hogy melyik intézménytípusban milyen környezeti nevelési tevékenységét érdemes támogatni. Vannak fenntartók, különösen sokan a napi működési gondokkal küzdő önkormányzatoknál, ahol egyáltalán nem jelenik meg a környezeti szempont oktatási intézményeik támogatásában. Vannak

nagyon előremutató példák is, mint a már említett főváros. A hasonló jó példák, valamint a környezeti nevelés regionális lehetőségeiről tartott konferencia szakmai javaslatai alapján fejlődő régiós és helyi (rendszeres és eseti) intézményi finanszírozás ugrásszerű változást hozhat az iskolák környezeti nevelésében.

4.2 Iskolarendszerű középfokú szakképzés

4.2.1 Európai helyzet

Az Európai Unió egyre nagyobb szerepet szán a humánerőforrás fejlesztésnek, és ezen belül a szakképzésnek is. A szakképzésben igen egyenlőtlenül jelenik meg a környezeti nevelés Uniószerte. Vannak országok, amelyek kiemelten kezelik a környezetvédelmi (technikai) szakképzést, és vannak olyanok, ahol az általános oktatási elveknek megfelelően minden szakképzésnek része bizonyos környezettudatosági tartalom.

Finnországban már 1990 óta önálló fejlesztési terület a környezeti nevelés, Dániában a szakképesítést adó középiskolákban is az a cél, hogy az oktatás zöldítését a meglévő tárgyakba integráltan minél hamarabb elérjék. Ennek érdekében a szakiskolák legtöbb oktatási rendeletét felülvizsgálták. Az általános szakiskolai oktatásban és képzésben (beleértve a háziasszonyképzést), a mezőgazdasági oktatásban és képzésben, a szociális és egészségügyi oktatásban mindez már megtörtént.

4.2.2 A környezeti nevelés a középfokú szakképzésben

A szakképzés részben közoktatási (Oktatási Minisztériumi) feladat (jellemzően a közismereti tantárgyak területén), részben a különböző szakképesítésekért felelős szaktárca (OM, KvVM, FVM, GM stb.) irányítása alatt lévő feladat.⁸⁸ A szakképzés közismereti területeire vonatkoznak értelemszerűen a NAT Kormányrendelet egyes pontjai, így az is, hogy kiemelt fejlesztési feladat a környezeti nevelést. „A környezeti nevelés átfogó célja, hogy elősegítse a tanulók környezettudatos magatartásának, életvitelének kialakulását annak érdekében, hogy a felnövekvő nemzedék képes legyen a környezeti válság elmélyülésének megakadályozására, elősegítve az élő természet fennmaradását és a társadalmak fenntartható fejlődését.”

A HEFOP 3.2-es *A szakképzés tartalmi, módszertani és szerkezeti fejlesztése c.* intézkedése kötelezően figyelembe veendő horizontális szempontként kezeli a fenntartható fejlődés elvének való megfelelést: „Az intézkedés a szakképzés teljes folyamatában és az új oktatási anyagok kidolgozásában a környezettudatosság

növelésére törekszik.” Mindennek ellenére a fenntarthatóság indikátoraiban és tevékenységeiben nem jelenik meg a HEFOP szakképzési intézkedései között.

A szakmai háttér megteremtésére a szakképzés területén kormányzati támogatással folyik a jogszabályi útmutatáson túl a konkrét szakmai iránymutatás, és a hálózatépítés is annak érdekében, hogy horizontális elvként megjelenhessen a környezeti nevelés a képzésben. Az OM és a KvVM 2002-ben megfogalmazott környezeti nevelési stratégiája szerint szakképzési területen a környezet- és természetvédelmi valamint vízügyi szakemberek képzésének és továbbképzésének fejlesztése során beépítik a követelményrendszerbe a közös alapelveknek megfelelő elvárásokat, a követelmény szintjén és programmodulok kidolgozásával.

A közoktatásnál bemutattuk a környezeti nevelés helyzetét (ld. fenn). A középiskolákra vonatkozó megállapítások az iskolarendszerű szakképzést folytató középiskolákra is érvényesek, néhány eltéréssel például a minőségirányítás terén (vannak a Comenius program szerint, és vannak ISO rendszerben minőségbiztosított szakképző iskolák). Ezen túl, a felmérések szerint a szakképzésben a környezeti nevelés területei választható önálló egységként jelennek meg, ami azzal a hátránnyal járhat, hogy nem minden diák részesül környezeti nevelésben (képzéstől és diáktól függően). A „Helyzetfelmérés a szakképzésben folyó környezeti nevelésről”⁸⁹ c. tanulmány alapján sokszor sem az iskolák vezetői, sem a pedagógusok nem voltak tisztában azzal, hogy mi is tartozik a környezetvédelem tárgykörébe. Néhányan még mindig a „biológusok hobbijának” tartják a környezeti nevelést. A vizsgált iskolák szinte mindegyikében van környezeti nevelésért felelős munkatárs. Az iskolák 7%-ában környezeti munkaközösség is alakult a biológia vagy a földrajz munkaközösség részeként. Az osztályfőnöki munkatervben az iskolák 70%-a megjeleníti a környezeti nevelést. Elsősorban a szennyezésekkel, a hulladékproblémával és a közvetlen lakókörnyezet környezetvédelmi kérdéseivel foglalkoznak 2-3 órában. Nem jellemző viszont a szakmai tantárgyi munkaközösségek környezettudatos tevékenysége.

A felmért iskolák pedagógiai programjának 81%-ában szerepel a környezeti nevelés. A környezetvédelmi „Jeles napok” megünneplése környezetvédelmi programok keretében az iskolák 1/3-ára jellemző. Az iskolák 25%-ában használják az NSZI környezetvédelmi központi programmoduljait, elsősorban az „Ember és környezete” 36 órás változatát, erősen csökkentett óraszámban.” Az

iskolák 41%-ában helyi önálló tanterv alapján folyik a környezeti nevelés, kb. 6-10 órában.

2002-ben kezdődött, és 2006-ra elkészül mind a 21 szakmacsoport több száz szakképesítéséhez a szakmai és a vizsgakövetelmények környezeti szempontú felülvizsgálata. Ennek célja, hogy minden szakma környezetre gyakorolt hatásáról tanuljanak a diákok, megismerjék a szakma által használt anyagok, technológiák környezeti hatásait, környezetvédelmi módszereket, eljárásokat, technikákat, a megfelelő szakmai tárgyakba integrált formában.

Az anyagi forrást elsősorban a pályázatok révén szerzik a felmérésben szereplő iskolák a környezeti nevelés fejlesztéséhez. Összesen azonban csak az iskolák 1/4-e pályázott. Mint fő támogatót a környezetvédelmi tárcát jelölték meg. A támogatások 2/3-át innen nyerték. Érdekes, hogy további támogatóként az ifjúsági tárcát, illetve az ÁNTSZ-ot jelölték meg. Az OM nem szerepelt a támogatók listáján. Önkormányzati, fenntartói támogatást 9 iskola szerzett. A szakképző iskolák számára közvetlenül nyitott lehetőség a Szakképzési Alap pályázati rendszere, sajnos nem jellemző a forrás kihasználása.

2003-ban, a környezet- és természetvédelmi szakképzés feltételeinek fejlesztésére a KvVM 8,4 millió Ft-ot (KAC-keretből) költött.⁹⁰

4.2.2.1 A környezetvédelmi szakképzés kapcsolata a környezeti nevelés trendjeivel

A középfokú szakképzés környezetvédelmi fejlesztése negyedszázada kezdődött. 8 éve jött létre az első két általános (központi) és az első 20 szakirányú környezetvédelmi programmodul. A környezetvédelmi szaktárca támogatásával másfél évtizede tartanak a szakképzésben résztvevő pedagógusok számára tanár-továbbképzéseket. Ezekon átlagban 80-100 fő vesz részt.

2003-ra elkészült 201 új szakmai- és vizsgakövetelmény. Ezek között 44 olyan OKJ-s szakképesítés volt, melynek szakmai és vizsgakövetelményeibe egyáltalán nem került bele a környezeti követelmény. A többi képzés felénél a környezeti követelmények főképp a környezetvédelmi szakma, technika érintését jelentették, míg 35 képzésnél a környezeti követelmények részletes szakmai környezetvédelmi ismereteket és képességeket vártak el.

2003-ban harmincnégy szakképzés esetében szerepelt a szakképzés központi programjában a környezetvédelem (8 év alatt kettőről 34-re nőtt ezen képzések száma), ezek közül (a csak vízügyi, illetve nem középfokú képzések nélkül) 8 program a KvVM felügyeletébe tartozik, és 48 iskolában folytatnak környezetvédelmi szakképzést⁹¹. E szakképzések esetében is elmondható, ami a felsőfokú környezetvédelmi képzésekre is igaz, hogy a környezetvédelem technikai, tudományos oldalára fókuszálnak. Kevésbé készíti fel diákjait arra, hogy nemcsak a környezetvédelmi technika és technológia, hanem ezek társadalomba ágyazottságának, hatásának ismerete és mindezek kommunikációja is fontos (képeség) lesz számukra az iskola elvégezte után azonnal.

Környezetvédelemmel az iskolák 15%-ában önálló tantárgyként foglalkoznak (Környezetvédelmi alapismeretek, Környezetgazdálkodás, Anyag- és környezetismeret stb.), de sokkal jellemzőbb, hogy beépülnek a környezeti ismeretek más tantárgyakba. A közismereti tantárgyak közül a biológia, földrajz, kémia tantárgyakba az iskolák mintegy 30%-ában foglalkoznak vele. A szakmai előkészítő tantárgyak közül a Munka-, tűz és környezetvédelemben kb. 5-6 órát szánnak rá. A szakmai tantárgyak közül Technológia gyakorlatban az iskolák 8%-ában tanítják; Anyagismeretben, Szakmai ismeretekben és Külkereskedelmi EU ismeretben fordul még elő egy-két iskolában. A környezet-gazdaságtan tanításáról pedig alig beszélhetünk, összesen 2 iskola jelezte ez irányú tevékenységét.”

A „Környezetvédelmi alapismeretek” választható érettségi tárggyá vált a környezetvédelmi alapképzést nyújtó szakközépiskolákban, és a képzés második felében ma már minden szakma környezeti vonatkozásairól tanulnak, azokat ismerniük kell.

A tehetséggondozáson belül szakkörön a szakképző iskolákban nem jellemző a témával való foglalkozás. Ennek ellentmondani látszik, órán kívül és iskolán kívüli foglalkozások keretében (mint projektmunka, témanap/hét, tanulmányi kirándulás, jeles napok stb.) az iskoláknak 70%-a végez környezetvédelmi tevékenységet. Eseti támogatással a KvVM 1998 óta minden évben megszervezi a Környezetvédelmi és Vízügyi Országos Szakmai Tanulmányi Versenyt. 2003-ban 26 iskola 2929 diákja, 2004-ben 31 középiskola 411 diákja vett részt a versenyen.⁹²

A középfokú szakképzéshez kötődő legsikeresebb környezeti akcióprogram a BISEL-program. Bővebben ld. a 4.2. fejezetben bemutatottak. Az oktatási

segédeszközök fejlesztésében a már említett terepi mérési technika (BISEL) fejlesztésén és terjesztésén túl főleg a tanári kézikönyvek fejlesztése folyik. Környezetmenedzsment tanári kézikönyv (700 pld.), és környezettechnika tanári kézikönyv (1500 pld.) készült az elmúlt évben. A természet- és környezetvédelemmel foglalkozó folyóiratok közül az iskolák könyvtárainak 80%-a legalább egyet megrendel. A speciális környezeti nevelést szolgáló taneszközök a tanulmányozott szakképző iskolák 82%-ában rendkívül hiányosak. Környezeti számítógépes programok, „világ modellek”, a szennyeződések kimutató műszerek, tanulókísérleti eszközök csak néhány iskolában vannak.

4.2.2.2 Környezeti nevelés a nem környezetvédelmi szakképzésben

Az iskolarendszerű szakképzés területének kettős (közoktatási és szakképzési) szabályozottságából adódóan a szakképzés területén megjelenő általános környezeti nevelési munkáért a közoktatási szabályozás a felelős. A közoktatás számára kidolgozott fejlesztések egy az egyben nem használhatók és egyszerű adaptálásuk sem lehetséges, hiszen szakmacsoportonként, szakképzési intézménytípusonként más és más programra van szükség. E körülmények, továbbá a környezeti nevelés számára rendelkezésre álló források szűkössége, és a szakképzési rendszer nagyfokú tagoltsága azt eredményezi, hogy a szakképzés területén még nehezebb érvényesíteni a környezeti nevelési szempontokat, mint a közoktatás többi területén.

Az azonos szakmacsoportokhoz tartozó képzéseket adó intézmények hagyományosan kapcsolatot tartanak egymással, legalább a rendszeres tanulmányi versenyek kapcsán. Ezek a találkozási-kommunikációs helyszínek, fórumok alkalmasak arra, hogy a fenntartók, a pedagógusok, a diákok tapasztalataikat egymással és egymás közt megosszák, bevált módszereiket és taneszközeiket egymásnak bemutassák, vagy terjesszék azokat. Alkalmasak lehetnek ezek az események arra is, hogy a környezeti fenntarthatóságról információt cseréljenek, érdeklődésük szerint környezeti akciócsoportot, környezeti kommunikációs produkciót vagy hálózatot hozzanak létre.

4.2.3 A szakképzés kapcsolata helyi környezetével

A szakképzés kapcsolata társadalmi és gazdasági környezetével, a helyi közösségekkel a legélénkebbnek mutatkozik a középfokú iskolák között – legalábbis néhány szakmacsoport esetében, mely a helyi társadalom számára

releváns területeken képez. A jó kapcsolatok elsősorban abból adódnak, hogy a szakmai képzés alapvető eleme a szakmai gyakorlat. Mindennek környezeti nevelési elemei is voltak és lehetnek. Az együttműködésben a helyi közösség, helyi erőforrásokból valósíthatja meg elképzeléseit, az iskola számára ez referenciamunkát jelent, a diákok pedig a helyi közösség által megbecsült munkát végzik, mely hozzájárul önbecsülésük növeléséhez.

Társadalmi szervezetekkel (környezet- és természetvédelmi oktatóközpontokkal, környezetvédelmi egyesületekkel) minden ötödik iskola kapcsolatban áll.

4.3 Felsőoktatás

A Bolognai Nyilatkozat az európai felsőoktatási térségről⁹³ követi az 1988-as Bolognai Egyetemi Magna Chartában megfogalmazott alapelveket. Az európai felsőoktatási rendszer nemzetközi versenyképességének fokozására az aláíró országok (1999-ben 29 és később újabb négy) önként vállalták, hogy felsőoktatás-politikáikat összehangolják. E folyamat eredményeképpen az egyes országok felsőoktatási rendszerei az Európai Felsőoktatási Térség részeivé válhatnak. Legfontosabb célkitűzések a könnyen áttekinthető és összehasonlítható oklevelek rendszerének bevezetése; az alapvetően két fő cikluson alapuló felsőfokú képzési rendszer, illetve a mobilitást segítő kreditrendszer bevezetése; a hallgatói és oktatói mozgásszabadság elősegítése; összehasonlítható kritériumok és módszerek kifejlesztése által az európai együttműködés támogatása a minőségirányítás területén, valamint az európai érdekek és értékek megjelenítése a felsőoktatásban.

A Prágai Nyilatkozatban „az Európai Felsőoktatási Térség felé”⁹⁴ Európa felsőoktatásért felelős miniszterei 2010-re vállalják az Európai Felsőoktatási Térség kialakítását. Kiemelték a mobilitás előmozdítása érdekében szükséges további lépések fontosságát és az Európai Bizottság támogató segítségét. A felsőoktatást, mint közérdeket (közjót) tekintve fontos európai dimenzióinak és a végzett hallgatók alkalmazhatóságának további erősítése érdekében a miniszterek felhívást intéztek a felsőoktatási ágazathoz az „európai” tartalmú, orientációjú illetve szerveződésű modulok, kurzusok és tantervek kidolgozásának kibővítésére. Ez különösképpen érvényes a különböző országok intézményeinek társulása által kínált és elismert közös oklevelet adó modulokra, kurzusokra és tantervekre. Kiemelték az élethosszig tartó tanulás és a felsőoktatás piacának növelésére vonatkozó célokat (feladatai a minőségirányítás és az akkreditáció kiterjesztése, fejlesztése).

A Copernicus Charta a COPERNICUS⁹⁵ szervezet, a CRE⁹⁶ tagszervezete adott ki, az Európai Egyetemek Magna Chartájában és hasonló egyetemi egyezményekben lefektetett elvekkel, valamint az UNCED (ENSZ világtalálkozó, 1992) környezeti nevelésre vonatkozó ajánlásaival összhangban megfogalmazza, hogy a felsőoktatási intézmények miben és hogyan vállalhatják a környezettudatosságot és támogathatják a környezeti etika társadalmi gyakorlattá válását. Ennek érdekében 10 pontból álló akcióttervet hoztak létre, melyhez a csatlakozás önkéntes:

- Intézményi elköteleződés: az egyetemeknek tényleges elkötelezettséget kell mutatniuk a környezetvédelem és a fenntartható fejlődés elve és gyakorlata iránt akadémiai körökben.
- Környezeti etika: az egyetemeknek támogatniuk kell a fenntartható fogyasztási szokások és életstílus meghonosítását az oktatók, a hallgatók és a nagyközönség körében, valamint olyan programokat kell elindítaniuk, amelyek a környezettel kapcsolatos műveltség tanítására teszik képessé az egyetemi oktatókat.
- Az egyetemi alkalmazottak oktatása: az egyetemeknek megfelelő képzést és támogatást kell nyújtaniuk az egyetemen dolgozóknak a környezettel kapcsolatos témákban, hogy az egyetemi dolgozók a környezetért felelős módon tudják végezni mindennapos munkájukat.
- Környezeti nevelési programok: az egyetemeknek minden tevékenységükben meg kell jeleníteniük a környezetre figyelő szemléletet és olyan környezetnevelési programokat kell beindítaniuk, amelyek – az oktatókat, kutatókat és a hallgatókat is bevonva – kutatási területtől függetlenül mindig figyelembe veszik a környezet és a további fejlődés globális kihívásait.
- Interdiszciplinaritás: az egyetemeknek ösztönözniük kell a tudományágak közötti együttműködést minden fenntartható fejlődéssel kapcsolatos képzésben és kutatásban, és ez az intézmény egyik központi küldetésévé kell váljon. Továbbá erőfeszítéseket kell tenniük, hogy leküzdjék a tudományágak és tanszékek között meglévő versengő beidegződéseket.
- A tudás terjesztése: az egyetemeknek megfelelően rendszerezett információval, nyilvános előadások szervezésével és képzési programok megvalósításával elő kell segíteniük a hallgatók, szakértők, döntéshozók és a nagyközönség számára jelenleg hozzáférhető szakirodalom hiányosságainak pótlását.

- Hálózatépítés: az egyetemeknek támogatniuk kell a környezeti szakemberek közötti tudományközi hálózatok kiépítését helyi, országos, regionális és nemzetközi szinteken azzal a céllal, hogy együtt tudjanak működni a kutatás és az oktatás területén megvalósuló közös környezeti projekteken. E cél eléréséhez a hallgatók és oktatási intézményen belüli mobilitását és mozgásterét is növelni kell.
- Együttműködés: az egyetemeknek kapcsolatfelvételt kell kezdeményezniük a társadalom többi elkötelezett szektorával abból a célból, hogy kölcsönösen elfogadott szemléletmód alapján stratégiák és akciótervek készülhessenek és valósulhassanak meg.
- Folyamatos oktatási programok: az egyetemeknek környezeti nevelési programokat kell készíteniük különböző célcsoportoknak: pl. az üzleti, az államigazgatási, a nem-kormányzati szervezetek és a tömegtájékoztatás számára.
- Technológiai információcsere: az egyetemeknek hozzá kell járulniuk olyan képzési programok kifejlesztéséhez, amelyek az oktatásban hasznosítható innovatív technikákat, valamint különböző szintű intézményvezetői módszereket tartalmaznak.

Az NFT HEFOP céljai öt prioritáson keresztül valósulnak meg, az Unió ESZA és ERFA támogatásával. A 3. prioritás (Oktatás és képzés támogatása az egész életen át tartó tanulás politikájának részeként) mindhárom intézkedés lehetőséget teremt környezettudatosságot erősítő oktatás és képzés kialakítására. Ugyanígy szerepel intézkedésként (3.3.) a felsőoktatás rendszerének tartalmi és szerkezeti fejlesztése.

A felsőoktatás elsősorban a rövid távú hallgatói igényekhez alkalmazkodva sokféle környezeti képzést tartott fenn eddig is. A felsőoktatás területén Európában és itthon is megfigyelhető a környezeti képzések expanziója.

Hazánkban a környezettudatosságot szem előtt tartó felsőoktatási intézmények számáról 2005 januárjáig kutatás⁹⁷ készült. A felmérésből kiderült, hogy – a fenntartható fejlődés témakörét érintő és/vagy környezetvédelmi témájú tantárgyakat – 16 magyarországi egyetem és 13 főiskola, összesen 253 tanszéken, 282 tantárgy keretén belül oktatják.

2003-ban a KvVM kiemelkedő színvonalú szakdolgozatok (diplomamunkák) elismerésére, valamint környezettudományi tanulmányi ösztöndíjakra (a 2003-

2004-es tanév vonatkozásában) – KAC-keretből – összesen 12 millió Ft-ot költött.⁹⁸

4.3.1 Környezeti nevelés az európai felsőoktatásban

A felsőoktatási ügyek az Európai Közösség tagországainak, de leginkább az autonóm felsőoktatási intézményeknek önálló hatásköre (nincsenek közös standardok, kötelezően előírt közös célok, szankciók és normatív előírások). A környezeti nevelés Németországban, Nagy-Britanniában, Finnországban (ahol már hagyományos és magas szintű a környezeti nevelés) szakmailag professzionizálódott: a „környezeti nevelő” (environmental educator) önálló szakmává, foglalkozássá vált. A környezeti nevelők a köz- és felsőoktatási intézményekben, nemzeti parkokban, állatkertekben, múzeumokban és a civil szféra intézményeiben igen fontos munkaköröket látnak el, komoly szakmai felkészültséggel. A környezeti nevelés ilyenét szakmává válásának háttérháza azon tanszékek, intézetek, kutató és fejlesztő műhelyek világa, ahol a környezeti nevelés (és a fenntarthatóság pedagógiai gyakorlatának) elméleti és empirikus kutatása, valamint oktatási programok fejlesztése is zajlik. Ezekben az országokban bőséges a szakkönyvek kínálata, ezernyi szakmai honlapot tartanak fenn, nagy az E-learning és oktatási programcsomag választék. Mindezek jelzik a szakma piacosodását és jelentőségét. A szakma fenntartja a kutatásokhoz és az érdekérvényesítéshez nélkülözhetetlen hálózatokat, médiumokat, és konferenciákat is rendszeresen szervez

Európa nagyon sok egyetemén létrejöttek és sikeresen működnek akkreditált tanszékek és szervezeti egységek, ahol Master szintű képzési kínálat jelent meg, és ahol a diploma elnevezése is környezeti nevelői oklevél. A szakma életpálya tervezése megkönnyített azokban az országokban, ahol ezek a képzési fokozatok a szakmai és tudományos karriert is lehetővé teszik. Sok külföldi egyetemen kínálnak posztgraduális kurzusokat – elsősorban pedagógusok számára – a környezeti nevelési szakterületen, valamint biztosított a posztgraduális képzési (PhD-iskola) lehetőség is.

4.3.2 A magyar felsőoktatási rendszer átalakulása

A magyar felsőoktatásban most zajló szervezeti és tartalmi átalakulás során figyelembe veszik az európai egyetemek Magna Chartájában (ld. fenn) rögzített szellemi értékeket. Ezek közé tartozik a társadalom, a gazdaság és a környezeti

fenntarthatóság igényeihez való alkalmazkodás képessége. A részletesebb átalakítási tervek a kétszintű képzés általánossá válása után feltehetően tartalmaznak majd valamilyen BSc alapképzést a mostani környezettan szaknak megfelelően, melynek majd Master szintje nyújthat pedagógiai képesítést. Jelenleg folyamatosan képzik környezeti és pedagógiai területeken a környezettan szakos hallgatókat, míg egyes Uniós országokban, például Dániában a pedagógiai képzés a BSc, a környezeti az MSc szint képzési tartalma. Nincsenek tervek ugyanakkor a ma meglévő környezetpedagógiai, környezettechnikai képzések átalakítására, tehát ezek minden valószínűség szerint el fognak tűnni a felsőoktatási palettáról.

4.3.3 Fenntarthatóság a magyar felsőoktatás működtetésében

A felsőoktatási intézmények több tízezer ember munkahelyét jelentik országosan. Környezettudatos működtetésük ezért környezetvédelmi szempontból is nagyon fontos. Ezt a szerepet hatványozza, hogy az egyetemek környezettudatos működése a közeljövő vezető rétegének is példát mutat. Ezért többszörösen örvendetes, hogy a tíz egyetem csatlakozott a Copernicus Chartához, hálózatot hozott létre, és a hálózat munkája kormányzati támogatást élvez. Az Egyetemi Hálózat a Fenntarthatóságért⁹⁹ nemzetközi szervezet hálózatépítőként működik különböző egyetemek együttműködése érdekében, hogy ösztönözze a fenntartható fejlődésről kialakult tudás és szakértelem megosztását. Konkrét célja segíteni a felsőoktatási intézményeket, hogy feladataikat a fenntartható fejlődés elveinek megfelelően valósítsák meg. Jelenleg a Copernicus Chartának több mint 300 aláírója van, köztük a következő magyar egyetemek (illetve elődjeik) írták alá az egyezményt: BCE, CEU, BME, SZIE, DE, PTE, SZTE, VE, EKF. Ezek az intézmények vállalták, hogy oktatóikat és hallgatóikat egyaránt támogatják olyan környezeti alapelvek átvételében és alkalmazásában, amelyek megfelelnek a Chartában leírtaknak (ld. a 4.5. fejezet bevezetőjében). A SzIE például gödöllői egységeinél „Campus Hulladékgazdálkodási Program”-ot működtet, melynek egyes elemei már 1999 óta kötelezőek.

Az Oktatási Minisztérium Felsőoktatási Helyettes Államtitkársága megbízásából működik a Professzorok Házán belül a Fenntarthatóság a Felsőoktatásért Program, mely tervezi és koordinálja a környezettudatosságok erősítő feladatokat a felsőoktatásban. A program alapját részben a 2003-ban összegyűjtött és bemutatott, korszerű készségeket, képességet adó kezdeményezések adják. Módszertani kiadvány készült, a tapasztalatcserét és a szakmai ösztönzést

konferencia szervezésével támogatták. Külön találkozót szerveztek a felsőoktatási intézmények gazdasági vezetői számára az intézmények környezettudatos működtetésének lehetőségeiről, valamint az ENSZ „Oktatás a Fenntartható Fejlődésért Évtized 2005-2014” programjáról. A „Környezettudatos nevelés a felsőoktatási intézményekben” c. dokumentum alapján a környezettudatosság feltétele a felsőoktatásban a vezetői elkötelezettség, az anyagmérleg és az erőforrás figyelemmel kísérése, a felhasználható tudásbázis, a humán erőforrás aktivizálása, az életminőségi elemek figyelembe vétele a fejlesztés során.

A találkozón a következő környezettudatos működtetési projektek kerültek szóba, mint legjobb gyakorlatok, illetve lehetőségek: szelektív hulladékgyűjtés (SZIE, ME); energia-racionalizálási program (fűtés + klíma); belső elismerési rendszer (díjazás); intézményi PR stratégia; környezetkímélő megoldások (pl. kerékpárral történő közlekedés, parkoló rendszerek); környezeti felelősség; helyettesítő anyagok (műanyag, papír stb.); hallgatói gyakorlat, feladat a campuson.

4.3.3.1 A magyar felsőoktatás fenntarthatósági tartalmi elemei a nem pedagógiai képzésekben

A NKP célkitűzése a felsőoktatásban a környezet- és természetvédelmi valamint a fenntarthatósági ismeretek közvetítése és a környezettudatos készségek fejlesztése. Ennek érdekében a graduális és posztgraduális felsőoktatás környezeti, természetvédelmi tartalmainak és gyakorlati programjainak támogatását javasolja, a fenntartható fejlődés elvei érvényesülésének érdekében. Az NKP felsorolja a tehetséggondozási programok (versenyek, ösztöndíjak, PhD) fenntartásának támogatását a környezet- és természetvédelmi felsőoktatásban.

Az OM és a KvVM 2002-ben megfogalmazott környezeti nevelési együttműködésének egyik stratégiai alapelve (ld.2.2 fejezet) szerint felsőoktatási területen támogatják, hogy minden hallgató kapjon – képzésének megfelelően – szakismereteket környezete állapotáról és értékeiről, a magyar környezetvédelem és természetvédelem általános és szakterületi feladatairól, valamint szakterületének legújabb környezeti vonatkozású eredményeiről (kiemelten a természeti értékek, természeti erőforrások állapotáról, a legjobb elérhető technikák és a legjobb gyakorlat területén). A két szaktárca együttesen és

egyeztetett módon vett részt a tehetséggondozásban, ezen belül közösen támogatták a Felsőoktatási Környezettudományi Diákkonferenciát, valamint együttesen és egyeztetett módon vesznek részt a képesítési követelmények fejlesztésében, a tankönyvek és a képzések engedélyezésében és támogatásában. A környezetvédelmi tárca környezettudományi tanulmányi ösztöndíjat alapított a 20 leginkább kiemelkedő graduális és posztgraduális hallgató támogatására (40e Ft/hó), mely pályázati felhívásra a 2003/2004. tanévre 61 pályázat érkezett.

A felsőoktatási intézmények autonómiája és a magyar környezeti nevelés természettudományokhoz való rögzítettsége következtében igen egyenlőtlen a környezeti szempontok megjelenése a különféle, nem kimondottan környezeti szakterületen. Vannak olyan területek, ahol környezeti kérdésekkel az alapképzés részeként kötelezően minden hallgató foglalkozik (közgazdász, műszaki és agrár képzések nagy része) más területeken viszont csak nyomokban és fakultatív jelleggel lelhetők fel környezeti elemek (pl. jogász és bölcsészképzés).

A magyarországi felsőfokú média- és kommunikációképzésben – néhány kivételtől eltekintve – nem része az oktatásnak a környezetetika ismeretek elsajátítása. A környezetvédelem oktatásának mellőzését három okkal indokolják a megkérdezett szakemberek; ha fontosnak tartják, sem tudják finanszírozni; a képzési idő rövid, nem fér bele a környezetetika oktatása; a közvéleményt érdektelennek tartják a téma iránt, miközben a kommunikáció szakos diákok nem elhanyagolható hányada érdeklődő.

A természettudományi képzésben a terepi munka, terepi ismeretszerzés a teljes képzési időhöz viszonyított rendkívül alacsony és nem eléggé hatékony (a bölcsész- és társadalomtudományok esetében pedig elhanyagolható). A társtanszékekkel összefogva még ez a kevés alkalom is jobban kihasználható lenne egy összetettebb terepgyakorlat, terepi munka megszervezésére, ezzel jobban használná egy holisztikusabb környezeti szemlélet kialakítását. A természetvédelemmel kapcsolatos felsőoktatási szakokon jelenleg csak elvétve jelennek meg az erdei iskolázással kapcsolatos ismeretek. A környezet- és természettudományi terepgyakorlatokat a KvVM 2008-ig, 5 millió Ft-tal támogatja a felsőoktatásban.

4.3.3.2 A környezeti nevelés különleges területe: pedagógusképzés Magyarországon

A jelenlegi oktatáspolitikai kezdeményezések erőteljes lépéseket tesznek az oktatásközpontúból a tanulásközpontú iskola felé; ahol a cselekvés és kompetencia fejlesztése erőteljesebben megjelenik. Ez a tendencia a pedagógusképzésben egyelőre nem tűnik meghatározónak. A szakmai háttér megteremtésére kormányzati támogatással folynak azok a tevékenységek, melyek a jogszabályi útmutatáson túl konkrét szakmai iránymutatással, hálózatépítéssel segíti elő a horizontális alapelvként megjelenők környezeti nevelés megvalósulását.

Az oktatási és a környezetvédelmi szaktárca a 2002-2008-ra szóló környezeti nevelési megállapodása rögzíti, hogy segíti a környezettudományi terepgyakorlatokat; a hagyományos diákprogramokat (az Országos Környezettudományi Diákkonferenciát; országos Környész találkozók és Konferencia főleg a pedagógus szakosok és oktatóik részére)¹⁰⁰. Támogatják a legjobb környezeti oktatási-nevelési módszerek megismerését, terjedését. Tankönyv létrehozását (Környezettan) a felsőoktatás számára (2003 óta, a tankönyv szöveggyűjteményének folyamatos kiadását) a tárca 2008-ig 8 millió Ft-tal támogatják.

A felsőoktatásban vannak példák a környezetpedagógiai graduális és posztgraduális képzésre. A Szegedi Egyetemen önálló képzés is folyik, a többi pedagógus hallgató pedig 20-30 kredit értékben az általános műveltség körébe tartozó tárgyak között szerezhethet környezeti nevelői képesítést. A jelenlegi átalakulási folyamatban ezek a képzések megszűnnek. Kötelező jellegű környezeti nevelés az általános tanárképzésben soha nem volt, és nem is várható: a felsőoktatásból és tanárképzésből kikerülő tanárok külön felkészítés nélkül a környezeti nevelés terén is ugyanúgy dolgoznak, ahogy általában végzik pedagógiai munkájukat. Az egy évtizeddel ezelőtti felmérés¹⁰¹ óta a pedagógusképzések környezeti nevelési elemeit nem vizsgálták átfogóan.

Egy 41 oktatót meginterjúvoló felmérés szerint¹⁰² a környezeti nevelés, és ezen belül az erdei iskola megismertetése a környezettan szakokon és az óvó- és tanítóképző intézmények természetismeret szakain a leginkább megoldott. A hallgatók módszertani felkészítése szakonként és intézménytípusonként rendkívül eltérő.

4.4 Formális felnőttképzés

Az egész életen át tartó tanulás részeként a felnőttképzésbe értünk a jelen dokumentumban minden formális, nem-formális és informális tanulást, mely – a felsőoktatás kivételével – a felnőtt korosztály számára elérhető, amely tudásuk, készségeik és képességeik fejlesztése céljából történik, személyes, állampolgári, társadalmi és/vagy foglalkoztatási szempontból.¹⁰³

A riói konferencia (UNCED) zárójelentése kimondja, hogy a környezeti nevelésnek jelen kell lennie a felnőttek világában, a felnőttek nevelésében, oktatásában is. A felnőttek kialakult szokásait, életvitelét megváltoztatni különösen nehéz feladatot jelent a környezeti nevelés számára. A felnőttek információszerző képességeinek növelése környezeti tudatosságuk erősítéséhez is hozzájárul. A johannesburgi (Rio+10) világtalálkozón a fejlődésünk fenntartható irányba mozdítása érdekében stratégiai irányokat jelöltek ki. Ezek közül egyértelműen kapcsolódik a felnőttoktatáshoz: a szegénységben élők helyzetének javítása, a fenntarthatatlan termelési és fogyasztási szokások megváltoztatása, a gazdasági és társadalmi fejlődés alapjául szolgáló természeti erőforrások védelme és fenntartása, és az egészség szerepének prioritása a fenntarthatóságban.

Az élethosszig tartó tanulás a Bolognai, a Prágai és Lisszaboni Nyilatkozatok alapján az Európai Felsőoktatási Térség egyik alapvető eleme. Élethosszig tartó tanulási stratégiákra van szükség a versenyképesség kihívásaival való szembenézéshez, az új technológiák alkalmazásához, a társadalmi kohézió és az egyenlő esélyek növeléséhez, valamint az életminőség javításához. Az egész életen át tartó tanulás európai koncepciójának a középpontjában tehát a kompetenciafejlesztés áll. Csak néhány példa a környezeti neveléssel szorosan kapcsolódó tanulási célokra: életvezetési képességek, gyakorlati kompetenciák, az egyén saját közösségének ismerete.

Az Unió lisszaboni stratégiai céljaihoz kapcsolódóan Magyarország is megfogalmazta az egész életen át tartó tanulás stratégiáját, melyben referenciaértékként szerepel, hogy 2010-re a felnőttképzésben (és felnőttoktatásban, mely területtel a KNP nem foglalkozik) résztvevők átlagos aránya a 25-64 éves korosztály legalább 12,5%-a kell legyen. Ennek elérése érdekében cselekvési terv készül. A kulcskompetenciák mindhárom területe releváns a környezeti nevelésben is. Az autonóm cselekvés képessége, az interaktív eszközhasználat képessége és az együttműködés képessége is

ugrásszerűen fejlődik, amikor az egyén felismeri környezeti érdekeit vagy felelősségét valamely területen, és az ezek érvényesítéséhez szükséges eljárásokhoz hozzáfér (már találkozott vele, vagy a forrást el tudja érni).

Az NFT HEFOP céljai öt prioritáson keresztül valósulnak meg, az Unió ESZA és ERFA támogatásával. A 3. prioritás (Oktatás és képzés támogatása az egész életen át tartó tanulás politikájának részeként) mindhárom intézkedése lehetőséget teremt környezettudatosságot erősítő oktatás és képzés kialakítására. Ugyanitt szerepel intézkedésként (3.5) a felnőttképzés rendszerének tartalmi és szerkezeti fejlesztése. A Munkaerőpiaci Alap Felnőttképzési Kerete támogatásával korszerű felnőttképzési rendszerek fejlesztését és alkalmazását kell segíteni, melynek során – igénytől függően – környezeti alap- és szakismereteket és készségeket is el lehet sajátítani.

A formális felnőttképzéshez értjük az összes olyan, képzési szerződésen alapuló tanfolyamot, kurzust stb., melyek végén (ha a képzés akkreditált) államilag elismert záródokumentumot, bizonyítványt, oklevelet szerezhet a résztvevő. Például ilyenek az iskolán kívüli OKJ-s környezetvédelmi szakképzések, melyek 16 környezetvédelmi képzési területen (6 önálló szakképzés, ezen belül a „környezetvédelmi technikus” szakképzés 11 különböző szakterületet takar) összesen 46 intézményi helyszínen folynak. A képzést végző intézmény lehet a képzési piac résztvevőjeként üzleti szereplő, oktatási intézmény, társadalmi szervezet, alapítvány stb.

A környezeti nevelést elősegítő valós környezeti, társadalmi problémákkal való foglalkozás erősíti a felnőttképzésben résztvevők önbizalmát, miközben felhasználható, releváns tudásuk gyarapszik, készségeik fejlődnek. A környezeti nevelés és fenntarthatóság oktatása szempontjából releváns formális felnőttképzések közé tartoznak a pedagógus továbbképzések, a köztisztviselői továbbképzési rendszer, a különféle környezetvédelmi, minőségfejlesztési képzések, regionális és kistérségi szakemberek képzése, pályázati és Uniós továbbképzések, képességfejlesztések stb. A hazai adatok szerint a fenntartható fejlődés célrendszere alig van jelen a felnőttképzésben. A felnőttképzések területén is megfigyelhető ugyanakkor a környezeti képzések expanziója, hasonlóan a szakképzéshez, és a felsőoktatáshoz, szoros összefüggésben az Unióhoz való csatlakozással felmerülő környezetvédelmi elvárások teljesítésével. Ezek a képzések a környezetvédelem technikai, tudományos, jogi oldalára fókuszálnak. Kevésbé készítik fel a résztvevőket arra, hogy ne csak a környezetvédelmi tevékenységek, hanem a környezeti kommunikációs és

érdekérvényesítő tevékenységek részeseivé is váljanak. Fontos lenne, hogy a résztvevők gyakorlatot szerezzenek a környezetvédelmi eredmények és lehetőségek kommunikálásában, bekapcsolódjanak környezeti problémák társadalmi megoldási folyamataiba annak érdekében, hogy a képzésből kikerülve ne csak szakszerűen, de társadalmilag is hatékonyan felismerjék az okokat, részt vegyenek a megelőzésben, képviseljék a környezetvédelem ügyét.

4.4.1.1 Környezeti tartalmak a köztisztviselői továbbképzési rendszerben

Az NKP célkitűzése, hogy formális felnőttképzésen belül a közfeladatot ellátók képzése környezeti, fenntarthatósági szempontok figyelembevételével fejlődjön. A köztisztviselői továbbképzési rendszerben a Közigazgatási szakvizsgára felkészítő tanfolyamok tananyagai modernebbek, mint az alapképzés tankönyvei. A fenntarthatóság még ritkán, de a környezet értékei, védelmi feladatai szerepelnek. A 12 szakirány közül kilencnél fenntarthatósági tartalommal egyértelműen fejleszhető a tananyag. A 13 továbbképzési szakterületen ma majdnem 400 képzés érhető el. Központi, valamint külső cégek minősített képzéseiből válogathatnak a munkáltatók és a köztisztviselők. A központi képzések között 3-4 környezeti (környezeti jogi) területet jól kidolgozott, a fenntarthatóságot azonban elhanyagoló tananyag szerepelt 2004-ben. A külső képzések címe alapján néhány kifejezetten környezeti témájú minősített továbbképzési program van (mind a nagyon rövid időigényű programok között), és néhány programban szerepelnek még – mások mellett – környezetvédelmi kérdések. Fenntartható fejlődés, mint olyan, nem szerepel a programválasztást szolgáló listákon.

4.4.1.2 Pedagógus továbbképzések

A fenntarthatóság pedagógiai gyakorlatának terjedését nagymértékben meghatározza az a körülmény, hogy a korábbi (és sok országban még a jelenlegi) pedagógusképzés nem készített fel erre a tevékenységre, tehát az ehhez szükséges tudást és kompetenciákat a pedagógusok kizárólag a továbbképzések rendszerében tudják megszerezni. A pedagógus továbbképzési szolgáltatásokat Európa számos országában a felsőoktatási intézmények, a pedagógiai szolgáltató cégek és a civil szervezetek egy megosztott felelősségű, kompetitív arénában biztosítják, széleskörű kínálati piacot biztosítva.

A pedagógus továbbképzések terén Dánia, Hollandia és Németország, valamint Franciaország rendelkezik a legkidolgozottabb rendszerekkel, amelyeket a pedagógus szakszervezetekkel egyeztetve fogadtak el, a fenntartók és továbbképzők képviselőit fórumain. Ezek a továbbképzések „pontoszerző” jellegűek és kompatibilisek a posztgraduális továbbtanulási folyamatokkal.

Hazánkban központi támogatással az elmúlt években évente nagyjából 1500 fő vett részt környezeti tartalmú pedagógus továbbképzésen. Például 150 különféle tervezett környezet- és természetvédelmi rendezvény, a környezeti nevelést szolgáló pedagógus továbbképzés, konferencia közül 2003-ban programból 82 támogatással (majdnem 18Mft) valósult meg. A felmérések szerint az iskolák 70%-ában részt vett egy vagy több pedagógus környezeti nevelés irányú továbbképzésen, döntően az általános iskolai és gimnáziumi pedagógusok. A szakközépiskolákban csupán minden második iskolában volt példa erre, szakmunkásképzőkben még ennél is ritkábban. Az általános iskolákban még akkor is fontosnak tartják a környezeti nevelési továbbképzéseket, ha anyagi lehetőségeik szűkebbek, mint a középiskoláké. A szakközépiskoláknak általában jobb anyagi lehetőségeik vannak, pedagógusaik közül azonban kevesebb tartja fontosnak környezeti nevelési ismeretei megújítását.

A környezetvédelmi akcióprogramok általában létrehozhatnak tanártovábbképzést is (Erdei iskola, BISEL, GLOBE, ökoiskola. Az erdei iskoláztatás tekintetében sokáig két akkreditált pedagógus-továbbképzés közül választhattak az érdeklődők, melyek céljukat tekintve az erdei iskolázás módszertanával és szervezési kérdéseivel foglalkoztak. Ezekon kívül kb. másik 10 olyan továbbképzés is volt, melyek során valamilyen formában szó esett erdei iskolázásról. Nem akkreditált képzést azonban több, köztük számos társadalmi szervezet tartott pedagógusoknak és szolgáltatóknak is. Egy 2003-ban megjelent pályázaton 24 képző intézmény nyert közel 46 millió forintnyi támogatást arra, hogy pedagógusok számára ingyenes továbbképzéseket szervezzen erdei iskola témában. A képzéseken végül közel ezer pedagógus vett részt (amennyiben azt várjuk el, hogy minden iskolában legalább két fő részesüljön képzésben, az kb. 7000 fő felkészítését jelenti).

Az akkreditált pedagógus továbbképzések között már jelenleg 30-40 környezeti nevelési tematikájú található, és évről-évre akkreditálnak újabb képzéseket, ezek 30%-át valamelyik civil szervezet jegyzi. A pedagógusok leginkább e forrásból bővíthetnék környezeti nevelési módszertani repertoárjukat, de a továbbképzések hatása több okból is csak korlátozottan érvényesül: kevesen látogatják őket,

részben a többi továbbképzés erősebb vonzása miatt, másrészt mert regionális szinten (a közelben) ritkán szervezik meg őket. A továbbképzések általában dolgozatírással zárulnak, a gyakorlati pedagógiai munkát nem változtatják meg. Pedagógusok körében kedveltebb továbbképzési formák – pl. előadások, bemutató órák – rövidegük miatt önállóan nem kapnak akkreditációt, legfeljebb egy nagyobb egység részeként. Ám ez esetben éppen közkedveltségük két alappilléret, rövidegüket és rugalmasságukat veszítik el.

4.5 Nem-formális tanulás

A nem-formális tanulás mindaz a képesítés, képességfejlesztés, mely bár a hagyományos tanulásszervezési módokat követi, nem ad államilag elismert oklevelet. Ilyenek a munkahelyek belső képzései, a különböző egyéni és önkéntes képességfejlesztések tanfolyamok, előadás-sorozatok. Jellemzően ebbe a csoportba tartozik a felnőttek nyelv- és zenetanulása, és a népfőiskola képzések, nyári egyptemek, táborok.

A munkahelyi környezeti, fenntarthatósági tanulásnak legalább két jó példája van ma Magyarországon: a vállalatok környezet irányítási rendszeréhez (KIR)¹⁰⁴ kapcsolódó környezeti teljesítményértékelés (a hozzá tartozó belső képzési és humán erőforrás fejlesztési elemekkel); illetve a szelektív hulladékgyűjtés bevezetésével kapcsolatos nem-formális és informális tanulási folyamatok.

A civil szervezetek által tartott előadás-sorozatok, bizonyítvány, képesítést nem nyújtó képzések (természetes életmód és termelés, lakáskultúra, egészségkultúra, társadalmi részvétel) egy nehezen mobilizálható felnőtt réteg legfontosabb szemléletformáló tényezője. A környezeti tanácsadó hálózatok (KÖTHÁLÓ¹⁰⁵) célja elsősorban a lakossági megkeresések teljesítése, másodsorban a hatékony tudásmenedzsment és kapcsolati koordináció biztosítása. Fontos szerepük van a társadalmi szervezetek és média kapcsolatainak ápolásában is.

4.6 Információ, informális tanulás

Informális a tanulás minden olyan élethelyzetben, amelybe nem tanulási céllal kerülünk. Az informális tanulás legismertebb tere a média és a család, legvalószínűbb időszaka az ún. szabadidő. Informálisan tanulunk ügyeink intézése, bevásárlás vagy akár munkánk végzése során is. A fenntarthatóság szempontjából értékes informális tanulás fejlesztése áttételes: az információforrásokat környezeti tartalommal, a rekreációs helyszíneket tartalmilag és infrastrukturálisan is fejleszteni kell (ez utóbbival a KNP nem

foglalkozik). A legfontosabb, központi eszközökkel elérhető információforrások az adatbázisok, a társadalmi szervezetek, a tájékoztató szolgálatok és a tömegtájékoztatás.

Az információhoz való hozzáférés joga, a társadalmi részvétel és az igazságszolgáltatáshoz való jog létfontosságú elemei annak a részvételi demokráciának, amelynek megvalósítása Uniós prioritás. A környezeti tájékoztatáshoz nélkülözhetetlenek a naprakész adatbázisok (beleértve a környezeti adatgazdálkodási rendszert), a közönségszolgálat, valamint a médiatámogatás. A környezetiadat-gazdálkodás alapját képezi a nemzetközi adatszolgáltatási és jelentéstételi kötelezettségek színvonalas teljesítésének, valamint az Aarhusi Egyezményben foglaltak megvalósításának. A környezetiadat-gazdálkodás biztosítja az ágazati, regionális és települési szintű tervezéshez és hatósági munkához szükséges információs háttérrel is.

A környezettudatosság fejlődésének egyik legfontosabb alapja az elegendő, megbízható és elérhető környezeti adat. Számos tárca, például a GKM, a FvM, az ESzCSM, a HM, a BM – a statisztikai adatgyűjtésről rendelkező törvény alapján – standardizáltan gyűjt adatokat, melyek egy részét a NKP-II. 1. akcióprogramja végrehajtásában indikátorként jelölték meg. A környezeti és a kapcsolódó gazdasági és társadalmi folyamatok mennyiségi és minőségi elemzésére alkalmas mutatórendszer igény szerinti megújítása és kialakítása – a NKP-II. megvalósulásának nyomon követése mellett – a döntéshozók és az érdeklődők tájékoztatását is szolgálja. A tájékozódást segíti az országos (környezeti információk központ) és a regionális környezeti adattárházak kialakítása (NKP-II feladat).

A fogyasztói szokások és az ezeket befolyásoló erők alapvetően meghatározzák a társadalmak környezettudatos cselekvésének határait és ezen belüli lehetőségeit. A European Environmental Agency által az Európai Unió számára kifejlesztett és alkalmazott stratégiai döntések előkészítését támogató információ gyűjtő és elemző rendszere is megerősíti a fogyasztói szokásokra való fókuszálás fontosságát. Magyarországon a NKP Környezettudatossági Akcióprogramja célozza a környezettudatos fogyasztás terjedését. A témával foglalkozó civil szervezetek közül néhány: Tudatos Vásárlók Egyesülete¹⁰⁶, Ökoszolgálat¹⁰⁷, ZöldMagazin¹⁰⁸.

Az Unió megköveteli a fogyasztói érdekek magas szintű védelmét. A polgárok termékekről és szolgáltatásokról való tisztességes tájékoztatása, egészséges és

biztonságos termékekkel való ellátása minden termelő és szolgáltató számára kötelező. A fogyasztók gazdasági érdekei, egészségük és biztonságuk elsőbbséget élvez a termelők hasznáival szemben. Számos fogyasztóvédelmi információ egyben környezeti információ is. A fogyasztóvédelem erőteljesen képviseli a fenntartható fejlődés egyes fontos értékeit.

A NFT GVOP keretébe tartozik az elérhető legjobb technikák (BAT) bevezetése, a fogyasztóvédelemhez és tájékoztatáshoz nélkülözhetetlen környezetbarát termék minősítési rendszer fejlesztése, és a vállalkozásoknál a szabványok és minősítések bevezetése. A minősítési rendszerek és jelek legfontosabb funkciója, hogy a fogyasztót tájékoztassa az áru néhány (köztük környezeti szempontból releváns) tulajdonságáról. Az ilyen jelek környezeti vonatkozását – pontos jelentéstartalmuk nélkül – felismerik a fogyasztók, ugyanakkor az ISO 9001 és 12001 oklevelek felismerése és jelentőségének ismerete nagyon alacsony.

4.6.1 *Partnerség, koordináció és a hálózatok szerepe*

A környezeti döntések előkészítésében és a döntések végrehajtásában való társadalmi részvételt az EU elvárásai, az aarhusi egyezmény kötelezettségei, a hazai jogszabályok támogatják, és a társadalmi partnerek egyre növekvő mértékben igénylik is. A társadalmi részvétel és együttműködés erősítése az érdekegyeztetéseket, valamint a tömegtájékoztatási eszközök felhasználását támogatja a környezeti érdekek artikulációjának fejlesztése, képviselőinek támogatása céljából.

Az NFT Regionális Operatív Programján (ROP) belül fejlődhetnek a partnerség programok, és a helyi politikák, közöttük a helyi és régiós környezeti nevelési, környezettudatosági, fenntarthatósági koncepciók és programok. Néhány éve központi (OM, KvVM) támogatással fejlődik a pedagógusok, kutatók valamint a környezet ügyének képviselői között a kommunikáció.

2003-ban felmérés készült a hét regionális fejlesztési stratégiában, operatív programjaikban és kezdeményezéseikben a környezeti nevelés szempontjainak megjelenéséről¹⁰⁹. Néhány helyszíntől eltekintve¹¹⁰ nagyon fejletlen még ez a terület. A megismert legjobb gyakorlatok terjesztésére és a kapcsolatfelvételre lehetőség nyílt. A régiós programok kialakítása iránt érdeklődő környezeti nevelők országos konferenciájának¹¹¹ állásfoglalása szerint optimális esetben a környezeti nevelés és szemléletformálás elemei a különböző ágazati fejlesztési tervekben helyet kell, hogy kapjanak. Ilyenek pl. a humánerőforrás-fejlesztő

(szakemberképzés, felsőoktatás, K+F), a turisztikai (öko-turizmus és kapcsolódó tájékoztató munkák), a mezőgazdasági (ökológiai termelés, tájgazdálkodás), az életminőség javítást célzó és a különböző közösségfejlesztő, kommunikációs projektek. A konferencia egyik eredménye, hogy nyilvánvalóvá vált: továbbra is fontos feladat az együttműködések elősegítése.

A környezeti nevelés egyik alapvető vonása a helyi értékekkel, problémákkal való foglalkozás. Az intézmények azonban pusztán a maguk erejéből ritkán találnak megoldást helyi problémáikra. A résztvevők közti kommunikáció, az intézmények közötti hálózatok a tapasztalatcserére alkalmasak. A környezeti nevelést végző intézmények körében a horizontális kapcsolatoknak, a tapasztalatcserének, a közös fejlesztéseknek hagyománya és tere van. Az egyéni tagságon alapuló környezeti nevelési szervezeteknek ma már több ezer tagja van, míg az intézményi hálózatokban résztvevő intézmények száma százas nagyságrendű.

A környezeti nevelők a KöNKoMP jóvoltából, 2003 ősze óta, az egész országra kiterjedő környezeti nevelési levelezőlistát tartanak fenn, melynek forgalma heti két-három érdemi üzenet, tagjainak száma eléri a kétszáz főt. Évente 1-2 hagyományos rendezvényen személyesen is találkoznak az ország különböző területein dolgozó környezeti nevelők. A BOCS Alapítvány 1995 óta működteti a fenntartható civilizációról szóló honlapját, melyen fórumszerűen működő Globális képzés lista egyik főtémája a környezeti nevelés. A honlap törekszik elérni az egész magyar nyelvterületet.¹¹²

4.6.2 *Tájékoztatás*

A média-fogyasztás és -használat egyre növekvő szerepet játszik az ökológiai válságot előidéző fogyasztói rendszer fenntartásában, legitimálásában és globális terjesztésében¹¹³. A mai nyugati társadalmak polgárait jellemző napi sok órás átlagos médiafogyasztás (benne a tévzés, számítógép- és internethasználat) hozzájárul ahhoz, hogy az embereknek egyre kevesebb elsődleges élményük van természeti környezetükről. Élményviláguk átalakul, átstrukturálódik; háttérbe szorul a természeti környezetről való közvetlen tapasztalatszerzés, előtérbe kerülnek média-élmények. A média emellett a fogyasztás felpörgetésével közvetlenül is hozzájárul az ökológiai válság elmélyüléséhez.

Számos vizsgálat igazolta nemzetközi vizsgálatokban a média hatását. Például azt, hogy a népesség minél nagyobb aránya minél több időt tölt a televízió képernyője előtt, a valóságról alkotott felfogásuk annál inkább azonossá válik

egymásával, legyőzve minden más réteg- vagy csoportspecifikus hatást.¹¹⁴ A globális problémák közvetett, kizárólag a médiumokon át feltároló valósága egyértelműen elkülönül a megtapasztalt hétköznapi létezésétől, s így az egyes ember csak korlátozott szerepet érez magáénak a súlyos társadalmi gondok kezelésében.¹¹⁵ A média hatását igazolja, hogy amikor a 80-as évek végén az ökológiai kérdésekről növekvő számú információt juttatott a média az emberekhez, akkor a közvélemény kutatásokban is többen számoltak be ezek fontosságáról, míg a 90-es évek elején egy éppen fordított tendencia írható le.¹¹⁶

A társadalom környezeti értékrendjének javítását szolgálják a környezetvédelmi és természetvédelmi közönségszolgálatok, a környezettudatosságot (is) közvetítő média.

Az oktatási és környezetvédelmi szaktárcák 2002-ben megfogalmazott stratégiai alapelve szerint kommunikációs területen támogatják a közös környezeti nevelési alapelvek érvényesülését, és kölcsönös információszolgáltatással segítik egymás munkáját, beleértve a mindkét tárcát érintő kiírásra kerülő pályázatokat is. Összehangolt szakmai támogatást nyújtanak a környezeti nevelést segítő ismeretterjesztő média számára.

2002-es felmérés szerint csak egy-két civilszervezetnek van megfelelő PR munkája, és kommunikál hatékonyan a médiával. A civilek kommunikációjának fejlesztése környezetpolitikai érdek. A környezet- és természetvédelmi szervezetek a társadalom környezettudatosságát növelő, valamint a környezeti információk átadását és a fenntarthatóságot támogató környezetpolitika fejlődését elősegítő programok végrehajtásához 2003-ban például összesen 500 millió forint támogatást kaptak. Kiemelt témakörként szerepelt a médiamegjelenések, és a média figyelmére számító akciók támogatása.

A környezeti értékrendet is közvetítő tömegtájékoztatás lehetőségeinek és egyes hiányterületeinek vizsgálata szerint a hírügynökségek híreiben a környezetvédelem akkor szerepel minden esetben, ha jelentős botrányról, környezetszennyezésről, katasztrófáról van szó, vagy ha jelentős személy, vagy szervezet adja őket közre. A közszolgálati szolgálatokkal egyenesen nő a hírügynökségek által közölt környezetvédelmi témájú hírek mennyisége. A vidéki tudósítók által küldött környezetvédelmi hírek száma jelentős, általában meghaladja a fővárosból érkezőket. Ha van környezetvédelmi újságíró egy hírügynökségben, az már önmagában is jelzésértékű, és a „zöld hírek” nagyobb számban lesznek jelen a hírügynökség hírfolyamában.

A magyar kommunikációs piacon a megbízásokban egyelőre nem kommunikációs szempont a vállalatok, termékek környezeti teljesítménye, mert a médiafogyasztók – a közvélemény-kutatási eredmények szerint – nem kíváncsiak arra. A reklámügynökségek minden, a médiumok valószínűleg majdnem minden témát vállalnának, ebből a szempontból a kommunikációs szakemberek értékítélete egyáltalán nem egyezik a környezetvédők álláspontjával.

A tömegmédia mellett jelentős szerepet játszanak az érdeklődők tájékoztatásában a –sokszor civil szervezet által kiadott, vagy készített– szaklapok, műsorok. Ezek között is különböző az ingyenes réteglapok, egy-egy területre koncentrált szaklapok vagy a piacon megjelenő kiadványok. Egy. A 90-es évek második felében készült felmérés szerint az iskolák 25%-a a legfontosabb szakmai segítségnek ítélte meg környezeti nevelési szempontból ezeket a kiadványokat.

Mindezeket a megállapításokat annak ismeretében kell értékelni, hogy a környezetvédelmi tárca minden évben 100 Mft feletti összeggel járul hozzá a környezet- és természetvédelmi kommunikációhoz, elsősorban a média-megjelenések támogatásán keresztül. A kereskedelmi és közszolgálati média hírműsoraiban a környezetvédelem témája 5%-nál ritkábban jelenik meg.¹¹⁷ A hírműsorokon kívül a beszélgetős műsorokban a katasztrófákhoz, eseményekhez kapcsolódóan megjelennek a környezeti témák. A televízióban elég nagy szezont foglalnak el a természetfilmek (három itthon elérhető csatorna például csak ezekkel foglalkozik). Ezek látványos, hangos drámáihoz, a rajzfilmek vidám, digitális forgatógáéhoz képest lassú és unalmas az igazi, kopott erdő. Az élvezetes, életteli, drámai narratívákhoz képest élettelennek hat az egyre lepusztultabb valóságos természeti környezet. A folyamatos, sztenderd ökotípus képei azonban a lehető legritkábban kerülnek képernyőre.¹¹⁸

4.7 A társadalom fogadókészsége a környezeti nevelés és a környezetvédelem iránt

A tudás önmagában nem elég a viselkedés átalakításához, bár elengedhetetlen: minél pontosabban ismer valaki egy elméleti lehetőséget környezeti akcióra (döntéshozatalra, vagy annak befolyásolására), annál valószínűbb, hogy cselekszik. A környezetkárosító hatás észlelése, megtapasztalása és a cselekvési hajlandóság pedig igen erős összefüggést mutat.

Külföldön számos attitűdvizsgálat készült már a környezeti témákban, itthon alig néhány. Az amerikaiak túlnyomó többsége például azt akarja, hogy a gyerekek

kapjanak környezeti oktatást az iskolában. Az európaiak 85%-ának véleménye szerint a környezetvédelem és a szennyezések elleni küzdelem azonnali és súlyos problémák.

Egy, a felnőtt magyar lakosságra reprezentatív hazai vizsgálatban¹¹⁹ a világ problémáinak felsorolásában az egyének relatív többségénél a környezet közismert problémakörei megjelennek, mégpedig a nem és a lakóhely szociológiai rétegekben gyakorlatilag egyforma arányban. A fiatalabbak lényegesen többször említik a környezet ügyét világproblémaként, mint az idősebbek (a 60 év felettiak átlaga 27,6%, a 40 év alattiaké 41,3%). Szoros, és a szociológiai változók esetében kiemelkedően erős az összefüggés a környezetszennyezés és az iskolázottság között (minél iskolázottabb, annál fontosabbnak tartja valaki a környezetszennyezést). Az 1960 után születettek esetében a minél magasabb (de kiemelten a felsőfokú) végzettségük számára a világ problémái egyet jelentenek a környezeti problémákkal.

A magyar lakosság érzékeny a környezet és természetvédelem problémái iránt, és jelentős cselekvési hajlandóságot mutat a környezetvédelem bizonyos területein.¹²⁰ A környezeti problémák a lakossági rangsorban leginkább a (botrány és katasztrófa érzékeny) hírérték szerint szerepelnek kifejezetten vagy kevésbé káros problémaként. Felismerhető a hagyományos magyar környezetkultúra (tisza utca, rendes ház) hatása is. A tankhajók elsüllyedését, a vegyi üzemek létét, a szemetelést, a vadászatot és az erdőgazdálkodást a lakosság legalább fele erőteljesen környezetkárosítónak tartja. A lakosság egynegyede a nagyvállalatokat tartja elsődlegesen felelősnek a környezeti állapotromlásért.

A lakosság nagyjából 70%-a szerint mind a környezetet szennyező vállalatok, mind az adott környezeti problémától érintett környéken élők, és általában az

Következtetések és javaslatok

A legfontosabb érték- és problémátípusok megoszlása az egyes tanulási szinteken. A sorszámok a következtetések sorszámai (ld. alább)

(fehér: nincs következtetés és javaslat; szürke: sok megállapítás, következtetés és javaslat született a területen)

	közoktatás	szakoktatás	felsőoktatás	felnőttoktatás	egyéb
Általános és szervezési következtetések és megállapítások	1, 2, 3, 4		25	30	35, 36, 37, 39, 40

egyedek (önmaguk) feladata a környezet állapotának megóvása, javítása. A három potenciális résztvevő aktuális rangsora az évek között nem állandó. A mindenkori kormányzatot a lakosság 61%-a, a környezet- és természetvédelmi (társadalmi) szervezeteket 62%-a nevezi meg. Környezetpolitikai célnak nevezhető, hogy a (verbális) cselekvési készség a jelenlegi 68-70%-ról néhány százalékponttal felfelé elmozduljon, és ezt kövesse a tényleges részvétel is.

Szelektív hulladékgyűjtésre a lakosság csaknem fele (évente változóan 45-47%) hajlandó. Környezetbarát csomagolású termékek választására 41%, a szemetelés elhagyására 33% lenne hajlandó. Ezekben a területeken inkább a lehetőség megteremtésére, támogatásra, szabályozásra van szükség, amely inkább állami feladat. A felmérés alapján a lakosság 13%-a fogyasztói döntési helyzetekben semmilyen környezettudatos választásra nem volt hajlandó.

Diákok között folytatott hazai vizsgálatok azt mutatják, hogy erős kapcsolat áll fenn a diákok környezeti attitűdje és szociális megfelelési igénye (szociális kívánatosság) között: minél inkább elfogadja a társadalmi normákat valaki, annál hajlandóbb környezettudatos értékrendre. A Tisza környékén 2003-ban felnőttek körében végzett környezetszociológiai felmérés szerint – összhangban a szakirodalmi adatokkal – a környezet ügyét elsősorban az iskolázottabb, a fiatalabb és anyagi helyzetükkel elégedettebb, valamint a szellemi foglalkozásúak, és termőfölddel nem rendelkezők viselik a szívükön. Az „önérdekkövető” értékrend a középkorú munkásoknál jelenik meg erőteljesebben. A lakosság többsége a szabadidejét a folyóparton tölti, ugyanakkor magas azok aránya, akiket természetes környezetükhöz, a folyóhoz semmilyen személyes kapcsolat sem fűz.

Humán erőforrásra vonatkozó következtetések és megállapítások	2, 5, 6		26	28, 31, 32	32
Oktatási tartalmi következtetések és megállapítások	7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14	21, 22, 23	27	30, 31, 33, 34	32, 38, 41
Oktatási formai következtetések és megállapítások	14, 15, 16, 17, 18, 19	24	26	30, 31, 34	32, 41
Kapcsolati következtetések és megállapítások	5, 15		28	32	32, 40, 41
Infrastruktúrára vonatkozó következtetések és megállapítások	2, 18, 20		29		
Ismeretforrásokra, segédanyagokra következtetések és megállapítások	14, 19				38, 39

Megállapítás, következtetés		Célszerű beavatkozás, intézkedés	Megállapítás, következtetés		Célszerű beavatkozás, intézkedés
Közoktatás					
1	Az óvodai nevelés intézményrendszerében és szakmai háttérapparátusában megvan a készség és képesség, egy az óvodai környezeti nevelést támogató hálózat kiépítésére.	Az óvodai környezeti nevelés támogató tevékenységek (erdei óvoda, zöld óvodai program, zöld óvodai kritériumrendszer, segédanyag kiadása, alap és továbbképzés, szakértői képzés és működtetés, kapcsolatépítés) további fejlesztése, működtetése.	megvalósítását. A humán erőforrás külső támogatás nélkül gyorsan veszti értékét. A környezeti nevelés infrastruktúrájának fenntartása, megőrzése öt éves intervallumon belül kifizetődőbb, mint értékesítése, és 5 év után új infrastruktúra kiépítése. A támogatások átrendeződése, gyors apadása után a környezeti nevelésnek csak jogi keretei maradnak épségben. Az iskolai környezeti nevelés leggyakrabban hivatkozott problémája		támogatásoknak a szintjét évente 25%-nál nagyobb mértékben egyik irányban sem célszerű változtatni, így az ágazat alkalmazkodni tud. A közoktatási, szakoktatási és felsőoktatási területen fenn kell tartani a bevált tevékenységeket. A környezeti nevelés résztvevői környezeti nevelési céltámogatás, vagy normatíva bevezetését javasolják. Amennyiben a céltámogatás által keltett többletforrás-igény nem
2	Magyarország rendelkezik olyan humán erőforrással, hagyománnyal és infrastruktúrával, melyek lehetővé teszik a legtöbb környezeti nevelési cél	A környezeti nevelés fennmaradása a külföldi gyakorlatban és az itthoni tapasztalatok alapján is központi forrásoktól függ. Ezeknek a központi			

	Megállapítás, következtetés	Célszerű beavatkozás, intézkedés
	<p>jelenleg az alulfinanszírozottság. A kapcsolódó tevékenységek finanszírozása ma gyakorlatilag csak pályázati pénzekből oldható meg.</p> <p>Míg 2003-ig a környezeti nevelők főképp munkájuk pénzügyi forrásainak kiszámíthatatlansága, ad-hoc jellege miatt panaszkodtak, mára az eddig kiszámíthatatlan források radikális elapadásával szembesülnek.</p>	<p>elégíthető ki költségvetési forrásból, javasolják, hogy a jelenlegi közoktatási normatíva bizonyos hányadát (1-2%) nyilvánítsák környezeti nevelési céltámogatásnak.</p> <p>Kapjanak az iskolák segítséget ahhoz, hogy kiaknázzák a civil társadalom számára adott lehetőségeket. Az iskolai alapítvány működtetése, a támogatók és szponzorok felkutatása, a személyi jövedelemadó 1%-ának megszerzése olyan lehetőségek, melyek a társadalom saját forrásait mozgatják meg, miközben elősegítik az iskola és a társadalom kapcsolatfelvételét. Kapjanak nagyobb hangsúlyt a pénzt nem, vagy alig igénylő környezeti nevelési formák és lehetőségek.</p>
3	A környezeti nevelés helyi finanszírozásához készült pályázatok elbírálása, az eredmények minősítése és értékelése komoly szaktudást igényel az iskolarendszerű környezeti nevelés terén.	Szükséges a környezeti nevelési eredmény kritériumok és indikátorok kutatása és azok gyakorlati felhasználásának támogatása.
4	Az intézményi költségvetés energiára, ivóvízre szánt részéből elérhető megtakarítást nem lehet címkézni. A megtakarítás a nem önálló gazdálkodású intézmények (az oktatási intézmények döntő többsége) fenntartóinál marad anélkül, hogy kiderülne, az iskola környezetbarát működése a megtakarítás forrása.	Keresni kell az előremutató együttműködéseket a takarékos iskola és fenntartója között. Ezekről azonnali és széleskörű tájékoztatást kell adni, mint a pillanatnyilag legjobb, leghatékonyabb módszerről az iskolazöldítés terén.
5	A pedagógusok jó része a szakmai és helyi együttműködésre, a tapasztalatok szerzését segítő kapcsolatok kiépítésére annak ráfordítás igénye miatt nem	A meglévő szakmai információs hálózatokról többféle fórumon tájékoztatni kell a pedagógusokat, kiemelve a pályázati lehetőségeket, az

	Megállapítás, következtetés	Célszerű beavatkozás, intézkedés
	vállalkozik.	ingyenes mintatanterveket, a bevált gyakorlatok megismerését.
6	A környezeti nevelők külső motiválása nagyon gyenge. Az eredményes és hatékony környezeti nevelési tevékenység ma még nem eleme a pedagógusok egyéni életpálya építésének.	<p>Javasolt a megvalósult és bevált környezeti nevelési programok (tanulási tartalom, módszer, taneszköz, értékelési eljárás, továbbképzés és egyéb) terjesztésének támogatását.</p> <p>Javasolt környezeti nevelési továbbképzések kidolgozása és beindítása iskolavezetők számára.</p> <p>Szakmai-erkölcsi elismerési rendszert (kitüntetések, díjak, elismerő oklevelek) kell alapítani, és ilyen rendszerek megalakítására kell biztatni a nagyobb iskolafenntartókat is.</p>
7	Az óvodai szokásalakítási munka, a szocializációs képességfejlesztési feladatok környezeti nevelési szempontú fejlesztése nagymértékben hozzájárul a környezeti nevelés távlati céljainak eléréséhez.	<p>A környezeti neveléssel kapcsolatos szokásalakító, képességfejlesztő pedagógiai fejlesztések támogatása, továbbképzésekbe építése.</p> <p>Az óvodások életviteléhez szokásaihoz alkalmazkodó tevékenységi formák, tartalmak és a jeles napok támogatása szakmai anyagok terjesztésével, a zöld óvodai indikatori kritériumrendszer bevezetésével.</p>
8	Az óvodai környezeti nevelésben megkezdett szokásalakítási és viselkedésfejlesztési törekvések még nem kaptak kellő hangsúlyt az iskolai munkában, ezért a veszélybe kerülhetnek az óvodában kialakuló szokások, és az iskola tudásbővítő erőfeszítéseinek kisebb a hatása a diákok viselkedéseire, szokásaira.	Javasolt környezeti nevelési diagnosztikai értékelési módszerek kidolgozása és elterjesztése legalább a kisiskolás korosztályra.
9	A felsőbb iskolafokok nem építenek a diákok korábban megszerzett	A jogszabályi környezet környezeti

	Megállapítás, következtetés	Célszerű beavatkozás, intézkedés
	készségeire. Ahhoz, hogy a környezeti nevelés ne csak a dokumentumok, hanem a pedagógiai gyakorlat szintjén is működő közös követelmény legyen minden pedagógiai tevékenység számára, szükséges a pedagógiai tevékenységek jogszabályi környezetének környezeti nevelési szempontú felülvizsgálata, a környezeti nevelést segítő jogszabályok alkalmazásának erősítése.	nevelési szempontú átvizsgálása. Komprehenzív környezeti nevelési minimumok megfogalmazása és elterjesztése az egyes évfolyamokra. Javasolt környezeti nevelési diagnosztikai értékelési módszerek kidolgozása és elterjesztése.
10	Kötelező a környezeti nevelési programok helyi megalkotása minden iskolában. Segítségként elkészült az Oktatási Minisztérium megbízásából a „Segédlet az iskolák környezeti nevelési programjának elkészítéséhez” c. kiadvány és Ötletzsák. Az iskolák legalább felénél azonban a menedzsment nem tartja feladatának a környezeti nevelést.	Az intézményvezetők és a fenntartók tájékoztatására kiemelten és sürgősen figyelmet kell fordítani. Az iskolák fenntartóikkal való kommunikációját elősegítő kezdeményezéseket messzemenően támogatni kell. A környezeti nevelési helyi programok létrejöttét és működését figyelemmel kell kísérni, a tapasztalatokat meg kell osztani az iskolák között. A helyi környezeti nevelési programok elkészítéséhez minőségi kritériumokat kell alkotni. A környezeti nevelés minőségirányítási folyamatba kapcsolását szakmailag is segíteni kell. A környezeti nevelés és minőségirányítás összekapcsolásában élenjáró gyakorlati példák összegyűjtése és terjesztése hasznos lépés lehet.
11	A környezeti, fenntarthatósági tartalmak még mindig főképp a természettudományos tantárgyak tanárainak óráin, és az általuk szervezett tanórán kívüli tevékenységekben	A rendszerből kiragadott elemek fejlesztése helyett a környezeti nevelési tevékenység tantervi megjelenésének, tartalmának, módszereinek és értékelési eljárásainak, a tanulás eszközeivel

	Megállapítás, következtetés	Célszerű beavatkozás, intézkedés
	jelennek meg.	együttes rendszerbe foglalására van szükség. Szükséges a folyamat hatékonyságát biztosító nevelői kompetenciák meghatározása a tanulás eszközeivel egy rendszerben. Sürgető a nem természettudományos tárgyakban folyó munka környezeti nevelési szempontú fejlesztése legalább segédanyagokkal, és a nem természettudományos orientáltságú környezeti nevelési továbbképzések támogatása.
12	Az esélyegyenlőség megteremtése európai és hazai szinten az egyik legfontosabb társadalompolitikai prioritás. A környezeti nevelési munka több ponton sikeresen kapcsolódott e prioritás megvalósulásához.	Javasolt a hátrányos helyzetű diákok körében végzett környezeti nevelési tevékenységek fokozott támogatása.
13	Miközben örvendetesen gyors ütemben szaporodik a szelektív lakossági hulladékgyűjtésre szolgáló hulladékszigetek és veszélyes hulladék gyűjtők száma, és rohamosan javul elérhetősége, az oktatási intézményekben még mindig új-és-új akciók indulnak különféle válogatható hulladékok begyűjtésére. A papírgyűjtést kivéve az iskolai szelektív gyűjtés eddigi példái (veszélyes hulladék, fém, műanyag) pedagógiai és környezettudatosági szempontból egyaránt károsak, mert a diákokat fogyasztásra ösztönzik a beszolgáltatható hulladék mennyiségének növelése érdekében. Az iskolában a pedagógusok egyértelmű állásfoglalása szerint nincs keresnivalója másol, otthon keletkezett hulladékoknak.	Javasolt jogi megoldás annak érdekében, hogy az oktatási intézményekben tilos legyen olyan hulladékokat gyűjteni, amelyek nem ott, nem az oktatási-nevelési munka során keletkeznek. Javasolt az oktatási intézményekben csak akkor engedélyezni a kimerült zsebletepek gyűjtését, ha az iskolaszék vállalja, hogy a veszélyes hulladékok gyűjtésével és tárolásával kapcsolatos összes szabály betartását ellenőrzi.

	Megállapítás, következtetés	Célszerű beavatkozás, intézkedés
14	Folyamatosan készülnek környezeti nevelést célzó CD-anyagok (segédanyagok, játékok), melyek közös hibájának tűnik, hogy nem határozzák meg előre, milyen közönségnek készülnek: környezeti nevelőnek vagy környezetről tanulónak. A pedagógiai segédanyagoknál nem hátrány, ha főleg szöveges anyagokat tartalmaz egy CD, míg a gyerekek és fiatalok az interaktív, gondos kivitelű, legalább jó képi megjelenésű anyagokra fogadókészek. Ez utóbbi típusú CD-k létrehozása drága.	A nevelőknek szóló CD-k lehetnek egyszerűek, olcsók. A gyerekeknek inkább kevesebb, de nagyon jó, interaktív anyag kell.
15	A fenntarthatóság témaköre a legcélszerűbben úgy építhető be a helyi tantervbe, ha a diákok közösen tervezik tanulásukat, akcióikat a pedagógusokkal, melyek tárgya és/vagy közege az iskola és közvetlen települési környezete, majd tanáraik vezetésével maguk tervezhetnek és valósíthatnak meg környezetbarát újításokat. Az iskolák helyi intézményekkel és személyekkel (közszolgáltatók, vállalkozók, lokálpatrióták és csoportjaik, művészek, egyházak stb.) való együttműködése fontos tanórán kívüli fenntarthatósági tanulási tapasztalat és informális tanulási lehetőség a kommunikációs, kooperációs és érdekérvényesítő képességek fejlesztésére minden résztvevőnél.	Szakmai és módszertani támogatást kell kapniuk a tanároknak az újfajta tanulás szervezés képességének fejlesztéséhez. A pályázati rendszerekben jelenjen meg bírálati szempontként, hogy az adott programban mennyire szabályozottan működnek partnerként közre a tanulók, szülők a tervezéstől a megvalósításon át az értékelésig. A helyi társadalom számára fontos képességek fejlesztésének támogatásában kapjanak szerepet a környezeti nevelési, környezetvédelmi tematikájú akciók.
16	Az IKT kiváló eszköz egyes környezeti nevelési célok elérésére, miközben általában erőforrás-takarékos is, mely sajátossága kiemelkedően fontos a fenntarthatósági oktatási tartalmak	Az infokommunikációs technológiák környezeti nevelési használatának fejlesztésében a legfontosabb lépés lehetne egy dinamikus, interaktív internetes környezeti nevelési segédanyag létrehozása diákok

	Megállapítás, következtetés	Célszerű beavatkozás, intézkedés
	közvetítése során.	számára, célszerűen a Sulinet megfelelő oldalainak fejlesztésével, a külföldi tapasztalatok felhasználásával.
17	Az akcióprogramok, és közöttük az erdei iskoláztatás az elmúlt négy év legsikeresebb, a legtöbb általános iskolai diákot elért környezeti nevelési programja. A különböző környezeti közoktatási tanulmányi versenyek egy része negyedszázados múltra tekinthet vissza, a tanárok számítanak ezekre. Új versenyek is létrejöttek az elmúlt években, melyekben a környezeti területen tehetséges diákok örömmel vesznek részt.	Eddigi eredmények fenntartása, személyi és tárgyi feltételek megőrzése.
18	Sok iskolában működtetik a fenntartható intézmény rendszerének egyes elemeit, például csökkentik a kommunális hulladékot, visszafogják az energiafogyasztást, újrahasználnak oktatási anyagokat, újrahasznosításra begyűjtenek másodlagos nyersanyagokat. A tudatosan egészséges iskolabüfék aránya nem kimutatható az országban. Az iskolák önkéntesen is vállalhatják (az iskolaszék egyetértésével), hogy az iskola területén csak egészséges élelmiszert, környezetbarát formában lehet forgalmazni.	Javasolt olyan programok kidolgozása és továbbképzések kiadványok, szakmai bemutatók, konferenciák által terjesztése, melyekben az iskola környezettudatos működtetése a fenntartóval, cégekkel való partneri együttműködésben valósul meg. Javasolt a környezeti fenntarthatósági szempontok érvényesítése az iskola felújítási programokban és az egyéb pályázatokban. Javasolt a környezettudatos kezdeményezések bátorítása olyan módon, hogy azok teljes rendszerré bővítése legyen kívánatos az iskolák számára.
19	A környezeti nevelési, fenntarthatóságra oktatási segédanyagok fejlesztése széttagolt; egyes részterületekről már többféle anyag is elérhető, más területek teljesen hiányoznak. Sokféle környezeti nevelési segédanyag, eszköz áll ma már a	A segédanyagok fejlesztését és terjesztését jobban kell koordinálni.

	Megállapítás, következtetés	Célszerű beavatkozás, intézkedés
	nevelők rendelkezésére, ám ezek általában nehezen hozzáférhetők, mivel kis példányszámban jelennek meg. A segédanyagok fejlesztése önmagában nem változtat az iskolai gyakorlaton, ehhez szükségesek a segédanyaghoz kapcsolódó tantervi elemek, továbbképzések, értékelési javaslatok melyek segítik az adott fejlesztésnek az iskola életébe történő beágyazódását.	
20	A hatékony még eredményesebb óvodai környezeti nevelés egyik legnagyobb akadálya ma az óvodák tárgyi felszereltsége és működési támogatottságának alacsony szintje.	Óvoda felújítási program elindításakor a támogatási feltételrendszerben és működtetésében a környezeti szempontok figyelembevétele.
Szakoktatás		
21	A környezetvédelmi szakképzés kevésbé készíti fel diákjait arra, hogy szakismereteik mellett szakmájuk környezetkultúrájának ismerői és avatott képviselői legyenek.	Javasolt a környezeti szakképzések terén a kommunikációs készségek, társadalmi aspektusok megismerését szolgáló programok, modulok kidolgozása és rendszerbe illesztése. A végzeteknek szaktudásukat az érintettek minél szélesebb körű tájékoztatására, a felelős döntések meghozatalához szükséges információk közérthető bemutatására is használniuk kell majd. Fontos lenne, hogy a diákok megismerkedjenek a környezetvédelmi eredmények és lehetőségek kommunikálásának eszköztárával, bepillantást nyerjenek a környezeti problémák társadalmi hátterébe. Erre alkalmas lehet például valamely kötelező közismereti, és esetleg néhány választható tárgyban a megfelelő tartalomnak és gyakorlatnak (cikkírás, nyilvános előadás,

	Megállapítás, következtetés	Célszerű beavatkozás, intézkedés
		médiaismeretek stb.) a megjelenése. Például ha a képesítési követelmény magyar nyelvből a „megfelelő érveléstechnika írásban és szóban”, akkor a tanári segédanyagok és a tankönyvek globális és helyi környezetvédelmi érdekütközéseket hoznak példaként, gyakorlatként. Sok közismereti tárgyra lehet és kell hasonló elemeket kidolgozni.
22	Készül a 21 szakmacsoport szakmai- és vizsgakövetelményeinek környezeti felülvizsgálata. Az új követelmények 2006 során bevezetésre kerülnek.	A pedagógusok és vizsgabiztosok továbbképzésének szakmai támogatása.
23	A HEFOP 3.2-es <i>A szakképzés tartalmi, módszertani és szerkezeti fejlesztése c.</i> intézkedése kötelezően figyelembe veendő horizontális szempontként kezeli a fenntartható fejlődés elvének való megfelelést: „Az intézkedés a szakképzés teljes folyamatában és az új oktatási anyagok kidolgozásában a környezettudatosság növelésére törekszik.” Mindennek ellenére a fenntarthatóság indikátoraiban és tevékenységeiben nem jelenik meg a HEFOP szakképzési intézkedései között.	Javasolt a HEFOP 3.2. intézkedés végrehajtása során, és az NFT 2. szakaszának tervezésében figyelemmel kísérni a fenntarthatósági kritérium horizontális megjelenését.
24	A szakképzésben környezeti akcióprogram és környezeti szakmai versenyek működnek hosszú évek (egy évtized óta).	Javasolt a bevált programok fenntartása.
Felsőoktatás		
25	A felsőoktatás kétszintűvé alakulása során változni fognak a ma még működő, és nem túl számos felsőoktatási környezeti képesítések. A felhalmozott humán erőforrást, eszközállományt és	Külön figyelemmel kell kísérni az átalakulás folyamatában a környezeti képesítések sorsát. A Felsőoktatás a Fenntarthatóságért Programot ki kell

	Megállapítás, következtetés	Célszerű beavatkozás, intézkedés
	kapcsolatrendszereket veszélyeztetheti a gyors átszervezés.	bővíteni ezzel a funkcióval.
26	Még mindig főképp a természettudományokat hallgató pedagógusjelöltek kapnak környezeti neveléshez módszertani képzést.	<p>Meg kell oldani a környezeti nevelésről való tájékoztatást, az információk gyorsabb és hatékonyabb áramlását az egyetemek és a főiskolák bölcsészkarai felé. Párbeszéd, együttműködés alakuljon ki legalább a szakmódszertant tanítók szintjén. Ennek első lépcsője lehetne az erdei iskolára való felkészítéssel, illetve a kommunikáció és a média ismeretekkel kapcsolatos tantervi helyek megkeresése a bölcsészek és a természettudományok tanterveiben.</p> <p>Lehetőséget kell teremteni a humán szakos hallgatóknak is terepgyakorlaton való részvételre. A másfajta nevelési-oktatási módszer iskolai oktatásba történő bevonása tantárgy-független.</p> <p>A környezetetika akkreditációs, illetve képzési követelmények közé illesztésével bizonyára segítséget lehetne adni a kommunikációs felsőoktatásnak.</p>
27	A környezeti nevelés értelmezésében végbement hangsúlyeltolódás, és jelentésváltozás ellenére a felsőoktatásban továbbra is leginkább a hagyományosan a környezeti nevelés célterületének tekintett szakok és képzési területek fogékonyak a környezeti nevelési fejlesztésekre.	<p>Javasolt, hogy minden szakterületre dolgozzanak ki környezeti témákkal foglalkozó tantárgyakat, melyek használják a környezeti nevelés módszertanát. Legyenek e tantárgyak a kötelezően választható tantárgyak között minden felsőoktatási képzésben.</p> <p>Az alapképzés ideje alatt több időt és tágabb teret kellene biztosítani arra, hogy a hallgatók a pedagógiai szakma elsajátításának részeként, és</p>

	Megállapítás, következtetés	Célszerű beavatkozás, intézkedés
		szakszempontok is gyakorlatot szerezzenek a környezeti nevelésben.
28	A környezeti nevelési pedagógusképzés hagyományosan szervezi saját közönsége számára fórumait.	A rendezvényeket, újságokat, honlapokat fenn kell tartani.
29	A felsőoktatási intézmények környezettudatos működésének kialakítása, mind környezetvédelmi, mind környezeti nevelési szempontból fontos cél.	<p>Javasolt az egyetemek menedzselési és minőségfejlesztési szempontjai közé beépíteni a környezettudatosság szempontjait.</p> <p>Javasolt a környezettudatos működtetés és az oktatómunka összekapcsolása. A hallgatóknak legyen minél több alkalmuk szakjuknak megfelelően specifikus információkhoz jutniuk az intézmény környezettudatos működtetése terén elért eredményeiről, és legyen lehetőségük bekapcsolódni az e téren folyó fejlesztőmunkába.</p>
Felnőttoktatás		
30	Élethosszig tartó tanulási stratégiákra van szükség a versenyképesség kihívásaival való szembenézéshez, az új technológiák alkalmazásához, a társadalmi kohézió és az egyenlő esélyek növeléséhez, valamint az életminőség javításához.	A fenntartható fejlődés oktatásának évtizede alatt a formális és nem-formális felnőttképzések át kell itatódjanak fenntarthatósági tartalmakkal, és oktatásszervezéssel.
31	A jelenleg a pályán lévő pedagógusok legnagyobb része nem kapott a környezeti nevelői munka elvégzéséhez megfelelő alap- és továbbképzést, és ez gátja bármiféle környezeti nevelési fejlesztésnek. Ma olyan tanároknak kell(ene) környezeti nevelési munkát is végezniük, akiket gyakorlatilag soha senki nem készített fel erre a feladatra.	<p>Minden akkreditált továbbképzés kötelezően tartalmazza pedagógiai gyakorlati elemet (vizsgatanítás, óralátogatás, gyakorlati konzultáció).</p> <p>Minden tanárszakos hallgató kapjon lehetőséget a fenntarthatóság pedagógiájával kapcsolatos tárgyak felvételére.</p> <p>A pedagógus szakmai ismeretek</p>
	A 277/1997-es kormányrendelet szerint	

	Megállapítás, következtetés	Célszerű beavatkozás, intézkedés
	akkreditált, 30-120 órás környezeti neveléssel foglalkozó képzésekben, valamint a környezeti nevelés tárgykörében szakvizsgát adó ill. szakirányú továbbképzések sikeresek és szakmailag gyorsan fejlődnek. A bentlakásos képzések, illetve a teljes tantestületek számára kidolgozott képzések vonzóbbak és sikeresebbek.	<p>részeként a tanárjelölteknek el kell sajátítaniuk az önértékelés, önfejlesztés módszereit is. A kommunikáció különböző formáit tartalmi elemként be kell építeni a továbbképzésekbe.</p> <p>Minden pedagógusképzésben legyen elérhető a szaknak megfelelő specifikus környezeti nevelési tantárgy. Az általános pedagógusképzésbe, a képesítési követelményekbe épüljenek be a környezeti nevelés – és egyéb pedagógiai területek – terén használt és terjedőben lévő újfajta módszerek: projekt módszer, erdei iskola, terepi foglalkozások. A programokban több, a napi gyakorlatban, órai munka, terepmunka során azonnal hasznosítható módszertani ötlet, eszköz jelenjen meg.</p>
32	A partnerségi eljárások és szempontok a környezeti nevelésben résztvevők még nem mindenhol felelnek meg a hazai gyakorlatnak. A közösségi tanulás, melyben az iskola szervesen illeszkedik abba a közösségbe, amelyben működik; a helyi problémák és azok kezelése megjelenik az oktatás tartalmában; a diákok pedig tanárok és szülők vezetésével korosztályuknak megfelelően részt vesznek a helyi közéletben; még nem tudatosan ismert a pedagógusok nagyobbik felében.	<p>A helyi sajátosságokra alapuló képzések szervezését a környezeti nevelés területén működő helyi szervezetek és szakértők bevonásával érdemes végezni, így a pedagógusok sok olyan információt kaphatnak, melyet könnyen tudnak hasznosítani mindennapi munkájuk során.</p> <p>Nemzeti minősítést vagy díjat kell alapítani a fenntartható fejlődéshez szükséges kompetenciák alkalmazottaiknak való átadásában élenjáró munkahelyeknek.</p>
33	A felnőttképzés és a környezeti nevelés együttes fejlesztése mindkét terület számára fontos. Az élethosszig tartó tanulás stratégiájában referenciaértékként	Javasolt környezeti nevelés modulok, programok kidolgozásának és elterjesztésének támogatása a felnőttképzésekben.

	Megállapítás, következtetés	Célszerű beavatkozás, intézkedés
	szerepel, hogy 2010-re a felnőttképzésben résztvevők átlagos aránya a 25-64 éves korosztály legalább 12,5%-a kell legyen.	Javasolt speciális felnőttképzési környezeti nevelési pedagógus képzések (továbbképzések) kidolgozása és elérhetővé tétele az e területen dolgozó képzők számára.
34	<p>Fontos lenne, ha a társadalom, a lakosság döntéseibe való bevonásának eszközeit (pl. egyeztetések, tájékoztatók) a köztisztviselők készségszinten ismernék.</p> <p>A köztisztviselői továbbképzések tartalmából a képzések 9/10-ében hiányoznak: a fenntartható fejlődés társadalmi, gazdasági és környezeti vonatkozásainak bemutatása; a közérdekű és környezeti adatok nyilvánosságának biztosításával kapcsolatos jogok és kötelességek biztosításával kapcsolatos végrehajtási szintű feladatok; a partnerségi folyamat segítésének, szervezésének napi központi lehetőségei; a környezettudatos közbeszerzés és a környezeti szempontból fenntartható intézménymenedzselés. A köztisztviselők számára a fenntarthatósági, környezettudatossági képességek fejlesztésének legfontosabb elemei szakmai indokok alapján: 1: fenntartható fejlődés társadalmi, gazdasági és környezeti vonatkozásainak bemutatása; 2: közérdekű és környezeti adatok nyilvánosságának biztosításával kapcsolatos jogok és kötelességek; 3: partnerségi folyamat segítése, szervezése; 4: környezettudatos közbeszerzés és a környezeti szempontból fenntartható intézménymenedzselés.</p>	Javasolt a köztisztviselői továbbképzési programok minősítési rendszerébe építeni a fenntartható fejlődés környezeti elveit is. A felsorolt környezeti fenntarthatósági tartalmakat (1-4) nevesítve is javasolt megjeleníteni a köztisztviselőkre vonatkozó következő középtávú képzési tervben, és addig is javasolt szakmai állásfoglalásként a tananyagok fejlesztésében, minősítésében közreműködőkhöz, valamint a képzések megrendelőihez eljuttatni.
Egyéb		

	Megállapítás, következtetés	Célszerű beavatkozás, intézkedés
35	Az összehasonlítható adatok hiányában a környezeti nevelési tevékenységek nem összehasonlíthatóak. Régiós vagy országos szinten a programtervezést nagymértékben akadályozza az adatok és adatfelvételi módszerek hiánya. A jelenlegi statisztikai mutatók nem segítik a kvantitatív, de még a kvalitatív adatok felhasználását sem a státusz vázolásában és a monitoringban.	Módszertani fejlesztés. A hatékonyság érdekében együttműködés keresése a terület professzionális szakembereivel, szervezeteivel.
36	A társadalom fenntartható fejlődésre vonatkozó fogadókészségének megítélésére csak becslések vannak.	A környezeti attitűd és környezettudatosság vizsgálatának területén módszertani fejlesztésre van szükség, mely a nemzetközi szakmai-tudományos közvélemény előtt is megállja a helyét.
37	A környezeti nevelés regionális és helyi intézményi finanszírozásának (rendszeres és eseti) kidolgozása a HEFOP és a REGOP kapcsán ugrásszerű változást hozhat az iskolák környezeti nevelésében.	Minden szinten keresni és építeni kell a kapcsolatot a fenntarthatóságra oktatás, a környezeti nevelés és a regionális politikák és tervek között.
38	A környezeti nevelőknek egy-két kivételtől eltekintve önállóan kell kialakítaniuk „helyi eszköztárakat”: azokat az információkat, módszereket, segédanyagokat összegyűjteni, amelyekkel az érdekes helyi környezeti témákat (és azok nagyobb léptékű hatásait, összefüggéseit) bemutatják.	Fejleszteni javasoltak legalább azok a kiadványok, melyekben a helyi problémák országos és nemzetközi összefüggésekben is megjelennek.
39	A környezeti információk célszerű alkalmazása sokkal inkább a felkészült használókon, mintsem a korszerű információ technológiai keretfeltételeken múlik. Ez utóbbiak azonban előfeltételei a korszerű információ kezelésnek. A környezeti neveléssel kapcsolatos	A környezeti nevelési információk rendszerének hatékony alkalmazását az adott problémára vonatkozó tanácsadással célszerű párosítani.

	Megállapítás, következtetés	Célszerű beavatkozás, intézkedés
	információkat a környezeti információk rendszerén belül legalább olyan hely illesse meg, mint az egyes környezeti elemekre vonatkozó információkat.	
40	Az állami szférán túli szereplőknek (önkormányzatok, profit és non profit szféra) jelentős hatása van a környezettudatos működésre, részben mert a termelési folyamatok – melyek alapvető befolyással vannak a társadalmi és természeti környezetre – ezen a szinten zajlanak. Másrészt a települések fontos információforrásokat tartanak fenn, intézményeik példája átütő erejű. Mindez alapvetően a fogyasztásra is hatással van, melyben a környezettudatosság növelése környezetpolitikai és oktatáspolitikai prioritás.	Fejleszteni javasolt mind a civil szervezetek irányából az üzleti és önkormányzati szférák felé mutató kapcsolatokat, mind az önkormányzatok együttműködési készségét a civilekkel. A civileket javasolt támogatni abban, hogy helyi, régiós üzleti partnereket találjanak a környezeti nevelésben.
41	A civil szervezetek nem-formális és informális oktatási tevékenysége, valamint adatgazdai és érdekvédő szerepel egy másképp nehezen elérhető felnőtt réteg számára nyújt környezeti nevelést. A környezeti tanácsadó hálózatok (Ökotanácsadók) célja elsősorban a lakossági megkeresések teljesítése, de szerepük van a társadalmi szervezetek és média kapcsolatainak ápolásában is.	A környezeti nevelési tanácsadó profit és non-profit szervezetek tevékenységét a fenntartáshoz szükséges mértékben támogatni kell.

5 A Környezeti Nevelési Program kerete, kiemelt céljai, javasolt projektjei, és megvalósulásuk értékelése

A KNP kerete a környezeti nevelés hazai és nemzetközi gyakorlatára, helyzetére épít. Az elmúlt időszakban létrejött környezeti nevelési témájú programok, tanulmányok és célzott vizsgálatok (Erdei Iskola Program, civil környezeti nevelési stratégia stb.) egy-egy terület feldolgozásán keresztül jelentős támpontot adtak a KNP keretének kialakításához. A vizsgálatok és tanulmányok legtöbbször azonban sajnálatosan nehezen illeszthetők össze egységes képpé. Ennek okaként három alapvető tényező említhető meg: (1) mivel a vizsgálati módszertanok nincsenek egységes kutatás módszertani keretbe illesztve, ezért az eredmények értékelése, megbízhatósága és általánosíthatósága korlátozott. A trendek kialakításához hiányoznak az adott témában rendszeresen elvégzett adatfelvételek és a módszertanilag megalapozott kutatások, (2) a környezeti nevelés egyéni, közösségi és társadalmi szintű eredményeinek – a kialakított és fejlesztett kompetenciákon keresztül objektív – mérését, és különösen a környezeti attitűd vizsgálatát csupán nyomokban lehet megtalálni, (3) a kvantitatív empirikus vizsgálatok aránya a környezeti nevelésben eltörpül a kvalitatív vizsgálatokhoz képest.

A KNP jövőbeni programozási munkálatai során elengedhetetlennek tűnik az előbb említett hiányosságok pótlása, hiszen csak ez teheti lehetővé a valós helyzet felmérésén alapuló, integrált módszertani keretben elvégzendő környezeti nevelési programozási munkát.

A KNP kialakítása során a forrásul használt dokumentumok jegyzéke a Mellékletben található. A Környezeti Nevelési Program kerete és az azon belüli projektek az Uniós finanszírozású projektek menedzsmentje kapcsán már széles körben elterjedt logikai kerettervezés módszerével (Logical Framework Approach) készültek.¹²¹

A program szint és a projektek leírásánál, az adott program és projekt céljának megfogalmazása, az adott cél elérésének objektív megítélését segítő indikátorok, az indikátorokhoz szükséges információs források, és végül az adott cél elérése szempontjából fontos külső adottságok, mint feltételezések megfogalmazása

található. Az indikátorok akkor megfelelőek, ha megbízhatóan és ismételhetően jelezni tudják az adott cél szerint: a projekt időtartamán belül (mikor), megvalósításának helyszínén (hol, milyen intézményben vagy szervezeti keretben), mit, mekkora közönséggel, milyen sikeresen (pl. a közönség adott részénél meghatározott attitűdváltozást értek el) valósítottak meg.

A Környezeti Nevelési Program keretét **4 fő cél** alkotja, melyek további **10 célra** vannak lebontva. A 2005-2006 évre, a prioritásként javasolt célokhoz, **13 projekt javaslat** készült.

A Környezeti Nevelési Program fő céljai:

1. A nevelési, oktatási, kutatási és fejlesztési feladatokban kapjon kiemelt szerepet a környezettudatos életvitel tanulása
 - 1.1. A közoktatás és a szakképzés környezeti nevelési szempontú fejlesztése
 - 1.2. A felsőoktatás és felnőttképzés környezeti nevelési szempontú fejlesztése
 - 1.3. A kutatás és fejlesztés, továbbá a nemzetközi kapcsolatok környezeti nevelési szempontú fejlesztése
 - 1.4. A közzsférán túli szereplők (üzleti szereplők, önkormányzatok és non-profit szervezetek) bevonása a döntési és nevelési folyamatokba
2. A környezettudatos cselekvés előmozdítása a társadalom mindennapjaiban
 - 2.1 A fogyasztói szokások és ezeket meghatározó igények környezeti nevelési szempontú fejlesztése
 - 2.2 A munkahelyek környezeti tudatosságot szolgáló fejlesztése
3. Környezettudatos értékek közvetítése a média által
 - 3.1 A környezettudatosságot megalapozó médiaprogramok támogatása
 - 3.2 Fenntartható fogyasztói szokások és magatartás közvetítése a médiában
4. Környezeti információk alkalmazásának fejlesztése
 - 4.1 Környezeti információk gyűjtésének és adatbázisba szervezésének fejlesztése
 - 4.2 Környezeti információkhoz való hozzáférés, értelmezés és célszerű használat fejlesztése és támogatása

A célkitűzések megvalósulását 2005 végén értékelni kell a megadott indikátorok szerint. Ekkor nyílnak lehetőségek arra, hogy a sikeresnek, hatékonynak és fenntarthatónak bizonyult projekteket alapul véve a 2006-2007-es következő rövid távú tervezési időszakra meghosszabbítsuk, a lehetőségek és szükségletek ismeretében új projekteket tervezzünk.

5.1 1. főcél: A nevelési, oktatási, kutatási és fejlesztési feladatokban kapjon kiemelt szerepet a környezettudatos életvitel tanulása

Az 1. főcél – „A nevelési, oktatási, kutatási és fejlesztési feladatokban kapjon kiemelt szerepet a környezettudatos életvitel tanulása”. A környezettudatos életvitel tanulásában a legnagyobb hagyományokkal rendelkező és a legrészletesebben kidolgozott területek a Programban továbbműködnek. A tanulási folyamat továbbra is középpontban áll a környezettudatos viselkedés minták kialakításában és társadalmi elterjesztésében. Ez nem csupán a felnövekvő nemzedék tanítási folyamatainak környezeti nevelési szempontú fejlesztését jelenti, hanem a tanítási folyamaton túlmenően a nevelők, oktatók és diákok közös tanulási folyamatainak fejlesztését. A környezeti nevelés akkor el célját, ha a környezettudatos viselkedésminták beágyazódnak a személyes életvitelbe. Az élethosszig tartó tanulás – ezen belül a környezettudatos viselkedésmód állandó fejlesztése – környezeti nevelési célja a környezeti viselkedésmintáknak a mindennapok gyakorlatába való átültetése.

Az 1. főcél cél elérését jelző indikátor: a 2008-ig tartó időszakban az állami nevelési, oktatási, kutatás és fejlesztési területeken, továbbá a közszférán túli szereplők körében a környezettudatos életvitel fejlesztésére legalább 13 új, országos vagy regionális, komplex, a környezeti nevelés adott területén jelentős projekt indul útjára és zárul le sikeresen.

Az indikátor megítéléséhez szükséges információt: kormányzati jelentésekből és a közszférán túli szereplők tevékenységére vonatkozó célzott vizsgálatokból kell méríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy kellő kormányzati elkötelezettség van a környezeti nevelés gyakorlatának és intézményi keretének támogatására és finanszírozására; és a tanulási folyamat szereplői nyitottak a környezeti nevelési tartalmakra.

„A nevelési, oktatási, kutatási és fejlesztési feladatokban kapjon kiemelt szerepet a környezettudatos életvitel tanulása” főcél 4 célra bomlik tovább:

- 1.1. cél: A közoktatás és a szakképzés környezeti nevelési szempontú fejlesztése
- 1.2. cél: A felsőoktatás és felnőttképzés környezeti nevelési szempontú fejlesztése
- 1.3. cél: A kutatás és fejlesztés, továbbá a nemzetközi kapcsolatok környezeti nevelési szempontú fejlesztése
- 1.4. cél: A közszférán túli szereplők (üzleti szereplők, önkormányzatok és non-profit szervezetek) bevonása a döntési és nevelési folyamatokba

1.1. cél: „A közoktatás és a szakképzés környezeti nevelési szempontú fejlesztése” célozza a közoktatásban a környezeti nevelés többé-kevésbé már kiépült rendszerének – az elért eredményekre és hagyományokra alapozva – további fejlesztéseken keresztüli korszerűsítését. A szakképzés környezeti nevelési fejlesztését a szakképzés jelenleg is zajló megújítása és szerepének újraértelmezése indokolta. A megújítás keretében a környezeti nevelés elemeinek beépítése a szakképzés rendszerébe sürgető feladat. Ennek fő iránya a környezet védelméhez szorosan nem kapcsolódó szakmákban a környezeti nevelési tartalmak beépítése, a szakképzésben résztvevő oktatók és nevelők ez irányú felkészítése.

Az 1.1 cél elérését jelző indikátor

1.1.1. célindikátor: 2008-ig a már elindított programok (Erdei Iskola Program, ökoiskola program, BISEL, GLOBE, Takarékoskodj!) tovább folytatódnak, és további legalább 3 új (pl. Zöld Óvoda Program) országos vagy régiós komplex, a környezeti nevelés adott területén jelentős projekt indul útjára és zárul le sikeresen.

Az indikátor megítéléséhez szükséges információt: program és projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy az elindított programok finanszírozása folyamatos, az új projekteknek forrása van, és a projektekben érdekelt közreműködők nyitottak a környezeti nevelésre és partnerként működnek együtt.

Az 1.1. cél: „A közoktatás és a szakképzés környezeti nevelési szempontú fejlesztése” projekteken keresztül valósul meg. A javasolt projektek a környezeti nevelés kiemelkedő színtereire: az óvodákra, általános iskolákra és középiskolákra, valamint a szakképzési intézményekre fókuszálnak. A projektek indikátorai mutatják, hogy az adott projekt keretében milyen eszközök, módszertani közelítések, tematikák kidolgozása szükséges.

Az 1.1. cél megvalósítása négy projektben (1.1.1. Projekt, 1.1.2. Projekt, 1.1.3. Projekt, 1.1.4. Projekt) történik. A későbbi programozásban az adott program kereten belül természetesen továbbra is lehetőség nyílik további konkrét projekt javaslatok kidolgozására.

1.1.1. Projekt cél: **Az óvodák környezeti nevelési szempontú fejlesztése.** Az eddigi az innovációk felhasználásával, a jó óvodai gyakorlatok begyűjtésével és átadásával a Zöld óvodai program, témahét, erdei óvodai program rendszerszerű kimunkálása. A véglegesítés előtt álló Zöld óvodai kritériumrendszer indikátorai segíthetnek a hatékony és eredményes minőségi környezeti nevelés kialakításában. A civil szakmai szerveződések az óvodai programokat kiemelkedően jól segíthetik, ezt a kapcsolatot továbbra is támogatni kell.

Az 1.1.1. Projekt cél elérését jelző indikátorok:

P1.1.1.i1. a 2005-2006 időszakban a környezetvédelmi jeles napok (Víz világnapja, Madarak és fák napja stb.) a környezeti neveléssel kiemelten foglalkozó óvodák esetében a helyi óvodai nevelési programokba beépülnek 100%-ban, más óvodák helyi nevelési programjába 50%-ban. A jeles napokon a gyermekek legalább 60%-a vesz részt, és ennek eredményeként a részt vettek legalább 50%-ban kimutatható az adott jeles nap hatása a gyermekek tevékenységeiben, magatartásában.

P1.1.1.i2. a 2005-2006 időszakban a már kialakított erdei óvodai programok támogatása, továbbfejlesztése, mely tevékenységek beépülnek az óvodák helyi nevelési programjainak 25%-ába, melyeken az érintett intézményekből a gyermekek legalább 75%-a vesz részt, és ennek eredményeként a részt vettek legalább 80%-ában kimutatható az adott tevékenységek hatása a gyermekek tevékenységeiben, viselkedésében

P1.1.1.i3. a 2005-2006 időszakban az óvodai környezet tudatos alakítása és karbantartása érdekében környezeti szempontok figyelembe vétele a belső terek (élő sarok, szelektív hulladékgyűjtés helyének kialakítása, szelíd tisztítószer használata stb.) és a külső terek (kiskert, etető stb.) fejlesztésében, mely az óvodák 75%-ában megtörténik, mely óvodákban a gyermekek legalább 50%-a meg tudja fogalmazni, miért szebb az új óvodai elem, mint a régi, és mely gyerekek 50%-a környezeti értéket is megemlíti.

P1.1.1.i4. a 2005-2006 időszakban a zöld óvodai kritériumrendszernek megfelelő környezeti nevelés feltételeinek megteremtése az óvodák legalább 30%-ban, és hatékonysága legalább 50%-ban kimutatható a gyermekek tevékenységeiben, és magatartásában.

P1.1.1.i5. a 2005-2006 időszakban megjelenik 1000 példányban egy, a Zöld Óvoda Programot bemutató módszertani segédanyag, és létrejön egy akkreditált továbbképzés, melyet 100 óvodavezető és 500 óvodapedagógus elvégez, 60%-uk beépíti napi munkájába a tanultakat.

Az indikátorok megítéléséhez szükséges információt: projekt megvalósítási jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy az óvodai nevelők nyitottak és felkészültek a környezeti nevelés elemeinek óvodai programba illesztésére és lebonyolítására.

1.1.2. Projekt: **Általános iskolák és középfokú oktatási intézmények környezeti nevelési szempontú fejlesztésének célja**, hogy a tanárok a környezetet minél teljesebben rendszerként, és tantárgyban, és/vagy tantárgyakon áthúzódóan mutassák be a diákoknak, miközben a környezeti nevelési tartalmakat és módszereket a mindennapos pedagógiai munkába illesztik. A nem hagyományos tanórai keretekben zajló környezeti nevelés tért nyer: fejlődnek és terjednek a témnapok, témahetek, a projekt módszeren alapuló környezeti nevelési. A tematikus környezeti nevelési tartalmak és kompetenciák fejlesztése (pl.: vízgazdálkodás, hulladékkezelés, természeti környezet) szerves része a pedagógiai rendszerek fejlesztésének, különösen a helyi minőségfejlesztési munkának.

Az 1.1.2. Projekt cél elérését jelző indikátorok:

P1.1.2.i1. a 2005-2006 időszakban az iskolák által elkészített környezeti nevelési programok megvalósításához az érintett iskolák 100%-a módszertani támogatást kap. Az iskolák 80%-ban a hagyományos tanórai szerkezettől, frontális oktatástól eltérő tanulásszervezési módszerek, valamint a közösségi tanulás (melyben az iskola szervesen illeszkedik abba a közösségbe, amelyben működik; a helyi problémák és azok kezelése megjelenik az oktatás tartalmában; a diákok pedig tanárok és szülők vezetésével korosztályuknak megfelelően részt vesznek a helyi közéletben) is szerepel, és az iskolák 50%-a ezeket sikeresen kipróbálja.

P1.1.2.i2. a 2005-2006 időszakban a nem hagyományos tanórai keretben zajló környezeti nevelés az iskolák legalább 25%-ban elindul, melyen az iskolába járó diákok legalább 50%-a vesz részt, és ennek eredményeként a részt vettek legalább 50%-ban kimutatható a nem hagyományos tanórai keretben zajló környezeti nevelés hatása a kialakított értékekben, viselkedési mintákban.

P1.1.2.i3. a 2005-2006 időszakban a tanórán kívül környezeti nevelési programok kialakítása, fejlesztése, támogatása: erdei iskoláztatás, jeles napok, táborok, stb. keretében valósul meg. Ez az iskolák legalább 40%-ban elindul, melyen az iskolába járó diákok legalább 25%-a vesz részt, és ennek eredményeként a részt vettek legalább 75%-ban kimutatható a tanórán kívül környezeti nevelési programok keretében zajló környezeti nevelés hatása a kialakított értékekben, viselkedési mintákban.

P1.1.2.i4. a 2005-2006 időszakban az iskolai környezet környezettudatos kialakítása és karbantartása (belső terek: élő sarok, szelektív hulladékgyűjtés, szelíd tisztítószerek külső terek: iskolakert, stb.) a diákokkal. Ez az iskolák legalább 75%-ban elindul, melyen az iskolába járó diákok legalább 75%-a vesz részt, és ennek eredményeként a részt vettek legalább 75%-ban kimutatható az iskolai környezet környezettudatos kialakítása és karbantartása keretében zajló környezeti nevelés hatása a kialakított értékekben, viselkedési mintákban.

P1.1.2.i5. a 2005-2006 időszakban az országos környezeti nevelési programok keretében zajló környezeti nevelés helyi feltételeinek megteremtése, a már kialakított, jól működő programok támogatása, továbbfejlesztése, Erdei Iskola Program, ökoiskola program, BISEL, GLOBE, Takarékoskodj!, stb. Ilyen program az iskolák legalább 30%-ban megvalósul, melyen az iskolába járó diákok legalább 75%-a vesz részt, és ennek eredményeként a részt vettek legalább 85%-ban kimutatható az országos környezeti nevelési programok keretében zajló környezeti nevelés hatása a kialakított értékekben, viselkedési mintákban.

P1.1.2.i6. a 2005-2006 időszakban legalább egy, iskolavezetőknek szóló környezeti nevelési továbbképzés kerül akkreditálásra (önállóan vagy meglévő programba integrálva), melyen 200 iskolavezető részt vesz, és 75%-uknál kimutatható a környezeti nevelési továbbképzés pozitív hatása.

Az indikátorok megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezésekként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a környezeti nevelés szereplői nyitottak és felkészítettek legyenek az innovációkra, továbbá megfelelő érdekeltségű rendszer támogatja a környezeti nevelésben résztvevőket.

1.1.3. Projekt **A szakképzés környezeti nevelési szempontú fejlesztése** célozza a környezetvédelmi és nem környezetvédelmi szakképzés oktatásának tartalmi és formai bővülését szakmaspecifikus és közismereti környezeti tartalmakkal.

Az 1.1.3. Projekt cél elérését jelző indikátorok:

P1.1.3.i1. a 2005-2006 időszakban szakmaspecifikus környezetbiztonsági, környezet egészségügyi tartalmak, környezetbarát, energia és hulladék szegény technológiai lehetőségek meghatározása és beillesztése a szakképzés rendszerébe. Ennek megfelelően a képzési- és vizsgakövetelmények 100%-ába, a szakképzési tantervek 80%-ába beépülnek a szakmaspecifikus környezeti tartalmak, és ennek eredményeként a szakképzésben részt vettek legalább 70%-ban kimutatható a szakképzés keretében zajló környezeti nevelés hatása a kialakított értékekben, viselkedési mintákban.

P1.1.3.i2. a 2005-2006 időszakban a közismereti tárgyak közül legalább kettőhöz készül környezeti tartalmi fejlesztés. A környezeti elemmel gazdagított közismereti tárgyat legalább a középfokú szakképző intézmények 20%-ban ismerik a szaktanárok, akik fele azt kipróbálja, és diákjainak felénél ennek eredményeként a kimutatható a környezeti nevelés hatása a kialakított értékekben, viselkedési mintákban és képességekben.

Az indikátor megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a szakképzés oktatói nyitottak és felkészültek a környezeti tartalmak tananyagokba és tantervekbe való beültetésére, továbbá megfelelő érdeklőségi rendszer támogatja a környezeti nevelésben résztvevőket.

1.1.4. Projekt **A közoktatás környezeti nevelési programjainak minőségirányítása és a bevált gyakorlat elterjesztése, továbbá a tapasztalatcserék kereteinek megteremtése és előmozdítása** egyszerre célozza a legjobb közoktatási gyakorlatok terjedését és a kapcsolatok fejlesztését; mind a szakmán belül, mind az iskolák és a pedagógusok között, mind a szektorok között. A projekt céljának elérése egyben a környezeti nevelés elismertségének jelentős növekedését is jelenti.

Az 1.1.4. Projekt cél elérését jelző indikátorok:

P1.1.4.i1. a 2005-2006 időszakban a közoktatás környezeti nevelési programjainak 100%-a minőségbiztosítottan folyik, ennek eredményeképpen az intézmények partnereinek (szülők, alkalmazottak, fenntartó stb.) körében növekszik a környezeti nevelési akcióprogramok ismertsége legalább 50%-ra.

P1.1.4.i2. a 2005-2006 időszakban a bevált környezeti nevelési gyakorlat elterjesztésére írott vagy elektronikus formában kiadványsorozat válik elérhetővé minden általános és középiskola, valamint szakképzési intézmény számára, melynek révén az intézmények (pedagógusaik) 25%-a aktívan kapcsolatot tart más környezeti nevelő intézményekkel a környezeti nevelés területén.

P1.1.4.i3. a 2005-2006 időszakban a környezeti nevelési tapasztalatcserét támogató legalább 7 regionális és legalább 2 országos két-napos konferenciákra kerül sor. Ezekon régióként részt vesz: a Regionális Tanács és a Regionális Fejlesztési Ügynökség legalább 1-1 képviselője, a régiós közoktatás és szakoktatás legalább 10 képviselője, a régiós felsőoktatás intézményeinek felől legalább egy képviselő.

P1.1.4.i4. a 2005-2006 időszakban kiépül egy interaktivitáson alapuló Internetes környezeti nevelési diákhálózat, melyet az iskolák 30%-a rendszeresen és 20%-a tanmenetben illesztett módon használ, és a visszajelzések alapján a résztvevő diákok 60%-ánál kimutatható az attitűdváltozás.

Az indikátorok megítéléséhez szükséges információt: célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a minőségirányítás már gyökeret vert az oktatási intézmények működtetésében, a bevált környezeti nevelési gyakorlatot az érintettek készek széles körben megosztani, valamint a tapasztalatcserék finanszírozása megoldott.

1.2. cél: „A felsőoktatás és felnőttképzés környezeti nevelési szempontú fejlesztése”. A végzett vagy továbbképzett pedagógus rendelkezék olyan képességekkel és tudással, melyek révén a környezeti nevelési tartalmakat és módszereket a mindennapos pedagógiai munkába beillesztheti tantárgyában, vagy tantárgyakon áthúzódóan (ezzel váljon képessé arra, hogy a környezetet minél teljesebben rendszerként mutassák be a diákoknak). A nem pedagógiai területeken végzett szakemberek rendelkezzenek a környezetvédelmi problémák megelőzéséhez, megoldásához szükséges ismeretekkel, motivációval és képességekkel. Tehát a környezettudatosság, környezeti fenntarthatóság szempontjai horizontálisan épüljenek be a graduális, posztgraduális és felnőttképzésekbe. A tanulási környezet támogassa és tudatosítsa a környezeti tartalmak átvételét, ezért az intézmények minőségirányítási rendszereiben jelenjenek meg a környezeti szempontok mind a képzés tartalmára, mind az intézmény működtetésére vonatkozóan.

Az 1.2. cél elérését jelző indikátorok

1.2.1.célindikátor: a 2008-ig tartó időszakban a felsőoktatás és felnőttképzés kimeneti vagy képesítési követelményeibe 100%-ban, és a képzésekbe a Program zárásának időpontjában 50%-ban beépül a környezeti fenntarthatóság.

1.2.2. célindikátor: a 2008ig tartó időszakban legalább 2 országos vagy régiós komplex, a fenntarthatóság tanulása területén jelentős projekt indul útjára és zárul le sikeresen.

Az indikátorok megítéléséhez szükséges információt: kormányzati jelentésekből, projekt monitoring jelentésekből és célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a felsőoktatásban és a felnőttképzésben dolgozó és érintett oktatók és nevelők nyitottak a környezeti nevelés elemeire, felkészültek ezen elemek célszerű beillesztésére a saját területükön, és végül megfelelő érdekeltségi rendszer motiválja őket.

Az 1.2. cél: „A felsőoktatás és felnőttképzés környezeti nevelési szempontú fejlesztése” projekteken keresztül valósul meg. A javasolt projektek egyike a felsőoktatásra, a másik a felnőttképzésre fókuszál. A projektek indikátorai mutatják az adott projekt keretében milyen eszközök, módszertani közelítések, tematikák kidolgozása szükséges.

Az 1.2. cél megvalósítása két projektben (1.2.1. Projekt, 1.2.2. Projekt) történik. A későbbi programozásban az adott program kereten belül természetesen továbbra is lehetőség nyílik további konkrét projekt javaslatok kidolgozására.

1.2.1. Projekt: **A felsőoktatás környezeti nevelési szempontú fejlesztése**

Az 1.2.1. Projekt-5 cél elérését jelző indikátorok:

P1.2.1.i1. a 2005-2006 időszakban a pedagógus képzés legalább 75%-ában a nem hagyományos tanórai keretekben zajló környezeti nevelés módszereinek és gyakorlatának képzésbe illesztése, elsajátíttatása és számonkérése megtörténik. Az országos környezeti nevelési programokban (Zöld óvodai program, Erdei Iskola, Ökoiskola stb.) való gyakorlati részvétel része a pedagógusképzés nevelési és tanítási gyakorlatának a képzési programok 100%-ában. Ennek eredményeképpen a frissen végzett pedagógusok körében évente legalább 20%-kal nő a nem hagyományos nevelési módszerek készségszintű használatának képessége.

P1.2.1.i2. a 2005-2006 időszakban a szervezeti és működési átalakulás közben 95%-ban a felsőoktatási rendszerben marad a környezeti nevelést eddig szolgáló humán erőforrás és infrastrukturális érték.

P1.2.1.i3. a 2005-2006 időszakban a nem pedagógus képzések 40%-ához elkészülnek környezeti nevelési, környezetpolitikai, környezetkulturális, környezeti kommunikációs vagy környezetszociológiai modulok és legalább 20%-ában a szakmai képzés részeként az egyes tantárgyakon belül beépítik a környezeti nevelés odailló elemeit. A már elkészült tananyagok 100%-ban terjesztésre kerülnek az adott szakágon belül.

P1.2.1.i4. a 2005-2006 időszakban a Copernicus Charta alapján létrejött Egyetemi Hálózat a Fenntarthatóságért, vagy hozzá hasonló hálózatok (pl. World Conservation Learning Network) által képviselt elvek ismertté válnak a csatlakozott intézmények diákjai, oktatói és nem pedagógus alkalmazottainak 40%-ban.

P1.2.1.i5. a 2005-2006 időszakban az intézmények minőségirányítási rendszereiben megjelennek a környezeti szempontok a képzés tartalmára vonatkozóan a minőségirányítási rendszert működtető intézmények felében, az értékelésekben évről évre növekszik a környezeti tartalmakkal való megelégedettség aránya.

Az indikátorok megítéléséhez szükséges információt: a képző intézmények programértékeléseiből és statisztikáiból, valamint célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy az érintett oktatók és nevelők nyitottak a környezeti nevelés elemeire, felkészültek ezen elemek célszerű beillesztésére a saját területükön, és végül megfelelő érdekeltségi rendszer motiválja őket.

1.2.2. Projekt: **A felnőttképzés környezeti nevelési szempontú fejlesztése** Cél, hogy a felnőttképzés a minőségirányításában a fenntarthatóság szempontként megjelenjen, valamint – megfelelően a HEFOP horizontális prioritásának – a képzések tartalmában és formai elemeiben is helyet kapjon a környezettudatosság és a környezetvédelem.

Az 1.2.2. Projekt cél elérését jelző indikátorok:

P1.2.2.i1. a 2005-2006 időszakban a pedagógus továbbképzésben a pedagógia gyakorlat súlyát növelő, a mindennapi gyakorlatra összpontosító, azt kiszolgáló képzési keretek és elvárások kerülnek kialakításra a környezeti nevelési vonatkozású továbbképzési programok legalább 25%-ában; az országos környezeti nevelési programokkal (Zöld óvodai program, erdei iskolák, ökoiskolák stb.) való szinergiák kiaknázása, az ezekben való részvételre felkészítő képzéseket kiemelten támogatják. Az ilyen típusú továbbképzések teszik ki a továbbképzési paletta legalább 20%-át, és ezek kiemelt támogatást kapnak.

P1.2.2.i2. a 2005-2006 időszakban a nem pedagógus továbbképzésben az adott szakmán belüli környezeti nevelési részek és környezettudatosságot érintő részek teret kapnak az adott szakma továbbképzési rendszerében, az összes továbbképzéssel támogatott szakma legalább 30%-ában.

P1.2.2.i3. a 2005-2006 időszakban a környezeti képzések területén kialakításra kerül egy, a környezeti szakembereknek a társadalmi folyamatokban való részvételét elősegítő modul, képzést indítanak, melyen 100 fő részt vesz. A tapasztalatok alapján a modult továbbfejlesztik.

P1.2.2.i4. a 2005-2006 időszakban a köztisztviselői képzésbe beépül az Aarhusi Egyezménynek megfelelő társadalmi részvételre vonatkozó tartalom, az új képzéseken résztvevők legalább 50%-nál a képzés után a nyilvánosság és partnerség feladatainak kezelése nem okoz nehézséget.

Az indikátorok megítéléséhez szükséges információt: a képző intézmények programértékeléseiből és statisztikáiból, valamint célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy az érintett oktatók és nevelők nyitottak a környezeti nevelés elemeire, felkészültek ezen elemek célszerű beillesztésére a saját területükön, és végül megfelelő érdekeltségi rendszer motiválja őket.

1.3. cél: „A kutatás és fejlesztés, továbbá a nemzetközi kapcsolatok környezeti nevelési szempontú fejlesztése” Cél, hogy legyenek kutatások és vizsgálatok a környezeti nevelés és a tágabban értelmezett környezeti fenntarthatóság szakterületén. Készüljenek a környezeti nevelés hatását objektíven mérő, a különféle tevékenységek összehasonlítására alkalmas, és nemzetközileg is elfogadott mérőeszközök (indikátorok). A kutatás és fejlesztés elválaszthatatlan velejárója a nemzetközi közti együttműködés és tapasztalatcsere. A nemzetközi együttműködés a kutatás és fejlesztésen túl kiterjed a problémák megoldására is, amelyekhez nemzetközi egyezményeket, iránymutatásokat, környezetpolitikai elemzéseket, elemzési eszközrendszer fejlesztéseket és értékeléseket is felhasznál. A 2005-tel kezdődő ENSZ Fenntarthatóságra Nevelés Évtizede, külön hangsúlyt ad a nemzetközi együttműködések fontosságának és egyben társadalmi odafigyelést kínál a hazai környezeti nevelés munkáira és eredményeire.

Az 1.3 cél elérését jelző indikátorok:

- 1.3.1.célindikátor: a 2008-ig tartó időszakban a kutatás és fejlesztés környezettudatosságra és fenntarthatóságra fókuszálása, ennek értelmében legalább 1, a környezettudatosságot széles társadalmi alapokon felmérő és elemző kutatási program valósul meg.
- 1.3.2.célindikátor: a 2008-ig tartó időszakban környezeti nevelési tartalmak és a környezettudatos élet kialakítása feladatként megjelenik minden regionális (Magyarország 7 statisztikai régióját érintő) fejlesztési dokumentumban; és ezen túlmenően a környezeti fenntarthatóság mint horizontális elv érvényesül minden fejlesztési projektben.
- 1.3.3.célindikátor: a 2008-ig tartó időszakban a környezeti nevelési nemzetközi együttműködésekben hazánk részvétele erősödik, kiemelten az ENSZ Fenntarthatóságra Nevelés Évtizede, folyamatban. Ennek a folyamatnak hazai hatását erősítendő évente legalább 2 napos konferencia kerül megrendezésre, melynek keretében az érdekeltek az előrehaladást értékelik és az elkövetkező időszak terveit egyeztetik

Az indikátorok megítéléséhez szükséges információt: kormányzati jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy nyitottság mutatkozik a környezettudatosság társadalmi vizsgálatára, ennek forrásai biztosítottak; a regionális tervezésben résztvevők nyitottak a környezeti nevelési elemek programba illesztésére; környezeti nevelés hazai szakemberei és kormányzati felelősei meglátják a lehetőséget az ENSZ Fenntarthatóságra Nevelés Évtizedéhez kapcsolódó hazai erőfeszítések fokozására.

Az 1.3 cél „A kutatás és fejlesztés, továbbá a nemzetközi kapcsolatok környezeti nevelési szempontú fejlesztése” nem kapott kiemelt prioritást a 2005-2006 időszakra vonatkozóan, ezért az adott célhoz projekt javaslatok nem lettek kidolgozva. A későbbi programozásban az adott program kereten belül természetesen továbbra is lehetőség nyílik a konkrét projekt javaslatok kidolgozására.

1.4. cél „Közszférán túli szereplők (üzleti szereplők, önkormányzatok és non-profit szervezetek) bevonása a döntési és nevelési folyamatokba”: a közösségek szerveződése során fontos szerep jut a közösségek fenntarthatóságának, ezen belül a környezeti fenntarthatóságnak. A partnerségen alapuló fejlesztésekben mindig megjelenik valamilyen környezettudatosági, környezeti fenntarthatósági elem. A társadalom harmadik szektora, a civil szektor nélkülözhetetlen és elismert szerepet játszik a társadalmi folyamatokban, amire minden fenntartható fejlődés stratégia is épít. A civil szektor továbbra is olyan feladatokat lát el, amelyeket a többi szektor (állami szektor, üzleti szektor) nem képes. A civil szektor bevonása jelenti a társadalmi részvételt, ami történhet egyéni és szervezeti szinten. A különböző feladatok kapcsán partnerség alakul ki a nevelési folyamatokban való részvételt, különösen a környezeti nevelésnek lehetőséget adó területeken.

Az 1.4 cél elérését jelző indikátorok:

- 1.4.1.célindikátor: a 2008-ig tartó időszakban kialakulnak és működnek partnerségek (többszektoros szereplőkkel) kistérségi és regionális tanulólátogatások a környezeti nevelésért minden régióban. A kistérségek fejlesztési programjainak 20%-ban a környezeti nevelési programelem van. A helyi érdekeltek bevonásával elkészülnek a helyi közösségek fenntarthatósági programjai és ezek kiemelten támogatottak. Ennek támogatására külön regionális forrás vannak elkülönítve.
- 1.4.2.célindikátor: a 2008-ra megvalósul, hogy az önkormányzatoknál a fenntarthatóság oldaláról megalapozott és hatékony működés (pl. energia, anyagfelhasználás, hulladékkezelés, egyéb környezetvédelmi beruházások) átvétele során a beavatkozások költségvetésének 4%-át a beavatkozásban érintettek bevonására szolgáló kommunikációra, a beavatkozás környezetvédelmi indokainak tudatosítására és az okok megelőzésének fontosságára fordítják.
- 1.4.3.célindikátor: a 2008-ig tartó időszakban a környezeti nevelési tevékenységet végző civil szervezetek segítséget kapnak ahhoz, hogy céljaikat és fejlesztési igényeiket hatékonyan, és az önkormányzatokkal, valamint az üzleti szférával partnerségben tudják érvényesíteni a különböző helyi és regionális fejlesztési programokban. A programok megvalósítása révén a helyi vagy régiós környezet értékei fennmaradnak, fejlődnek, a lakosság környezettudatossága nő, és a környezeti nevelési tevékenységet végző civil szervezetek működhetnek.
- 1.4.4.célindikátor: a 2005-2006 időszakban a döntési és nevelési folyamatokban a társadalmi részvétel fejlesztése érdekében legalább 1 új projekt indul útjára és zárul le sikeresen.

Az indikátorok megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a közszférán túli szereplők nyitottak a környezeti nevelési szempontú fejlesztésekre és az ebben résztvevők érdekeltségi rendszer keretében végzik feladataikat.

Az 1.4. cél megvalósítása egy projektben (1.4.1. Projekt) történik. A későbbi programozásban az adott program kereten belül természetesen továbbra is lehetőség nyílik további konkrét projekt javaslatok kidolgozására.

1.4.1 Projekt célja: Az iskola, a szülők és a diákok valamint az óvoda-szülő-gyermek együttműködésének fejlesztése

A 1.4.1. Projekt cél elérését jelző indikátor:

P1.4.1.i1. a 2005-2006 időszakban környezeti neveléshez kapcsolódó óvodai nevelés és feladatok, valamint az iskolai oktatás és nevelési feladatok kialakításában, ellenőrzésében és értékelésében, a környezettudatos intézményi működés kereteinek létrehozásában, működtetésében és felügyeletében az óvoda, az iskola, a szülők és a gyermekek, a diákok hatékonyan együttműködnek a hazai iskolák legalább 60%-ában.

Az indikátor megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy az óvoda, az iskola, a szülők és a gyermekek, a diákok nyitottak a környezettudatosság elemeinek beépítésére, továbbá nyitottak az együttműködésre.

5.2 2. főcél: A környezettudatos cselekvés előmozdítása a társadalom mindennapjaiban

A 2. főcél: A környezettudatos cselekvés előmozdítása a társadalom mindennapjaiban. A környezettudatosság és ennek eredményeképpen megnyilvánuló cselekvés a társadalmi élet mindennapjaiban teret nyer. Ez a közelítés elengedhetetlen kiegészítője és egyben megmérettetése az 1. főcél által megfogalmazott – a társadalom különböző színtereire fókuszált – környezettudatos életvitel tanulásának. A cselekvések három kulcsterülete lett kiemelve (1) fogyasztói szokások, (2) munkahelyek, és (3) társadalmi részvétel döntési és nevelési folyamatokban. Ezeken a területeken kell mielőbb áttörést elérni a környezettudatos cselekvés kialakításában és meghonosításában.

Az 2. főcél elérését jelző indikátor: a 2008-ig tartó időszakban a társadalom mindennapjaiban való környezettudatos cselekvés előmozdítására legalább 4 új projekt indul útjára és zárul le sikeresen.

Az indikátor megítéléséhez szükséges információt: projekt előrehaladási jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezésként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a társadalom tagjai nyitottak a környezettudatos cselekvési minták beillesztésére személyes és közösségi szinteken.

„A környezettudatos cselekvés előmozdítása a társadalom mindennapjaiban” főcél 2 célra bomlik tovább:

- 2.1. cél: A fogyasztói szokások és ezeket meghatározó igények környezeti nevelési szempontú fejlesztése
- 2.2. cél: A munkahelyek környezeti tudatosságot szolgáló fejlesztése

2.1. cél „A fogyasztói szokások és ezeket meghatározó igények környezeti nevelési szempontú fejlesztése” célja a fenntartható egyéni valamint családi életmód- és háztartásvezetési szokások terjedése, szabadidős tevékenységekben a környezettudatosság erősödése minden társadalmi csoportban, kiemelt figyelemmel a támogatásra szorulóknak (hátrányos helyzetűek, gyermekek stb.) körében.

A 2.1. cél elérését jelző indikátor:

2.1.1.célindikátor: a 2005-2006 időszakban a környezettudatos egyéni és közösségi szokások, és gyakorlatok elterjesztése érdekében legalább 2 országos vagy régiós komplex, a környezettudatosság területén jelentős projekt indul újtárra és zárul le sikeresen.

2.1.2.célindikátor: a 2008-ig tartó időszakban környezeti minősítések, védjegyek, címkék ismertsége a társadalom egészében összességében legalább 25%-ra javul; akiknek 50%-a alkalomszerűen, 10%-a rendszeresen környezeti szempont alapján választanak .

Az indikátorok megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a fogyasztók érdeke és érték preferenciájának ismerete megfelelő felméréseken alapul, továbbá a fogyasztók érdekeik és értékeik mentén nyitottak szokásaik megváltoztatására.

A 2.1. cél megvalósítása két projektben (2.1.1. Projekt, 2.1.2. Projekt) történik. A későbbi programozásban az adott program kereten belül természetesen továbbra is lehetőség nyílik további konkrét projekt javaslatok kidolgozására.

2.1.1. Projekt: A környezettudatos viselkedés erősítése a szabadidős tevékenységekben

A 2.1.1. Projekt cél elérését jelző indikátor:

P2.1.1.i1. a 2005-2006 időszakban a környezetbarát szabadidős tevékenységek támogatása: rendezvény szervezés kereteiben a környezetbarát megoldások biztosítása, szabadidős tevékenység kínálatában a természeti környezetben megvalósuló programok kiemelt támogatása. Ennek érdekében országos tanácsadói szolgáltatás jön létre környezettudatos egyéni és csoportos szabadidős programok szervezéséhez; támaszkodva a már meglévő hálózatokra kiemelten a KÖT Háló tanácsadói munkájára és szervezetére. A kínálatban szereplő környezetbarát szabadidős helyszínek látogatottsága évente 15%-kal nő.

Az indikátor megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a szabadidős tevékenységben résztvevők nyitottak a környezettudatosság kialakítására, a már kiépült tanácsadói rendszerek készek a témában való együttműködésre.

2.1.2. Projekt: A környezettudatos viselkedés terjesztése a hátrányos helyzetűek körében

A 2.1.2. Projekt cél elérését jelző indikátor:

P2.1.2.i1. a 2005-2006 időszakban a szociálisan hátrányos helyzetűek és a fogyatékosok életvitelét figyelembe vevő környezettudatos viselkedés minták országos felmérése elkészül, az elfogadható mintákat az adott területtel foglalkozó szociális munkásokon keresztül elterjesztik az érintettek körében. Az előző feladattal foglalkozók számára egy képzési program modul kerül kidolgozásra, amely beépül a szociális munkások felkészítésébe, és a résztvevők 30%-a a szerzett ismereteket alkalmazza.

Az indikátor megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, képzési program dokumentációjából, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a hátrányos helyzetűek nyitottak a környezettudatosság kialakítására és ennek értékei beültethetők mindennapi életükbe.

2.2 cél „A munkahelyek környezeti tudatosságot szolgáló fejlesztése”. Az oktatás, a gazdasági termelés, az igazgatás és a szolgáltatások helyszínét jelentő munkahelyeken a környezettudatosság elemei és ezek cselekvésekbe fordított mintái beépülnek a mindennapok gyakorlatába. Az intézmények környezettudatos működése, üzenetei a napközbeni látogatók, ügyfelek, és az ott dolgozók értékrendjét is hatékonyan befolyásolják, miközben a fenntartás környezeti terhei csökkennek.

A 2.2. cél elérését jelző indikátor:

2.2.1.célindikátor: a 2005-2006 időszakban, majd 2008-ig a munkahelyek környezeti nevelési szempontú fejlesztése érdekében legalább 2-2 projekt indul és zárul le sikeresen.

Az indikátor megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a munkahelyi vezetés nyitott a környezettudatosság elemeinek a munkahelyek működtetésébe való beépítésére, továbbá a munkatársak felé megfogalmazott munkahelyi követelményrendszer részét képezi az adott helyen elvárt környezettudatos munkavégzés.

A 2.2. cél megvalósítása két projektben (2.2.1. Projekt, 2.2.2. Projekt) történik. A későbbi programozásban az adott program kereten belül természetesen továbbra is lehetőség nyílik további konkrét projekt javaslatok kidolgozására.

2.2.1. Projekt: **A munkahelyek, oktatási, közművelődési intézmények környezettudatos működtetése és fejlesztése**

Az 2.2.1 Projekt cél elérését jelző indikátorok:

P2.2.1.i1. a 2005-2006 időszakban elkészül a munkahelyek környezettudatos működtetése és a munkahelyi környezeti nevelésre vonatkozó ösztönző gazdasági és jogi szabályozás és az ezt összefoglaló széles körben terjesztett kiadvány és honlap, mely legalább 6000 főt elér, és legalább 30%-ukat környezettudatos cselekvésre készítet.

P2.2.1.i2. a 2005-2006 időszakban az intézmények minőségirányítási rendszereiben megjelennek a környezeti szempontok az intézmény működtetésére vonatkozóan a minőségirányítási rendszert működtető intézmények felében, a környezeti szempontokat figyelembe vevő fejlesztések révén az érintett egységek környezetterhelése mérhetően csökken, és ennek tényét az intézmény használói, a létesítmény rendszeres és alkalmi látogatói 70%-ban tudják, 45%-ban megnevezik.

P2.2.1.i3. a 2005-2006 időszakban elkészül a környezettudatos intézményi étkeztetés feltételeinek kialakítását és működtetését (ezen belül az egészséges táplálkozásnak megfelelő étkeztetés és munkahelyi büfék kialakítása a meglévők átalakítása, környezetbarát étkeztetési szolgáltatások anyag- és energiatakarékos továbbá hulladékszegény üzemeltetése, környezetbarát csomagolások alkalmazása) gyakorlati tanácsokkal bemutató széles körben terjesztett kiadvány és honlap. Munkahelyi étkeztetést szolgáltatók és megbízók részére továbbképzési program készül, melyen a szolgáltatók 25%-a vesz részt, és ennek eredményeképpen a szolgáltatók 50%-a továbbfejleszti saját szolgáltatásait a környezettudatos munkahelyi étkezéshez kapcsolódó elvárásoknak megfelelően.

P2.2.1.i4. a 2005-2006 időszakban elkészül a környezettudatos intézményi működtetés kialakítását és működtetését gyakorlati tanácsokkal bemutató széles körben terjesztett kiadvány és honlap. A kiadványban és a honlapon összegyűjtött információkat tanácsadási szolgáltatás egészíti ki együttműködve a már meglévő tanácsadó hálózatokkal, kiemelten a non-profit KÖT Hálóval. A környezettudatos intézményi működtetés főbb területei: (1) zöldbeszerzés (pl. környezetbarát eszközök, papírok, stb.), (2) használt eszközök újrahasznosítása (iskolai könyvek, segédeszközök, stb. gyűjtése és helyben való forgalmazása), (3) a keletkezett hulladékok helyben való szelektív gyűjtése, (4) anyag- és energiatakarékos továbbá hulladékszegény működtetés (pl. fűtés-hűtés, világítás, hulladékkezelés, mosdók és WC-ék, stb.). A környezettudatos intézményi működtetéséért felelős intézményi munkatársak számára továbbképzési program készül, melyen a intézmények 50%-a vesz részt, és ennek eredményeképpen az intézmények 75%-a továbbfejleszti saját intézményi rendszerét a környezettudatos intézményi működtetés elvárásainak megfelelően.

Az indikátorok megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a környezettudatos munkahelyi működtetésben érintettek nyitottak az adott területen megvalósítandó fejlesztésekre, továbbá átlátható érdekeltségi és kontrolling rendszer működik a munkahelyeken, melyek keretében a környezettudatos működtetés feltétel rendszere beépíthető, melyen keresztül az érintettek motiválhatók.

2.2.2. Projekt: **A környezettudatosság elterjesztéséhez kapcsolódó munkahelyek bővítése és egyes hiányterületeken létrehozása**

A 2.2.2. Projekt cél elérését jelző indikátor:

P2.2.2.i1. a 2005-2006 időszakban elkészül a környezettudatosság elterjesztéséhez kapcsolódó munkahelyek (tanácsadók, környezetvédelmi iparban szakemberek, környezeti felügyeletben dolgozók, stb.) ágazonkénti felmérése, ennek kapcsán a hiányterületeken a környezettudatosság elterjesztéséhez szükséges kompetenciák megfogalmazása, és munkaköri leírásokba foglalása. A felmérés eredményeit az adott terület illetékesei felé ajánlások formájában kerülnek átadásra. Megrendezésre kerül a környezettudatosság elterjesztésével foglalkozó szakemberek első országos 1 napos konferenciája.

Az indikátor megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a felméréshez szükséges adatok és információk rendelkezésre állnak, továbbá a környezettudatosság terjesztésével foglalkozók készek tapasztalataikat megosztani és egymás tapasztalataiból tanulni.

5.3 3. főcél: Környezettudatos értékek közvetítése a média által

A 3. főcél: „Környezettudatos értékek közvetítése a média által”. A média járuljon hozzá a környezettudatosság közvetítéséhez, a környezeti fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés megértéséhez. A tömegkommunikációt alapvetően befolyásolja az emberek értékválasztásait, viselkedési mintáit beleértve ez utóbbiba a fogyasztói szokásokat. A fogyasztói szokások mint mélyen dolgozó erők jelentős hatással vannak környezetünk állapotára, ezért ezen mozgató erőkre pozitív hatással lenni azt jelenti, hogy a környezeti problémákat is jelentősen csökkenteni tudjuk. A pozitív hatás elérésének kulcstényezője a környezettudatosság fejlesztése.

Az 3. főcél elérését jelző indikátor: a 2008-ig tartó időszakban a média általi környezettudatos értékek közvetítése érdekében legalább 1 új országos vagy régiós komplex, környezettudatos médiaprojekt indul útjára és zárul le sikeresen.

Az indikátor megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a médiában fellelhetők a környezettudatosságra nyitott szereplők, akikkel az egyszeri hír gyártáson túl tartós, kölcsönösen előnyös keretek közötti együttműködés alakítható ki.

A 3. főcél: „Környezettudatos értékek közvetítése a média által” 2 célra bomlik tovább:

- 3.1. cél: A környezettudatosságot megalapozó médiaprogramok támogatása
- 3.2. cél: Fenntartható fogyasztói szokások és magatartás közvetítése a médiában

3.1 cél „A környezettudatosságot megalapozó médiaprogramok támogatása” célja, hogy a vizsgálatok eredményeinek széleskörű publikálásán, valamint az elsődleges hírforrásokon keresztül a tömegmédiá döntéshozói is megismerjék, és figyelembe vegyék a közönség környezeti attitűdjét, elvárásait; a média hatásán keresztül járuljanak hozzá a fenntarthatóság fogalmi körének a megismertetéséhez és a hozzá tartozó értékek terjesztéséhez, a társadalom elköteleződéséhez; a társadalomban kialakuljon a környezettudatos, kritikus médiafogyasztás

A 3.1 cél elérését jelző indikátorok:

3.1.1.célindikátor: 2008-ig megvalósul a fenntarthatóság összefüggéseinek kiegyensúlyozott (nemcsak a gazdasági vetületét előtérbe helyező) bemutatása, a környezeti fenntarthatóság hangsúlyozása a médiakommunikációban, melyet a hosszú távú környezeti célokat is figyelembe vevő, átgondolt stratégia szerint felhasznált célalapból támogatnak.

3.1.2.célindikátor: 2008-ig a társadalom 80 %-a képes a környezettudatosság szempontjai szerinti kritikus média fogyasztásra. Ennek elősegítésére média program csomag készül el, melynek elektronikus részét a közszolgálati csatornák kötelezően közvetítik. A programok hatását reprezentatív felmérésekkel mérve a média fogyasztók legalább 50%-a elégedett.

Az indikátorok megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a média nyitott és együttműködő a környezettudatosság elemeinek közvetítésében.

Az 3.1 cél „A környezettudatosságot megalapozó programok támogatása” nem kap kiemelt prioritást a 2005-2006 időszakra vonatkozóan, ezért az adott célhoz nem készültek projekt-javaslatok. A későbbi programozásban az adott program kereten belül természetesen továbbra is lehetőség nyílik a konkrét projekt javaslatok kidolgozására.

A 3.2 cél „Fenntartható fogyasztói szokások és magatartás közvetítése a médiában” célja a környezettudatosság elemeit a pozitív mintákon keresztül történő elterjesztésének segítése. A minták fenntartható fogyasztói szokásként való bemutatása és a bevált gyakorlat elterjesztése.

A 3.2. cél elérését jelző indikátor:

3.2.1.célindikátor: a 2005-2006 időszakban megvalósul legalább egy média(támogatás) program, majd 2008-ig egy újabb, amely a fenntartható fogyasztói szokások és magatartás közvetítését célozza meg.

Az indikátor megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a közszolgálati és kereskedelmi média nyitott és együttműködő a fenntartható fogyasztói szokások és magatartás minták közvetítésében.

A 3.2. cél megvalósítása egy projektben (3.2.1. Projekt) történik. A későbbi programozásban az adott program kereten belül természetesen továbbra is lehetőség nyílik további konkrét projekt javaslatok kidolgozására.

3.2.1 Projekt célja: Környezettudatos fogyasztói szokásokat bemutató programok

A 3.2.1. Projekt cél elérését jelző indikátor:

P3.2.1.i1. a 2005-2006 időszakban a kiemelt környezetvédelmi prioritásokhoz (a vízgazdálkodást és takarékoságot, az energiatakarékosságot, és a hulladék megelőzést és egyéb kiemelt területeket) kapcsolódóan minden esetben készüljön olyan kommunikációs és média koncepció vagy program, amely alkalmas arra, hogy a médián keresztül informálja a lakosságot az adott prioritás háttéréről, és bevonja a megvalósítás folyamatába.

P3.2.1.i2. a 2005-2006 időszakban készüljön olyan média koncepció vagy program, amely bemutatja a fogyasztói szokásokat, és ezek környezettudatos megváltoztatására és fejlesztésére ösztönöz

Az indikátor megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy közszolgálati és kereskedelmi média nyitott és együttműködő a fenntartható fogyasztói szokások és magatartás minták közvetítésében, továbbá léteznek átadható fenntartható fogyasztói magatartás minták és szokások.

5.4 4. főcél: Környezeti információk alkalmazásának fejlesztése

A 4. főcél: „Környezeti információk alkalmazásának fejlesztése” célja, hogy a környezettudatosság fejlesztéséhez nélkülözhetetlen környezeti információk megbízhatók, és célszerűen elérhetőek legyenek, valamint fejlődjön az emberek információ iránti igénye és a felhasználás képessége. A környezeti információk gyűjtése és rendszerezése alapvető feladat. A környezeti neveléssel kapcsolatos információkat a környezeti információk rendszerén belül legalább olyan hely illesse meg, mint az egyes környezeti elemekre vonatkozó információkat. A környezeti nevelési információk rendszerének hatékony alkalmazását az adott problémára vonatkozó tanácsadással célszerű párosítani.

A 4. főcél elérését jelző indikátor: a 2008-ig tartó időszakban a környezeti információk alkalmazásának fejlesztése érdekében legalább 1 új, országos vagy régiós komplex, a környezeti nevelés adott területén jelentős projekt indul útjára és zárul le sikeresen.

Az indikátor megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezésként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy környezeti nevelésre vonatkozó információk elérhetőek és rendelkezésre állnak, továbbá az információs technológia feltételek adottak.

A 4. főcél: „Környezeti információk alkalmazásának fejlesztése” 2 célra bomlik tovább:

4.1. cél: Környezeti információk gyűjtésének és adatbázisba szervezésének fejlesztése

4.2. cél: Környezeti információkhoz való hozzáférés, értelmezés és célszerű használat fejlesztése és támogatása

4.1 cél: „Környezeti információk gyűjtésének és adatbázisba szervezésének fejlesztése”, annak érdekében, hogy a környezeti információk a már kidolgozott nemzetközi rendszerekhez igazodjanak, az Uniós elvárásoknak megfelelően.

A 4.1. cél elérését jelző indikátorok:

4.1.1.célindikátor: a 2005-2006 időszakban az országos környezeti információs rendszer fejlesztése nemzetközi elvárásoknak is megfelelően (pl. EEA DPSIR szerint) történik

4.1.2.célindikátor: 2008-ig megvalósul az EIONET teljes hálózat kialakítása és fenntartása hazánkban.

Az indikátorok megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a környezeti információk gyűjtéséhez és rendszerezéséhez szükséges információ technológiai keretek adottak és a gyűjtéshez szükséges módszertan elérhető, gyűjtést végzők felkészültek a módszertan alkalmazásából.

A 4.1 cél „Környezeti információk gyűjtésének és adatbázisba szervezése fejlesztésének támogatása” nem kapott kiemelt prioritást a 2005-2006 időszakra vonatkozóan, ezért az adott célhoz projekt javaslatok nem lettek kidolgozva. A későbbi programozásban az adott program kereten belül természetesen továbbra is lehetőség nyílik a konkrét projekt javaslatok kidolgozására.

4.2. cél: „**Környezeti információkhoz való hozzáférés, értelmezés és célszerű használat fejlesztése és támogatása**” célja, hogy a környezeti információk és benne a környezeti nevelési információk elegendővé és elérhetővé terjesztése váljanak a hatékony környezettudatos tanulás és cselekvés érdekében. A környezeti információk célszerű alkalmazása sokkal inkább a felkészült használókon, mintsem a korszerű információ technológiai keretfeltételeken (ezek megléte alapfeltétel) múlik. A környezeti neveléssel kapcsolatos információkat legalább olyan hely illeti meg, mint az egyes környezeti elemekre vonatkozó információkat. A környezeti nevelési információk rendszerének hatékony alkalmazását az adott problémára vonatkozó tanácsadással célszerű párosítani.

A 4.2. cél elérését jelző indikátorok:

4.2.1.célindikátor: 2008-ig a környezeti információk a lakosság 75%-a számára elérhetővé válnak.

4.2.2.célindikátor: a 2005-2006 időszakban a környezeti tanácsadással közigazgatási, üzleti társadalmi szinten foglalkozók szakmai kapcsolatot építenek ki egymással

Az indikátorok megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy a környezeti információk gyűjtéséhez és rendszerezéséhez szükséges információ technológiai keretek adottak és a gyűjtéshez szükséges módszertan elérhető, gyűjtést végzők felkészültek a módszertan alkalmazásából.

A 4.2. cél megvalósítása egy projektben (4.2.1. Projekt) történik. A későbbi programozásban az adott program kereten belül természetesen továbbra is lehetőség nyílik további konkrét projekt javaslatok kidolgozására.

4.2.1 Projekt: **Országos Környezeti Nevelési Információs és Tanácsadó Hálózat** kialakítása a már működő hálózati elemek és knowhow felhasználásával. Lehetőség és szükség szerint regionálisan hasznosítja és fejleszti a meglévő különféle hálózati tagokat, közöttük a pedagógiai intézeteket és utódszervezeteiket, a Nemzeti Park Igazgatóságok és Környezetvédelmi Felügyelőségek környezeti neveléssel, környezeti kommunikációval foglalkozó munkatársait. A hálózat főbb feladatai: (1) környezeti nevelési programok, eszközök, tapasztalatok publikálása és széleskörű elterjesztése; (2) rendszeres személyes és csoportos konzultációk; (3) képzések, továbbképzések, műhelymunkák, konferenciák szervezése; (4) Interneten elérhető adatbázisok kiépítése és fenntartása; (5) környezeti neveléshez kapcsolódó kutatások összehangolása; (6) a környezeti információs rendszerek környezeti nevelési szempontú monitorozása és felhasználási javaslatok, módszerek terjesztése.

A 4.2.1. Projekt cél elérését jelző indikátorok:

P4.2.1.i1. a 2005-2006 időszakban létrejön az országos környezeti nevelési információs és tanácsadó hálózat, amely a fentiek szerint látja el feladatát, szervezeti beillesztése tisztázott, finanszírozása biztosított, együttműködik a már meglévő környezeti nevelési szervezetekkel és hálózatokkal. A környezeti fenntarthatósági, környezettudatossági elvekről, ismeretekről, cselekvési lehetőségekről, adatokról, szervezetekről és lehetséges partnerekről, módszerekről, akciókról, rendezvényekről országosan és országszerte gyűjtött adatok adatgazdái egymással kapcsolatba lépnek 100%-ban, és a kapcsolat felvételének eredményeképpen adatgyűjtési módszereiket egyeztetik 75%-ban, ezáltal az adatok párhuzamos gyűjtése körükben 75%-kal csökken, és egymás adatairól (azok elérhetőségéről) tájékoztatják a hozzájuk fordulókat.

P4.2.1.i2. a 2005-2006 időszakban a környezeti információk értelmezésének és felhasználásának fejlesztését célzó képzési és a bevált gyakorlatot elterjesztő 3-5 napos programok valósulnak meg, évente legalább 2 alkalommal.

P4.2.1.i3. A professzionális környezeti tanácsadással foglalkozó állami, üzleti és társadalmi szervezetek legalább 2 évente fórumot tartanak, melyen a régiók 100%-ból érkeznek tanácsadók, ennek eredményeképpen a környezeti témák szerinti konkrét tanácsok köre (a tanácsot kérőknek átadandó ismeretek típusa, tartalma, a kapcsolattartás módja, dokumentálása) 50%-ban kialakul, és a tanácsadók forgalma 130%-kal nő.

Az indikátorok megítéléséhez szükséges információt: projekt monitoring jelentésekből, célzott vizsgálatokból kell meríteni.

Feltételezéseként figyelembe veendő az adott cél elérésének tekintetében, hogy valós kormányzati elkötelezettség és forrás áll rendelkezésre a hálózat létrehozásához, továbbá a környezeti nevelési információk elérhetőek, a meglévő környezeti nevelési szervezetek nyitottak a hálózattal való együttműködésre.

6 Irányjelző a KNP felhasználóinak

A Környezeti Nevelési Program egyik jellemző funkciója, hogy az adott időszakra vonatkozó más ágazati programozáshoz, regionális és helyi tervezési folyamatokhoz szakmailag megalapozott támpontokat és célokat fogalmazzon meg, melyek figyelembe vétele és beépítése az adott területeken előmozdíthatja a környezettudatosság fejlesztését és horizontális jellegének meggyökeresedését. A KNP lehetséges és jellemző felhasználói, mint célcsoportok számára az alábbi táblázat segítség ahhoz, hogy a különféle ágazati programozásokhoz, regionális és helyi tervezési folyamatokhoz a tervezők szakmailag megalapozott horizontális környezeti nevelési, fenntarthatóság tanulási támpontokat és célokat fogalmazzassanak meg.

Célcsoportok	1. főcél Környezettudatos életvitel tanulása	2. főcél Környezettudatos cselekvés	3. főcél Környezettudatos értékek és a média	4. főcél Környezeti információk alkalmazása
Európa Terv 2 programozók, ágazati programozók	1.1, 1.2, 1.3, 1.4	2.1, 2.2	3.1, 3.2	4.1, 4.2
Regionális tervezők és tanácsadók	1.1, 1.2, 1.3, 1.4	2.1, 2.2	3.1, 3.2	4.1, 4.2
Oktatási intézmények fenntartói	1.1, 1.2, 1.3, 1.4	2.1, 2.2	3.1, 3.2	4.2
Oktatási intézmények vezetői	1.1, 1.2, 1.4	2.2		4.2
Pedagógusok és tanácsadók	1.1, 1.2, 1.4	2.1, 2.2	3.1, 3.2	4.2
Média és kommunikációs szakemberek		2.1, 2.2	3.1, 3.2	4.2
Üzleti élet szereplői	1.4	2.2	3.1	
Civil szervezetek és tanácsadók	1.1, 1.2, 1.4	2.1, 2.2	3.1, 3.2	4.2

- 1.1. cél: A közoktatás és a szakképzés környezeti nevelési szempontú fejlesztése
- 1.2. cél: A felsőoktatás és felnőttképzés környezeti nevelési szempontú fejlesztése
- 1.3. cél: A kutatás és fejlesztés, továbbá a nemzetközi kapcsolatok környezeti nevelési szempontú fejlesztése
- 1.4. cél: A közszférán túli szereplők (üzleti szereplők, önkormányzatok és non-profit szervezetek) bevonása a döntési és nevelési folyamatokba
- 2.1. cél: A fogyasztói szokások és ezeket meghatározó igények környezeti nevelési szempontú fejlesztése

- 2.2. cél: A munkahelyek környezeti tudatosságot szolgáló fejlesztése
- 3.1. cél: A környezettudatosságot megalapozó médiaprogramok támogatása
- 3.2. cél: Fenntartható fogyasztói szokások és magatartás közvetítése a médiában
- 4.1. cél: Környezeti információk gyűjtésének és adatbázisba szervezésének fejlesztése
- 4.2. cél: Környezeti információkhoz való hozzáférés, értelmezés és célszerű használat fejlesztése és támogatása

6.1 A projektjavaslatok célcsoportjai

Projektjavaslatok	Európa Terv 2 programozók, ágazati programozók	Regionális tervezők és tanácsadók	Oktatási intézmények fenntartói	Oktatási intézmények vezetői	Pedagógusok és tanácsadók	Média és kommunikációs szakemberek	Üzleti élet szereplői	Civil szervezetek és tanácsadók
1.1.1.Projekt	+	+	+	+	+			
1.1.2.Projekt	+	+	+	+	+			+
1.1.3.Projekt	+	+	+	+	+		+	
1.1.4.Projekt	+	+	+	+				
1.2.1.Projekt		+		+	+			+
1.2.2.Projekt		+	+	+	+		+	+
1.4.1.Projekt		+	+	+				
2.1.1.Projekt		+			+	+	+	+
2.1.2.Projekt	+	+	+	+	+			
2.2.1.Projekt		+	+	+			+	+
2.2.2.Projekt	+	+	+	+	+	+	+	+
3.2.1.Projekt						+	+	+
4.2.1.Projekt		+			+			+

7 Melléklet

Elemzett dokumentumok és csoportba sorolásuk

dokumentum	szerk./írta	felelős szervezet	elkészítés dátuma, helye
"A Stratégia megvalósulása felé" – A Magyar Környezeti Nevelési Egyesület által szervezett műhely-konferencia eredményei	Victor András, Kelen Gábor	MKNE	2004. február, Budapest
AZ Erdei Iskola Program 2003-2008 stratégiája	Börcsök Áron, Czippán Katalin, Marosváry Péter, Takács Eszter (KöNKomP)	KöNKomP	2004. augusztus, Budapest
Nemzeti alaptanterv (NAT)	243/2003. (XII. 17.) Korm. Rendelet	OM	2003. december, Budapest
Nemzeti környezeti nevelési startégia	Vásárhelyi Tamás, Victor András	MKNE	2003. november, Budapest
NKP-II. / Környezettudatosság növelése akcióprogram (TAP1)	Karlovits Márta, KöNKomP (Czippán Katalin, Könczey Réka, Mathias Anna)	KvVM	2003-2004, Budapest
A környezeti és egészségnevelés helyzete a magyar középiskolákban – kutatás	Ne-Vet Bt., Varga Attila	KöNKomP	2002, Budapest
A környezeti nevelés helyzete a hazai pedagógus-továbbképzési rendszerben – kutatási jelentés	Marosváry Péter (PTMIK Kht.)	KöNKomP	2003. február, Budapest

A környezeti nevelés magyarországi gyakorlata	Havas Péter, Széplaki Nikolett, Varga Attila (OKI)	KvVM	2003, Budapest
A magyarországi elektronikus média környezeti felkészültsége	Könczey Réka, Sükösd Miklós	KöNKomP	2003, Budapest
Az Erdei iskolázást előkészítő főbb elemek és bennük rejlő lehetőségek a tanító és tanárképzésben Magyarországon 2004-ben – Kutatási jelentés	Kisfaludi Andrea	TEAMWORK Tanácsadás és Tréning	2004. június, Szentendre
Erdei iskolai tanulásszervezés Magyarországon 2001-ben – kutatás	Lehoczky János	Országos Közoktatási Intézet (OKI) Program- és Tantervfejlesztési Központ	2002, Budapest
A környezeti nevelés és szemléletformálás külföldi szabályozási gyakorlatai	Könczey Réka	KöNKomP	2002. november, Budapest
Gondolatok a Fenntarthatóságra Oktatás és Kommunikáció Stratégiájához (FOKOS)	Czippán Katalin	KöNKomP	2003. december, Budapest
Környezeti nevelés és felnőttoktatás	Varga Attila (OKI)	Országos Közoktatási Intézet (OKI) Program- és Tantervfejlesztési Központ	n.a.
A környezeti nevelés helyzete a magyar közoktatásban	Varga Attila (OKI)	Országos Közoktatási Intézet (OKI) Program- és Tantervfejlesztési Központ	2002, Budapest

Az iskola – bukásra áll? A Védegyelet oktatáspolitikai javaslatai	Bajomi Iván, Lányi András (ELTE Társadalomtudományi Kar)	Védegyelet	2004, Budapest
Az Óvodai nevelés országos alapprogramjának implementációja	Villányi Györgyné (OKI)	Országos Köznevelési Intézet (OKI) Program- és Tantervfejlesztési Központ	n.a.
Környezetszociológiai felmérés a Tisza mentén	Tóth I. János	Kiss Ferenc Csongrád Megyei Természetvédelmi Egyesület (CSEMETE)	2003, Szeged
Vízgazdálkodással, víztisztaság-védelemmel, hulladékgazdálkodással, szelektív hulladékgyűjtéssel, hulladékszegény fogyasztói szokásokkal foglalkozó oktatást, kommunikációt segítő programok, kiadványok, cikkek, filmek, képzések Magyarországon	Déri Andrea, Berényiné Parti Krisztina	KöNKomp	2004. május, Budapest
Trendek és fejlesztési lehetőségek a magyarországi környezeti nevelésben a közoktatás, a szakképzés, a felsőoktatás és a felnőttoktatás területein	Varga Attila	KöNKomp	2004 december
A környezeti nevelési gyakorlat és fejlesztési tendenciák külföldön, különös tekintettel az Európai Közösség tagországaira	Havas Péter	KöNKomp	2004 december

A környezeti nevelés helyzete és stratégiája Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Fejlesztési projekt, Miskolc	Hegymeginé Nyíri Enikő	Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pedagógiai és Közművelődési Intézet	2003
Környezeti nevelési elemek Magyarország hét tervezési-stratégiai régióinak fejlesztési dokumentumaiban	Dr. Haraszi Anikó	KöNKomp	2004, Budapest
Helyzetfelmérés a szakképzésben folyó környezeti nevelésről (zárótanulmány)	Kohl Ágnes	OM, NSZI	2002
Környezettudatos nevelés a felsőoktatási intézményekben – előadás	Dr. Mang Béla	OM	2004
Felsőoktatási intézmények környezettudatos működtetése: lehetőségek és napi gyakorlat – előadás	Hartman Mátyás, Molnár Árpádné	SzIE	2004
A köztisztviselői képzés lehetőségei: Környezetvédelem és fenntartható fejlődés. Tanulmány és szakmai javaslatok (kézirat)	Könczey Réka, Mathias Anna	KöNKomp SuliNova	2004. június
Környezetbarát közbeszerzés – előadás	Éri Vilma	Környezettudományi Központ	2004

JEGYZETEK

¹ Egységes Európai Okmány, 1987

² „A fenntarthatóság az emberiség jelen szükségleteinek kielégítése, a környezet és a természeti erőforrások jövő generációnk számára történő megőrzésével egyidejűleg.” (Átmenet a fenntarthatóság felé; Világ Tudományos Akadémiáinak Nyilatkozata, Tokió, 2000)

„A fenntarthatóságra oktatás feladata egy ökológiailag, szociálisan, gazdaságilag és politikailag fenntartható társadalom létrejöttéhez szükséges emberi képességek és magatartások kialakítása.” (UNESCO,2002.)

³ 6.(3.c) bekezdés

⁴ Középtávú Közoktatás-fejlesztési Stratégia (2003)

⁵ Education for Sustainability, From Rio to Johannesburg: Lessons learnt from a decade of commitment, UNESCO, 2002

⁶ <http://www.konkomp.hu/doc/unesco3f.pdf>

⁷ United Nations Economic Commission for Europe (az ENSZ Európai Gazdasági Biztossága)

⁸ Az OM Középtávú Közoktatás-fejlesztési Stratégiája (2003)

⁹ az EU Fenntartható Fejlődési Stratégiája, az EU VI. Környezetvédelmi Akcióprogramja

¹⁰ NAT 243/2003 (XII. 17) Kormányrendelet

¹¹ 137/1996. (VII. 2.) Korm. rendelet Az Óvodai nevelés országos alapprogramjának kiadásáról

¹² 132/2003. (XII. 11.) OGY határozat a 2003-2008. közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programról

¹³ Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia (2003, átdolgozott kiadás, szerkesztette: Vásárhelyi Tamás és Victor András), <http://www.c3.hu/~mkne/kiadvanyok/strategia2003.html>

¹⁴ A projektek öt jellemzőjét (időintervallum, projekt tartalma, projekt megvalósításának helye illetve közege, résztvevők aránya, hatékonyság aránya) kell az indikátoroknak vizsgálnia.

¹⁵ „A környezeti nevelés olyan tevékenység, amely képessé tesz a környezet aktív megismerésére, a környezet változásainak összefüggő rendszerben való értelmezésére, a problémák okainak megértésére és megoldások keresésére, a megoldásokhoz szükséges egyéni, közösségi döntések felelősségének megértésére és meghozatalára, a környezettudatos cselekvésre.” (Czippán Katalin, KÖNKOMP, 2001); „A környezeti nevelés olyan értékek felismerésének és olyan fogalmak meghatározásának folyamata, amelyek segítenek az ember és kultúrája, valamint az őt körülvevő biofizikai környezet sokrétű kapcsolatának megértéséhez és értékeléséhez szükséges készségek és hozzáállás kifejlesztésében. A környezeti nevelés hatást gyakorol a környezet minőségét érintő döntéshozatalra, személyiségformálásra és egy széles értelemben vett viselkedésmód kialakítására.” (IUCN, 1970)

¹⁶ Ezt a fejlődést részletesen bemutatja a Czippán Katalin által készített „Gondolatok a Fenntarthatóságra Oktatás és Kommunikáció Stratégiájához” (2003) tanulmány

¹⁷ Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia (NKNS) – alapvetés 2003., MKNE, Budapest

¹⁸ Környezetvédelmi alap célfeladatok fejezeti kezelésű előirányzat (2003-tól „Zöld Forrás”)

¹⁹ Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium

²⁰ Európai Parlament a környezeti nevelésről 17.12.93. OJ C, 1994 január 24.

²¹ hazánkban is, ld. később

²² Centre for Educational Research and Innovation, Oktatáskutatói és Oktatásfejlesztési Központ

²³ Environment and School Initiatives

²⁴ <http://seed.schule.at>

²⁵ <http://globe.superweb.hu/>

²⁶ Például hazánkban a Soros Alapítvány, a Partnership Alapítvány

²⁷ Például: Glaxo, BP Amoco, Shell, Pfizer, MOL, Cognative

²⁸ A fejezet jöllehet a környezeti nevelést az EU közoktatási rendszerében vizsgálja, e bekezdés – a „jó gyakorlat” elsődlegességét szem előtt tartva – ezúttal eltekint Izland és Norvégia nem uniós tagságától.

²⁹ <http://www-lu.hive.no/muvin/miljoundervisning/english/muvin.html>

³⁰ Az Oktatási Minisztérium megbízásából 2001 tavaszán az Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközpont (OKÉV), az Országos Közoktatási Intézet (OKI) és az Oktatáskutató Intézet (OI) közreműködésével nagyszabású óvodai vizsgálatsorozat zajlott Magyarországon. A vizsgálat országos kiterjedésű, a település és az óvodák igazgatási típusa szerinti reprezentatív minta alapján készült, témája „az óvodai nevelés országos alapprogramjának hatása az óvodákra” volt. Megkérdezettek köre: 469 óvodavezető, 463 óvodapedagógus, 463 dajka, 364 fenntartó.

³¹ Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium

³² <http://www.om.hu/main.php?folderID=391>

³³

<http://www.om.hu/main.php?folderID=408&articleID=1759&ctag=articlelist&id=1>

³⁴ 45. § (5)

³⁵ Havas Péter, Széplaki Nikolett, Varga Attila (OKI): A környezeti nevelés magyarországi gyakorlata (2003, KvVM felkérésre)

³⁶ A 2003. június 23-i módosításokkal a hatályos 1993. évi LXXIX. Törvény a közoktatásról

³⁷ 48 § (3)

³⁸ 44. § (1), 48. § (1)

³⁹ Az iskolában folyó nevelő-oktató munka pedagógiai alapelveit, céljait, feladatait, eszközeit, eljárásait, – a személyiségfejlesztéssel kapcsolatos pedagógiai feladatokat.

⁴⁰ Készítette a KFPT – Környezeti Nevelési és Kommunikációs Programigazgatóság (KöNKomP) és a Magyar Környezeti Nevelési Egyesület (MKNE)

⁴¹ Havas Péter, Széplaki Nikolett, Varga Attila (OKI): A környezeti nevelés magyarországi gyakorlata (2003, KvVM felkérésre)

⁴² Az OM Középtávú Közoktatás-fejlesztési Stratégiája (2003)

⁴³ Középtávú Közoktatás-fejlesztési Stratégia (2003)

⁴⁴ Havas Péter, Széplaki Nikolett, Varga Attila (OKI): A környezeti nevelés magyarországi gyakorlata (2003, KvVM felkérésre)

⁴⁵ Varga Attila: A környezeti és egészségnevelés helyzete a magyar középiskolákban – kutatási jelentés (2002, KöNKomP megbízás)

⁴⁶ PISA-vizsgálat 2000. Alkotó szerkesztő: Vári Péter, Műszaki Könyvkiadó. „...a vizsgálat elsődleges célja annak feltárása, hogy a felmérésben részt vevő országokban a 15 évesek mennyire felkészültek arra, hogy megállják a helyüket a mindennapi életben.”

⁴⁷ Havas Péter, Széplaki Nikolett, Varga Attila (OKI): A környezeti nevelés magyarországi gyakorlata (2003, KvVM felkérésre)

⁴⁸ Az OM Középtávú Közoktatás-fejlesztési Stratégiája (2003)

⁴⁹ Az erdei iskola pályázatokat eddig kiíró szervezetek (KöNKomP, OMAI) információi alapján.

⁵⁰ http://www.kutdiak.hu/content/index.php?menu_id=2

⁵¹ <http://www.fkfk.hu/>

⁵² Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium

⁵³ Nemcsak tartalmi és formai elemei, de a szükséges eszközök és a szervezői-pedagógiai képességek rendszere (és tanártovábbképzése) is kidolgozott.

⁵⁴ A csúcstalálkozót a Magyar Parlamentben rendezték meg dr. Magyar Bálint oktatási miniszter, dr. Persányi Miklós környezetvédelmi és vízügyi miniszter, továbbá George H. Walker USA-nagykövet részvételével.

⁵⁵ http://globe.superweb.hu/besz03_04.doc

⁵⁶ <http://www.ferences-sze.sulinet.hu/globe/index1.htm>

⁵⁷ www.bisel.hu

⁵⁸ Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium

⁵⁹ Az 1989 óta működő mozgalom célja a gyermekek és fiatalok környezeti szemléletformálása, természetszeretetre, környezetvédelemre, valamint kulturális örökségünk védelmére történő nevelése. (<http://www.c3.hu/~zsziv>)

⁶⁰ Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium

⁶¹ "Az erdei iskola sajátos, a környezet adottságaira építő nevelés- és tanulás-szervezési egység. A szorgalmi időben megvalósuló, egybefüggően többnapos, a szervező oktatási intézmény székhelyétől különböző helyszíni tanulás-szervezési mód, amelynek során a tanulás a tanulók aktív, cselekvő, kölcsönösségen alapuló együttműködésére épül. A tanítás tartalmilag és tantervileg egyaránt szorosan és szervesen kapcsolódik a választott helyszín természeti, ember által létesített és szociokulturális környezetéhez. Kiemelkedő nevelési feladata a környezettel harmonikus, egészséges életvezetési képességek fejlesztése, és a közösségi tevékenységekhez kötődő szocializáció."

⁶² A KvVM-OM együttműködése keretében támogatott erdei iskola programok sikerére alapozva 2003. júniusában az oktatási miniszter kezdeményezésére 4 tárca minisztere (OM, KvVM, MEH, GyISM) együttműködési megállapodást írt alá 2003-2008 időszakra az Erdei Iskola Program támogatására.

⁶³ "Az erdei iskola szolgáltatás az a szolgáltatás, amely az erdei iskola nevelési- és tanulás-szervezési egység megvalósításához megfelelő helyszínt, az arra kidolgozott szakmai programot, és a tervezett tevékenységekhez szükséges szakembereket, eszközöket és anyagokat a pedagógusok igényei és elvárásai szerint szakszerűen és rendszerszerűen biztosítani kész és képes."

⁶⁴ Az OECD égisze alatt működő decentralizált nemzetközi hálózat („Environmental School Initiatives”, azaz Környezeti Iskolai Kezdeményezés) (www.oki.hu).

⁶⁵ „Az ökoiskola hálózat minden országban azonos elvek, módszerek alapján épül fel... Az iskolai munkához több szálon kapcsolódik a helyi közösség. A helyi környezeti értékek és gondok részét képezik az iskola pedagógiai munkájának, a helyi pedagógiai programba beágyazottan... A Magyarországi Ökoiskola Hálózat összefogja, információkkal, továbbképzésekkel, rendezvényekkel segíti azokat az iskolákat, melyek a fenntarthatóság pedagógiai értékeit helyezik működésük középpontjába. A hálózat minden magyar közoktatási intézmény számára nyitott.” (www.okoiskola.hu)

⁶⁶ Az Ökoiskola Cím adományozása kapcsolódódik az ENSZ „A fenntarthatóságra oktatás” 2005-2015 évtizedének programjához. Az Ökoiskola Cím pályázati rendszerének kimunkálása az ENSI – Iskolai Környezeti Kezdeményezések- nemzetközi hálózat több évtizedes tapasztalatai alapján történt.

(http://www.okoiskola.hu/hirlevel/news_upload/cimoldal_2edb.okocimmarc.rtf)

Az Ökoiskola Cím elnyeréséért az iskolák 2005. március 1-ig pályázhattak. A Környezeti Nevelési Program elkészítésekor (2005. január) ezért az e címet elnyert iskolák számáról még nem voltak hozzáférhető adatok.

⁶⁷ Az Országos Közoktatási Intézet (OKI) információi alapján

⁶⁸ Poly-Ver Utazási Iroda és Ügynökség (www.polyver.hu) az Erdei Iskola Alapítvánnyal együttműködve

⁶⁹ Az OM Középtávú Közoktatás-fejlesztési Stratégiája (2003)

⁷⁰ Az OM Középtávú Közoktatás-fejlesztési Stratégiája (2003)

⁷¹ Magyar Környezeti Nevelési Egyesület (MKNE) és a Hulladék Munkaszövetség (HUMUSZ) közös felmérése (2004)

⁷² Havas Péter, Széplaki Nikolett, Varga Attila (OKI): A környezeti nevelés magyarországi gyakorlata (2003, KvVM felkérésre)

⁷³ www.okoiskola.hu

⁷⁴ 132/2003. (XII.11.) OGY határozat a 2003-2008. közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programról

⁷⁵ Pl. Kecskemét, Óriszentpéter, Bakonybél, Börzsöny, Királyrét.

⁷⁶ 132/2003. (XII.11.) OGY határozat a 2003-2008. közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programról

⁷⁷ www.konkomp.hu

⁷⁸ Havas Péter, Széplaki Nikolett, Varga Attila (OKI): A környezeti nevelés magyarországi gyakorlata (2003, KvVM felkérésre)

⁷⁹ Havas Péter, Széplaki Nikolett, Varga Attila (OKI): A környezeti nevelés magyarországi gyakorlata (2003, KvVM felkérésre)

⁸⁰ A teljesség igénye nélkül: az Erdei Iskola Egyesület, Budapest (www.tar.hu/bakog/erdei), a KÖRLÁNC Országos Egyesület a Környezeti Nevelésért, Budapest (www.korlanc.ngo.hu), a Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetsége, Szentendre (www.kokosz.hu), a Környezeti Nevelési Hálózat, Szentendre (<http://bocs.hu/kornev/demec.htm>), a Környezeti Nevelők Egyesülete, Miskolc, a Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Budapest (www.mkne.hu), az Ökoiskola Hálózat, Budapest (www.okoiskola.hu), a Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, Budapest (<http://www.ttk.pte.hu/TKTE>).

⁸¹ www.konkomp.hu

⁸² Az OM Középtávú Közoktatás-fejlesztési Stratégiája (2003)

⁸³ Felhasználható környezeti adatok tárolásától és feldolgozásától a világméretű eszmecserék lebonyolításán át a lokális értékek és problémák bemutatásáig gyakorlatilag a környezeti nevelés minden területén.

⁸⁴ A nyolc, 2004-ben csatlakozott országban ez az érték 21-50% között változik, Magyarország az utolsó.

⁸⁵ www.sulinet.hu

⁸⁶ <http://www.sulinet.hu/sulinetprogram.doc>

⁸⁷ Néhány példa az ismertebbek közül: *Bölcsőd e táj* (Független Ökológiai Központ, Budapest, 2000); *Mi lesz a szeméttel?!; „Belefulladunk?”* (HUMUSZ); *Magyarország nemzeti parkjai* (Veszprog Kft.); *Madárdalok kirándulások* (Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, 1999); *A fák világa – erdei iskola ötletek* (Erdeti Iskola Alapítvány, 2001); *A Kerek-tó világa* (Tetra Alapítvány, 2002); *Zöld Ödön a Földgömbön* (Profi-Média Kft., 2000); *Ötletzsák* (KvVM, 2004); *Zöld útipakk* (REC) stb.

⁸⁸ 1993. évi LXXVI. törvény a szakképzésről

⁸⁹ Kohl Ágnes, Nemzeti Szakképzés Intézet (NSZI), 2002. A „Helyzetfelmérés a szakképzésben folyó környezeti nevelésről” országos (102 iskolára kiterjedő) adatlapos felmérés eredményeit írja le, 10 környezeti szakértő bevonásával.

⁹⁰ Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium

⁹¹ 37/2003. (XII. 27.) OM rendelet az Országos Képzési Jegyzékről

⁹² A versenyre a KvVM szakmai felelősségi körébe tartozó környezetvédelmi és vízügyi szakképzést folytató szakközépiskolák végzős tanulói nevezhetnek be. A 2004-es versenyen, a 411 tanuló közül 27 középiskola 94 tanulója vehetett részt az írásbeli döntőn, majd 19 középiskola 29 diákja folytathatta a vetélkedőt a gyakorlati és szóbeli döntő alkalmával. (http://www.kvvm.hu/cimg/documents/az_OSZTV_eredm_nye__2004.__prilis_16._.doc)

⁹³ Európa oktatási minisztereinek közös nyilatkozata, Bologna, 1999. június 19.

⁹⁴ Prága, 2001. május 19.

⁹⁵ Co-operation Programme in Europe for Research on Nature and Industry through Co-ordinated University Studies

⁹⁶ Conference of European Rectors

⁹⁷ A Professzorok Háza Felsőoktatás a Fenntarthatóságért Programja keretében végzett kutatás szerint (www.konkomp.hu)

⁹⁸ Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium

⁹⁹ <http://www.copernicus-campus.org/>

¹⁰⁰ A támogatást a II. Nemzeti Környezetvédelmi Program (NKP-II.) is megerősíti

¹⁰¹ Phare 151es projekt

¹⁰² Dr. Kisfaludi Andrea: Az erdei iskolázást előkészítő főbb elemek és bennük rejlő lehetőségek a tanító és tanárképzésben Magyarországon 2004-ben – Kutatási jelentés (2004) A kutatást az Oktatási Minisztérium Alapkezelő Igazgatósága (OMAI) felkérésére a Teamwork Tanácsadás és Tréning végezte el 2004 májusban. Kutatási irány: a felsőoktatás mennyire készíti elő a jövő pedagógusait az iskolákban megfogalmazott környezeti nevelési programok végrehajtására, így az erdei iskolázás megszervezésére és lebonyolítására. A vizsgálat célcsoportja az óvodapedagógusok és tanítók természetismeret oktatói, valamint a biológia, a földrajz, a kémia, a környezettan és az irodalom, egyetemeken és főiskolákon szakmódszertan tanító oktatói voltak.

¹⁰³ Európai Tanács 2002/C 163/01

¹⁰⁴ A KIR bevezetését segítő szabványok: ISO 14001, EMAS

¹⁰⁵ www.kothalo.hu. A KÖTHÁLÓ környezeti tanácsadó szolgálat, jelenleg 18 Tanácsadó Irodával országsherte. A lakosság, a döntéshozók, az üzleti és civil szféra, valamint a média megkereséseire válaszol környezeti ügyekben.

¹⁰⁶ A Tudatos Vásárlók Egyesületének célja, hogy Magyarországon népszerűsítse és támogassa a környezettudatos vásárlói magatartást, az etikus (környezetileg és társadalmilag felelős) vásárlást és vállalati tevékenységet, a fenntartható fogyasztási és termelési mintákat, az ökoszociális piaci érzékenységet, illetve a vásárlók jogainak és kötelességeinek ismeretét. (www.tve.hu)

¹⁰⁷ Az Ökoszolgálat Alapítvány célja, hogy erősítse a társadalmi részvételt a környezeti problémák megoldásában. A cél elérése érdekében ingyenes közérdekű környezetvédelmi tanácsadó szolgálatot működtetünk a lakosság, a társadalmi mozgalmak, az iskolák, a tudományos intézmények, a sajtó, az önkormányzatok és a hatóságok részére. (www.okoszolgalat.hu)

¹⁰⁸ Az internetes formában hozzáférhető Zöld Magazin elsődleges célja a tájékoztatás. Célja, hogy – bölcsészek, újságírók, állatvédő aktivisták stb. hozzászólásaival és szerkesztésében – hétköznapi nyelven, közérthetően tudósítson azokról az eseményekről, akciókról, hírekről, melyek kapcsolatban vannak a Föld és az állatvilág jelenlegi helyzetével. (www.zoldmagazin.com)

¹⁰⁹ Dr. Haraszti Anikó: Környezeti nevelési elemek Magyarország hét tervezési-stratégiai régióinak fejlesztési dokumentumaiban, KöNKoMP, Budapest, 2004

¹¹⁰ Ld. www.tapiovidek.hu

¹¹¹ Környezeti nevelés és regionalitás Magyarországon – helyzetkép és lehetőségek, országos találkozó c. konferencia, 2004 június, Budapest

¹¹² www.bocs.hu

¹¹³ Sükösd Miklós: Totális medialitás és ökocídium Mediatizáció és fogyasztói társadalom: ökológiai médiakritika (2003)

¹¹⁴ Gerbner, George – Gross, Larry – Morgan, Michael – Signorelli, Nancy (1986): Living with television. The dynamics of the cultivation process. In: Jennings, Bryant – Zillman, Dolf (eds.): *Perspectives on media effects*. New York: Lawrence Erlbaum.

¹¹⁵ Phillips, Louise (2000 Jun.): Mediated communication and the privatization of public problems. Discourse on ecological risks and political action. *European Journal of Communication*, 15(2): 171-207.

¹¹⁶ Mazur, Allan (1998 Dec.): Global Environmental Change in the News: 1987-90 vs 1992-6. *International Sociology*, 13(4): 457-472.

¹¹⁷ Székely Mózés: A média hatása a világproblémák értelmezésére a közgondolkodásban. *Jel-Kép*, 2003/4. szám

¹¹⁸ Sükösd Miklós: Totális medialitás és ökocídium – Mediatizáció és fogyasztói társadalom: ökológiai médiakritika, 2003

¹¹⁹ Székely Mózés: A média hatása a világproblémák értelmezésére a közgondolkodásban. *Jel-Kép*, 2003/4. szám

¹²⁰ Cognativ Kft. 2002-2004 reprezentatív felmérései a 15 éves és idősebb magyar lakosság körében (Cognitive-WWF Ökobárométer)

¹²¹ Ez a módszer már jól ismert a hazai gyakorlatban. Kiválasztását több megfontolás indokolta; (1) a logikai kerettervezés program és projekt szinten is használható; (2) a program és projekt célokhoz objektíven mérhető indikátorokat (sikerkritériumokat) kell kapcsolni, ami a megvalósításra kerülő program és projektek értékelésének nélkülözhetetlen eleme; (3) a program és projekt feladatok rendszerbe foglalt kerete biztos kiindulópontja a projektek részletes tervének (tevékenységek meghatározása, erőforrás hozzárendelés, ütemezés), ennek elkészülte után a projektterv az egyetlen eszköze a projekt megvalósításnak; (4) a program és a projekt feladatok rendszerbe foglalt, logikus keretben való tervezése, valamint ennek rögzítése a programban vagy projektben közreműködők között a hatékony kommunikáció záloga.